

BELVEDERE

MERIDIONALE

A JGYTF TÖRTÉNÉSZHALLGATÓINAK LAPJA

V. évfolyam, 1-2. szám

(Magyar) kultuszok és mítoszok

Pelyach István írása lapunk 4. oldalán olvasható.

MCMXCIII

február–május

BELVEDERE

MERIDIONALE

A JGYTF TÖRTÉNÉSZHALLGATÓINAK LAPJA

Főszerkesztő: NAGY TAMÁS

Szerkesztők: FARKAS ISTVÁN, HEVESI ISTVÁN, JANCSÁK CSABA

Alapította: ANNUS GÁBOR

**Számunk a JGyTF Hallgatói Alapítvány
támogatásával készült.**

Kiadja a JGYTF Történettudományi Tanszéke.

Felelős kiadó: dr. Szegfű László.

Megjelenik 750 példányban, 4,25 íven.

Fényszedés: ColorPoint Bt., Szeged.

Nyomás: Nice Presse Invest.

Tartalom:

Pelyach István: (Magyar) kultuszok és mítoszok	4
Beszélgetések	
„Néhány korszak csak Békés megyében kutatható”	
Vendégségben a békéscsabai Munkácsy Mihály Múzeumban	7
Egykori tanáraink	
Eperjessy Kálmán és Benda Kálmán	9
(Az életrajzot, a válogatott bibliográfiákat és az interjút Nagy Tamás készítette)	
Hajdani vármegyéink	
Bács-Bodrog (írta: Jancsák Csaba)	15
Megjegyzések	
Forró Lajos: A halálba menetelők – avagy mindenki bűnös, aki magyar?	17
Paládi Zsolt: Demokrácia és liberalizmus	18
Oláh Kálmán: Ha megdobnak kövel... ..	20
Kovács József Bratislava '92 c. verse	21
Parthiscum	
Bakai Nicolette: A szegedi Árpád-páholy helye és szerepe a magyar szabadkőműves mozgalomban	22
Majzik Andrea: Csillag, amely nem esti ragyogást jelent	25
Belvedere Meridionale Helytörténeti Pályázat	
Takács Judit: Táp község története... ..	28
Referátumok	
Nagy Tamás: „A régi épület” (Az ún. metternichi rendszer alkonya)	31
Hevesi István: Egy szélhámos a cári trónon	37
Jancsák Csaba: „Oly engedelmeseek, mint a bot, és némák, mint a hulla”	42
Pihenő	
Szebenyi Nándor: A Martello-torony	44
Hegyi Csaba: Redukció és/vagy mindent bele?	45
Téka	
Springer-Hungarica Világatlasz	48
Böszörményi Ede: Az öngyilkosság múltja és jelene	49
Martin Roberts: Európa története (A liberalizmus kora)	50
Ajánlat (ajánlja: Jancsák Csaba)	
Tárlat az OSZK Térképtárában, Biblia Múzeum, A zsámbéki gótmodorú egyház	51-52
Anekdotakincs	53
A Belvedere Meridionale (1989-1993) repertórium	55
In memoriam... (Erzsike néni halálára)	69

PELYACH ISTVÁN

(Magyar) kultuszok és mítoszok

Történelemszemléletünk egyik sajátos vonása, hogy nemzeti múltunk értékelésénél kitartóan ragaszkodunk megcsontosodott mítoszokhoz, kultuszokhoz és legendákhoz. Meghatározott korszakok – olykor egy egész évszázad – történetét összekapcsoljuk egy-egy történelmi személyiség politikai pályaképével, kiemeljük őt kortársai s a kor viszonyai közül, hősi pózba merevítjük, s szinte bálványként tiszteljük. (Előszeretettel neveztük, s nevezzük még ma is történelmi példaképeknek őket.) Különösen igaz ez nemzeti történelmünk sorsfordító időszakaira, forradalmainkra és szabadságküzdelmekre. S mivel ezen próbálkozásaink többnyire kudarcra végződtek, a bukás okainak keresésekor gyakran nem a kedvezőtlen nemzetközi vagy hazai viszonyokban találtunk „magyarázatot”, hanem ámulást, ámulókat szimatoltunk mindenhol, mert fájdalmas volt beismerni azt, hogy egy független, önálló Magyarország nem illett bele a XVII-XVIII-XIX. század dinasztikus Európájának politikai rendszerébe, s ezért lehettek bármilyen igazak és jogosak is nemzeti törekvéseink, kismemzetként mindig szövetségesek nélkül maradtunk, csak saját erőnkre támaszkodhattunk.

Közel másfél száz éven keresztül ezt a „sémát” alkalmaztuk az 1848/49-es forradalom és szabadságharc értékelésekor, elemzésekor is. A reformkor és a szabadságharc kétségkívül egyik leghatásosabb szónokát és legnagyobb politikusát – Kossuth Lajost – kiemeltük kortársai, politikustársai közül, a sikereket összekapcsoltuk az ő nevével és tevékenységével, s háttérbe szorítottunk olyan történelmi nagyságokat is, mint Batthyány Lajos gróf, az ország első felelős miniszterelnöke, Szemere Bertalan, Teleki László vagy éppen Deák Ferenc. A szabadságharc leverését, s ezzel együtt az elkerülhetetlen világosi fegyverletételt pedig a XIX. század legnagyobb magyar katonai diadalait kivívó hadvezérének – Görgei Artúrnak – a számlájára írtuk, s emelt fővel nem arra hivatkoztunk, hogy vezetésével Európa egyik legerősebb hadseregével – az osztrák hadsereggel – szemben sikeresen védtük meg az 1848 áprilisában szentesített törvényeinket – sőt túl is léptünk azokon –, és csak egy másik nagyhatalom beavatkozása kényszerített bennünket fegyverletételre, hanem ámulót kreáltunk belőle, ezzel „magyarázva” a szabadságharc leverésének fájdalmas tényét.

1849 után – túlértékelve Kossuth emigrációs politikájának sikereit is – így alakult ki Magyarországon szinte párhuzamosan a Kossuth-kultusz, és Görgei ámuló mítosza. A kultusz kialakulása érzelmileg még érthető is, hisz Kossuthban a magyar nemzet „apját” tisztelte és becsülte. A Kossuth-szakáll, Kossuth-nóta, Kossuth-címer, Kossuth-kalap, Kossuth-bankó (s a sor tetszőlegesen tovább bővíthető) szókapcsolatok híven tanúsítják, hogy a magyarság Kossuth Lajoshoz elszakíthatatlan szálakkal kapcsolódott – s kapcsolódik mind a mai napig –, s hogy benne a függetlenség, a nemzeti önrendelkezés, a társadalmi igazságosság zálogát látták. A magyar szabadságharc ügye és Kossuth személye azonban Európa szemében is elválaszthatatlan volt egymástól 1848/49-ben éppúgy, mint az emigráció évtizedeiben. A kultusz kialakulását a szabadságharc leverése után – kevés kivételtől eltekintve – az emigráció politikusi is táplálták.

„Mi akartuk mindnyájan, hogy mindennek – oly dicső múltnak, mely nemzetünké, s mindazon reményeknek, melyeket nemzetünknek jövőjéhez köt az európai szabadelvű

párt – képviselője ő legyen. Mert hatalmasnak óhajtottuk hangját, midőn a világ népeihez beszélend. Akadályoztuk tetteinek taglalatát mindenütt, hol csak lehetett – akadályoztuk minden oly cikknek közrebocsátását, mi dicsőségének bármi részben is árthatott volna, s midőn valakit nevezni kellett a világ előtt, mindig csak őt neveztük. Most nem kellene neki feledni, hogy a dicsőség, mellyel fölruháztuk, nem az ő birtoka, hanem az egész nemzeté, hanem mindnyájunké. S az – miként használja azt föl, nemcsak egyedül az ő gondja, hanem mindnyájunké.” – írta a politikai intrikákkal nem vádolható Teleki László 1851. november 14-én Klapka György volt honvéd tábornoknak.

Kevesen vállalkoztak – vállalkozhattak – csak arra, hogy a közvélemény előtt is hangot adjanak a volt kormányzóelnökkel szembeni fenntartásaiknak, hogy nyíltan bírálják azt a politikát – vagy annak egyes részelemeit –, amelyet Kossuth 1848/49-ben és az emigrációban folytatott. Aki mégis erre az útra lépett, az menthetetlenül elszigetelődött. Jó példa erre Szemere Bertalan, aki 1852-ben német nyelven megjelentetett politikai jellemrajzaiban kíméletlen bírálatban részesítette, és igaztalan, hamis vádakkal terhelte meg Kossuthot. (Kétségtelen, Szemere tollát sokkal inkább a rivális politikussal történő leszámolás elkeseredett hangja, mintsem a politikai igazságkeresés igénye vezette a munka megírásakor. Múltértékelése legalább annyira hamis, mint Kossuthé. „Görgei elárulta a hazát, Kossuth elvesztette szökése, alattomos szökése által.” – írta Naplójába.) A könyv megjelenése után Szemere magára maradt, kiszorult az emigráció politikai vérkeringéséből – írásának magyar nyelvű kiadására pedig 1990-ig kellett várni.

Kossuth nimbusza – kultusza – tovább erősödött az 1867-es kiegyezés megkötése után, amikor is azon kevesek közé tartozott, akik nem tértek haza az emigrációból, mintegy önkéntes száműzetést vállaltak, ezzel is tiltakozván a megkötött kompromisszum ellen, s a nemzet élő lelkiismereteként figyelmeztettek, utaltak vissza 1848-49-re, az alkotmányos, független Magyarország megteremtésének igényére. Kossuth 1894-ben bekövetkezett halála, magyarországi temetése, a milleniumi ünnepségsorozatok, a századforduló nemzeti romantizmusba hajló történelemszemlélete tovább erősítették, új elemekkel színezték a kultuszt. A nagy halott kezdte elveszíteni emberi arcmasát, egy tökéletes, emberi gyarlóságoktól és politikai tévedésektől mentes szobor lépett a helyébe. Ezt a Kossuth-képet vette át s merevítette ércnél maradandóbbá 1948 után a személyi kultusz rendszere, amely történelmi előképét találta meg a nagy forradalmárban. A Kossuth-kultuszt és 1848/49-et azonban nemcsak előképének tekintette, hanem gátlástalanul fel is használta saját aktuálpolitikai céljainak megvalósításához. Szerintük ugyanis a forradalom és szabadságharc legnagyobb tanulsága az volt, hogy idejekorán le kell számolni a belső árulókkal és megalkuvókkal. Így vált Kossuth és 1848/49 a koncepciók perек igazolásának eszközévé is.

„De ha voltak is gyengeségek és következetlenségek Kossuthnak a belső reakció, nevezetesen annak békepárti szárnya ellen folytatott harcában, mindez nem változtat azon a kétségbevonhatatlan és nagy fontosságú tényen, hogy a magyar 1848/49-es forradalom és szabadságharc minden komoly intézkedése a hazaárulókkal szemben, minden erélyes lépése a belső reakció ellen Kossuth nevéhez fűződik mindenekelőtt. Ő sütötte rá 1848/49-ben a fény- és gazdagságövezte konzervatív nagybirtokos arisztokrácia homlokára a hazaárulás bélyegét. Ezt a bélyeget homlokukról lemoshatni nem fogja soha senki... Ezért áldozunk száz esztendő múltán is tisztelettel és hálával Kossuth erőfeszítéseinek, melyeket a reakció, a bitang belső ellenség ellen kifejtett. Ezeket az erőfeszíté-

seket megszívlelni, tanulságaikból okulni, a mi nemzedékünk különös szent kötelessége.” – írta Andics Erzsébet 1952-ben.

A történelem örök, megválaszolatlan kérdése marad, hogy Kossuth kultuszával párhuzamosan kialakult volna-e a Görgei árulásáról szóló mítosz, ha a mítoszteremtésben nem maga Kossuth jár az élen, ha a szabadságharc leverése után alig egy hónappal nem fogalmazza meg, s nem kezeli megdönthetetlen tényként a fővezér árulását. „A szerencsétlen harcok után, amelyekkel Isten a legközelebbi napokban meglátogatta e nemzetet, nincs többé remény, hogy az egyesült osztrák és orosz nagyhatalmasságok ellen az önvédelem harcát siker reményével folytathassuk.” – írta utolsó aradi napján, augusztus 11-én a nemzethez intézett kiáltványában. A beismerés fájdalmas lehetett, de méltó egy Kossuth formátumú politikushoz. Egy hónappal és egy nappal később, már török földön, emigránsként másként értékeli a múltat. „Szegény szerencsétlen hazánk elesett. Elesett nem ellenségeink ereje, hanem árulás és alávalóság által... Ó, hogy ezt megértem, s mégsem szabad meghalnom. Görgeit felemeltem a porból, hogy magának örök dicsőséget, hazájának szabadságot szerezzen. És ő a hazának gyáván hóhérvá lőn.” – kezdte híres-hírhedt vidini levelét. „Készültebbnek érzem a nemzetet a kombinált osztrák-orosz erő ellen, mint Ausztria ellenében tavaly, és porrá zúztuk a kevély, hitszegő Ausztriát, hogy kegyelmet volna kénytelen koldulni természetes ellenénél, az orosznál, mert igazságos lenni még bukásában lenni sem akart szegény, üldözött hazánk iránt.” – folytatta pár gondolattal később. Kossuth ítélete megfellebebezhetetlen. Az emigráció, csakúgy, mint a hazai közvélemény, azonosult vele.

Joggal vetődik fel a kérdés, miért volt szüksége a volt kormányzóelnöknek bűnbakra, árulóra? De hiszen 1848/49 nem volt kudarc a nemzet életében. A forradalom és szabadságharc megmutatta a nemzet erejét és elszántságát, s csak egy idegen nagyhatalom fegyveres beavatkozása előtt volt kénytelen kapitulálni. Kossuth ekkor – szinte emigránssá válásának első percétől – már újabb küzdelmekre készül. Ennek azonban csak akkor van reális perspektívája, ha a nemzetnek – s Európának is – bebizonyítja, hogy nem az erőnk volt kevés a vívmányok megtartására, hanem egy előre ki nem számítható „elem”, egy áruló döntötte romba azokat. Görgei tehát áldozat. Áldozat a nemzet oltárán, hogy az bírhasson saját erejében és felkészültségében.

A mítosz Görgei árulásáról mélyen belevésődött tudatunkba, történetírásunk pedig tisztességes és korrekt forrásfeltárás hiányában a Kossuth által képviselt „múltértékelést” igyekezett megdönthetetlennek hitt „bizonyítékokkal” alátámasztani. Azokat a kísérleteket pedig, amelyek a volt fővezér tevékenységét a korabeli dokumentumok felhasználásával előítéletek nélkül akarták bemutatni – rávilágítva a Görgei-kép tarthatatlanságára –, megbélyegezték, és kisöpörték a tudomány tárházából. Az elmúlt 140 évben generációk nőttek fel a Görgei-mítoszon és Kossuth-kultuszon.

A mítoszokat, kultuszokat és hamis legendákat ideje felszámolnunk. A történetírásnak nem lehet ugyan feladata az ítélezés, de a tényeket regisztrálva s feltárva szembe lehet szállnunk minden előítéllettel, legyen az akár pozitív, akár negatív. Egy nemzet akkor válhat nagykorúvá, ha múltjában nem délibábokat kerget, hanem szembenéz azzal még akkor is, ha ez olykor-olykor fájdalmas. És leszámol azzal a „haladó hagyománnyal”, hogy egy történelmi személyiség attól válik naggyá és dicsővé, ha kortársait jó mélyen a sárba tapossuk. 1848/49 értékelésekor Kossuthot és Görgeit nem kell egymás alá vagy fölé rendelnünk. Erényeikkel, hibáikkal, korszakformáló tetteikkel megférnek ők egymás mellett is nemzeti panteonunkban.

„Néhány korszak csak Békés megyében kutatható...”

Beszélgetések

Vendégségben a békéscsabai Munkácsy Mihály Múzeumban

Múlt számunkban a megújuló hódmezővásárhelyi levéltárba látogattunk el, most pedig a békéscsabai Munkácsy Mihály Múzeum régészeti gyűjteményére voltunk kíváncsiak. A múzeumban dr. Szénánszki Júlia fogadott, de nem egy tágas kiállító teremben, hanem a régészeti raktárban. A vendégkönyv tanúsága szerint a békéscsabai polgárok rendszeresen kérik az újabb leletek bemutatását, ám 1988 óta erre nem volt lehetőség. Júlika nénival a békéscsabai régészeti gyűjteményről és a régészek munkájáról beszélgettünk.

Belvedere Meridionale: – *Körülötünk rengeteg dobozt látok. Mekkora a régészeti raktár anyaga és ez az anyag milyen egységben fejezhető ki – gondolom nem dobozban?*

Szénánszki Júlia: – Egyszerűen darabra mérjük. Természetesen vannak benne kis méretű tárgyak pl. idolkok, és vannak egészen nagy, emberméretű tárgyak is pl. gabonáról hombárok.

B.M.: – *Melyik korszakból vannak a legérdekesebb darabok, melyik korszak van a legjobban feldolgozva?*

SZ.J.: – Békés megye területén is nagyjából hasonló dolgokat lehet találni, mint az egész Alföld területén. Ugyanazok a kultúrák telepedtek meg, illetve ugyanazoknak a kultúráknak a leletanyaga kerül elő. Érdekes módon azonban valahol a Körösök mentén húzódik egy olyan határ a neolitikumban, az új kőkorszakban, amikor a festett kerámia, a vonaldíszesnek nevezett kerámia, valamint egy délibb társaság, a szakálhádi kultúra is majdnem egy időpontban megtalálható. Ezek így együtt csak Békés megye területén kutathatók. Ezzel máris elárultam azt, hogy ez az egyik

legérdekesebb dolog itt, Békés megyében – legalábbis annak, aki ezzel a korábbi időkkel akar foglalkozni. Természetesen egész a középkorig mindenféle lelet található. Mennyiségileg az őskorból van több anyag, az ásatáson darabszámba is a legtöbb lelet ott kerül elő. Egy középkori temetőben jó, ha van egy koporsószög, egy pénzdarab vagy egy ruhakapocs. Itt sokkal kevesebb az a melléklet, amit a régész behoz az ásatásról. Mivel mennyiségileg is legnagyobb számban őskori leletek vannak, természetesen minőségben is ezek között vannak a legérdekesebbek. Van néhány olyan korszak, ami csak Békés megyében kutatható. Természetesen az azonnal előkerülő leletek itt találhatóak, de van néhány olyan tárgy, amelyik nagyon ritka, vagy egyáltalán nincs máshol az országban, pl. a vaskorszakból egy szkíta temetőben olyan különleges tör került elő, amelyikhez hasonló csak egy van Magyarországon, ez a Nemzeti Múzeum kiállításában ma is látható; igaz, kicsit rosszabb állapotban, mint az, ami itt a raktárban van.

Nagyon érdekesek a neolitikumból még az arcok edények. Az arcok edényekből néhányat máshol is találtak. A szentesi múzeumban, és a szegedi múzeumban is őriznek néhány töredéket, de a legnagyobb számban Békés megyében került elő, és itt ebben a raktárban található. Ha valaki külföldről tanulmányozni akarja az arcok edényeket, kénytelen idejönni. Ezeknek a nagy mennyisége azért fontos, vagy azért érdekes, mert így egy csomó jellegzetességet meg lehet figyelni a nagyszámú előkerülés alapján, pl. hogy milyen rendszer szerint

építették fel ezeknek az edényeknek a díszítését. Ahogy ez kiderült, nagyon pontos, meghatározott rendszerben építették fel ezeket a díszítéseket, vagy karcolták be.

B.M.: – *Hogyan helyezkednek el a díszítések ezeken az arcos edényeken?*

Sz.J.: – Az edényt próbálják egy nőként ábrázolni. Na most ez elég furcsa dolog lesz, mert az edény az egy edényforma, de a díszítéssel próbálják imitálni azt, hogy mégis egy nőt ábrázol, mégpedig úgy, hogy az edény oldalára a perem alá helyezik az arcot, és fölötte pedig valamilyen úton-módon ábrázolják a középén elválasztott frizurát, hátul pedig a konty rögzítésére szolgáló fésűt. Ez mindegyik arcos edénynél így néz ki, csak a díszítés teljesen különböző. Tehát az ötlet vagy a szabály hasonló, de ezek mind egyedi darabok (kézzel készültek), ezért, ha úgy vesszük, akkor mindegyik más.

Az edény további részének jellegzetessége még, hogy a felső részénél ruhát próbálnak karcolással ábrázolni, valamint egy rádomborított relief-szerű kart, amelyen még a karkötő ábrázolása is megtalálható, természetesen abban az esetben, ha az ember tudja, hogy milyen lehetett, mert

ha csak úgy az ember kezébe kerül egy ilyen töredék, azt látja, hogy valamilyen karcolás van rajta. Ez egyébként a szakálhátú kultúra terméke.

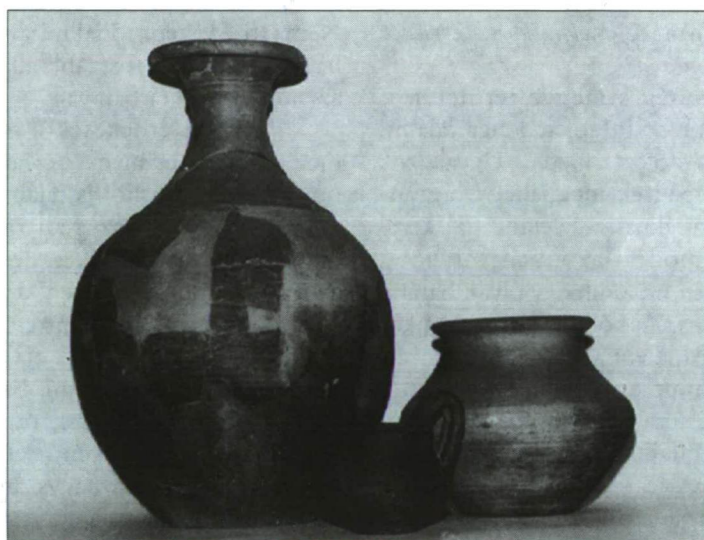
B.M.: – *Van-e olyan lelet még, amelynek csodájára járnak?*

Sz.J.: – Egy-egy tárgy is lehet nagyon különleges, mert pl. keveset találtak belőle. A régészek számára azonban az igazán érdekes, ha teljes leletegyüttesek kerülnek elő: nagyobb település vagy temető feltárások. Előfordul különleges egyedi tárgy is, amelyből csak egy van. Ez viszont más tárgyakkal együtt kerül elő – és talán a nagy számok törvénye alapján –, ha nagyon nagy feltárás van, és nagyon sok tárgy bekerül a múzeumba, azok között könnyen akadhat olyan, amelyből következtethető, hogy mikor is létezhetett ez a település.

*

Bízunk abban, hogy az anyagot a közeli jövőben láthatja is a múzeumbarát nagyközönség. Őszintén reméljük, hogy a Békés megyei régészeti kutatások helyzete nagyobb figyelemre talál, cikkünk – talán – ehhez egy cseppnyi adalék.

Farkas István

Eperjessy Kálmán és Benda Kálmán

Száz éve született Eperjessy Kálmán, aki a főiskola Szegedre költözése (1928) után harminc éven át vezette a történelem tanszéket. Tanítványai és a mai hallgatók az 1993. február 10-én megrendezett konferenciával emlékeztek meg a centenáriumról. Ezen a szaknapon, Dr. Huszka László és Dr. Marjanucz László mellett előadást tartott Dr. Benda Kálmán akadémikus is, a Dunamelléki Református Egyházkerület Ráday gyűjteményének főigazgatója. A neves történészről valószínűleg kevesen tudják, hogy egy időben ő is tanszékünkön tanított; akkoriban, amikor másutt nem jutott neki katedra. A vele készített beszélgetést olvasóink Eperjessy Kálmán életrajza és válogatott bibliográfiája után olvashatják a 10. oldalon.

Eperjessy Kálmán 1893. február 11-én született az erdélyi Erzsébetvároson. Itt és Székelyudvarhelyen végezte tanulmányait, majd 1911-ben a budapesti egyetemen tanult tovább, a híres Eötvös Kollégium tagjaként. Négyéves szolgálat az első világháborúban és tanári diplomáját csak ezután szerzi meg, 1920-ban. A makói állami gimnáziumban kapott állást, ahol két éven át József Attila osztályfőnöke volt. Erről a két évről a költő születésének 50. évfordulója alkalmából írta meg visszaemlékezését.

Gimnáziumi tanárként kezdte történetírói pályáját és 1922-ben ledoktorált. Értekezésének tárgya, Báthory István és a Porta, is mutatja, hogy ekkor még a politikatörténettel foglalkozott. 1927-28-ban Bécsben volt ösztöndíjas, és ott találkozott először addig ismeretlen régi kéziratos térképekkel. Ezekről hamarosan forráskiadványban számolt be. Hazatérve elsőként

foglalkozott Makó híres hagymatermelésének történetével. Szűkebb hazája, a Tisza-Maros vidék történetének ismertetésével vált a helytörténet, a történeti földrajz és a településtörténet egyik úttörőjévé. Érdeklődési területeinek kibővülésével mutatta be az alföldi falu- és városkép sajátos vonásait.

Az 1928-ban Szegedre helyezett Tanárképző Főiskola történelem tanszékén ő volt az első tanszékvezető, harminc éven át, nyugdíjba vonulásáig itt tanított. Szegedre költözött, egy Bokor utcai csendes házba. (1941. április 7-én a Jugoszlávia elleni hadbalépés után szerb gépek bombázták a pályaudvart, és egy – célt tévesztett, de szerencsére csütörtököt mondó – bomba Eperjessy tanár úr kertjébe esett. 1945 és '49 között a főiskola főigazgatói posztját is ő töltötte be, vezetése alatt újtották fel a háborúban súlyosan megsérült

intézetet. 1949-ben saját kérésére megvált igazgatói posztjától. A főiskolai munka mellett tagja volt a Magyar Történelmi Társulatnak, szinte elfeledett műveket gondozott és adott ki (pld.: Oláh Miklós: Magyarország és Attila). Még 1926-ban indította meg a „Csanád-vármegyei Könyvtár” tanulmányosorozatot, melyben 50 helytörténeti kötet jelent meg.

1929-ben a szegedi egyetem magán-

tanárrá képesítette. 1939-ben pedig egyetemi nyilvános rendkívüli tanári címet kapott. Ettől kezdve az egyetemen is tartott előadásokat. Nyugdíjba vonulása után készítette el összefoglaló munkáját a magyar faluról és városról. Élete végén az első katonai összeírás (1782-85) eredményeit rendszerezte megyénként; de a teljes feldolgozással már nem készülhetett el: 1976. november 15-én elhunyt.

Eperjessy Kálmán válogatott bibliográfiája:

- A Maros szabályozása Makónál 1754-ben. Makó, 1927, 22 p.,
A Csanád-vármegyei könyvtár 12. füzet
- Kézirati térképek Magyarországról a bécsi levéltárakban. Szeged, 1928, 56 p.
- Írások a régi Makóról. Makó, 1928 (reprint 1984), 57 p.,
A Makói Múzeum 36. füzet
- A Bécsi Hadilevéltár magyar vonatkozású képeinek jegyzéke. Szeged, 1929, 172 p.
- Várostörténet az utcanevekben. Bp., 1937, 23 p.
- A magyar falu településtörténete. Bp., 1940, Magyar Szemle, 79 p.
- A Délvidék magyarsága. Szeged, 1942
- Az alföldi város. Szeged, 1945, 30 p.
- Csongrád megye helytörténeti kutatásának feladatai. Szeged, 1955, 47 p.
- Helynév a várostörténetben. Szeged, 1956, 32 p.
- Bevezetés a történelem segédtudományaiba. Bp., 1957, Jegyzetellátó, 53 p.
- Békés megye az első katonai felvétel (1782-85) idején. Makó, 1971, 33 p.
- Városaink múltja és jelene. Bp., 1971, 308 p.
- Nógrád megye a XVIII. század végén (1782-85) Összeáll.: E.K. és Schneider Miklós
Salgótarján, 1977, 92 p.

Belvedere Meridionale: – *Először arra kérném Professzor Urat, hogy diákéveiről meséljen, Váradtól az egyetemig!*

Benda Kálmán: – Apám katonatiszt volt, Nagyváradra helyezték, én már ott születtem. A háború után, Trianont követően 1920-ban Pestre költöztünk. Itt érettségiztem 1931-ben és ezután kerültem az egyetemre. Hozzáteszem: az „én időmben” – és ez nem múltkesergő, hanem pusztán tény – latin érettségi nélkül még felvételizni sem lehetett az egyetemre.

B.M.: – *Történelem-földrajz szakon tanult a Pázmány Péter Tudományegyetemen. Kik tanítottak, kik tartottak előadásokat akkoriban?*

B.K.: – Akkor a magyar történetírás egyik nagy nemzedéke tanított bennünket – talán Mályusz Elemér, Lukinich Imre, Szekfű Gyula és Hajnal István neve jól fémjelzi ezt a korszakot. Tagja voltam az Eöt-

vös Kollégiumnak, tehát kiemelt helyzetben tanultam.

B.M.: – *Pesttől távol, csak halljuk, olvassuk, hogy Eötvös Kollégium. Tudjuk, hogy aki onnan került ki, az nagy koponya, de ennél többre, mondjuk arra, hogy miben rejlett a különbség, nem is vagyunk kíváncsiak. Kérem meséljen az Eötvös Kollégiumról!*

B.K.: – A történelem oktatása egy laza rendszer volt, nagy szabadsággal; és ezt a szabadságot a diáknak ki kellett használnia: azt tanulta, ami igazán érdekelte. A professzorok egy választott témáról tartottak előadást, például Mályusz két fél-éven át beszélt a középkori egyházi társadalomról, és a kollokviumon ezt az anyagot kérték számon. Szigorlatra az egész korszakot tudni kellett, de az a hallgató magánygye volt, hogy honnan és hogyan tanulja meg az anyagot. A mesterségbeli tudásra tanítottak minket: középkori latinra és oklevélolvasásra, stb. Mindenki ismerte a magyar történelem szempontjából legfontosabb két nyelvet: a latint és a németet, mert ezt már középiskolában tanították.

Erre az alapra jött az Eötvös Kollégium. Mivel francia orientáltságú intézmény volt, ott franciául tanultunk. Kinevezett főiskolai tanárok szemináriumokat tartottak, történelemből jelesen forrásgyakorlatokat végeztünk. Akkoriban Madzsar Imre, majd Lukcsics Pál tartotta ezeket a szemináriumokat. A francia nyelvet Ligeti Lajos, a későbbi neves Tibet-kutató tanította. Fodor Ferenc oktatta a földrajzot; ő – a történelem számára is nagyon fontos – településföldrajzot tanított.

B.M.: – *Az egyetem után, ha jól tudom, ösztöndíjasként Bécsben, Berlinben, majd Párizsban tanult. Hogyan lehetett elnyerni akkor egy ösztöndíjat?*

B.K.: – Voltak állami ösztöndíjak, amelyeket a végzős diák megpályázhatott. Talán nem szerénytelenség: az Eötvös-

kollégisták általában ezeket a pályázatokat elnyerték... 1937-ben ledoktoráltam, és utána utaztam Párizsba.

B.M.: – *Hol és miből élt egy magyar ösztöndíjas a francia fővárosban? Milyen volt az anyagi helyzete?*

B.K.: – Párizsban már akkor létezett az egyetemnek önálló kollégiumi negyede, amit ma campusnak neveznek. Az volt a szabály, hogy a kollégiumokban 60-40% volt franciák illetve a külföldiek aránya, tehát 40%-nál több külföldi diák nem lakhatott ott. Majd' minden európai nemzet számára Franciaország külön kollégiumi épületet épített; így volt: angol, német, spanyol ház... A magyarok – Trianon miatt – nem fogadták el ezt a lehetőséget. Így minket más és más kollégiumokban helyeztek el. Hozzáteszem: mindenkinek külön szoba járt! A kollégium ebédlőjében lehetett étkezni, bár ez nem vált szokássá, mert a diákok javarésze egész nap az egyetemen vagy a könyvtárban volt. Miből éltünk? Ösztöndíjból! Ha nem is urizáltunk, de azért nyugodtan meg lehetett élni abból az összegből. Ne gondolja, hogy kizárólag előadásokat hallgattunk... Szünetben vagy hétvégén összeállt egy kisebb társaság, béreltünk egy autót, és bejártuk – természetesen – a Loire völgyét, elmentünk Normandiába, stb.

B.M.: – *Milyen előadásokra járt, mivel foglalkozott?*

B.K.: – Elsősorban a francia diplomácia XVI-XVII. századi történetéről hallgattam előadásokat. Ez érdekelt akkor, ha meggondolja, a francia külpolitika az európai történelem egyik legfontosabb része.

B.M.: – *Az ösztöndíjas év után katonai szolgálat következett, majd hamarosan kitört a világháború. Hogyan alakult ekkor a sorsa?*

B.K.: – Két évig voltam katona, és amikor kitört a háború, újra behívtak. Történt ez annak ellenére, hogy akkor már a Teleki Intézetben dolgoztam, ahol az em-

berek rendszeresen megkapták a felmentést. Egyedül engem nem mentettek fel, mint mondták, azért, mert olyan képesséssel rendelkeztem, ami nagyon fontos volt. Tüzér-bemérő tiszt voltam, minden katonai akció előtt mozgósítottak. Így részt vettem a Délvidék megszállásában, úgy volt, hogy visznek az orosz frontra is, de ezt – szerncsémre, mások szerencsétlenségére – a doni katasztrófa megakadályozta.

B.M.: – *Hogy emlékszik vissza a Délvidék megszállására?*

B.K.: – Jól, mivel az „felejthetetlen” élmény volt. A Bercsényi Miklós Tábori Tüzérezred zászlósaként Bajáról Zombor felé vonultunk be a visszafoglalt területre. Tényleges harc már nem folyt, de az ismert csetnik-gerilla alakulatokat még nem sikerült felszámolni. Egy alkalommal azt a parancsot kaptam, hogy néhány lovas- és pártucat gyalogossal vonuljunk be, magyarul: foglaljunk el egy csetnik falut, fogolyejtés nélkül. Tehát parancsunk volt arra, hogy minden ott élő meg kellett (volna) ölnünk! A lelkiismereti konfliktust, amit akkor átéltem, gondolom, el tudja képzelni! Hajnalban roham, bevonultunk... és a falu szerencsére üres volt...

Az erdélyi bevonulásban nem vettem részt, mert amikor bevagonoztak minket, az esős, csúszós kövezeten megcsúszott a ló és eltörött a lábam. Mire, négy hét elteltével, az ezred után mehettünk, azok már hazatérőben voltak.

A Partium vidékén teljesítettünk szolgálatot, javarészt román lakossággal, de én semmiféle összetűzésre nem emlékszem. Bár amikor meglátogattam Tóth Zoltán történészt, a szatmári református gimnázium tanárát, akivel Párizsban ismerkedtem meg – olyan nyomorban találtam, amit addig elképzelni nem tudtam volna. A négy tanár egy szobában lakott, egy olyan szobában, ahol az egy szem asztalon és négy ágyon kívül semmi sem volt... 1944-ben hívtak be újra, akkor aztán végig-

csináltam az Erdélyből „visszacurkolást”, egészen a Nyugat-Dunántúlig. Amikor a Tiszán átkeltünk, négy tüzérezredet a túloldalon felejtettek. Heten átúsztunk a folyón, de a többi 350-ből kettőről tudom, hogy túlélte a fogságot.

B.M.: – *Említette már a Teleki Intézetet. Ennek a nagyon fontos tudományos intézménynek gyakorlatilag a létét is kitörölték az emlékezetből. Szeretném, ha felidézné ottani munkásságát!*

B.K.: – 1942-ben kerültem az intézetbe, és ezt a lehetőséget komoly népfőiskolás múltamnak köszönhettem. Tatán, a Közgazdaságtudományi Egyetem népfőiskoláját vezettem, az ország egyetlen nem egyházi népfőiskoláját. Ez addig tartott, amíg – 1943-ban – az alispán rendelettel megszüntette az egész népfőiskolát. Földreformról, a nagybirtok igazságtalanságáról, demokráciáról akkoriban nem volt ildomos beszélni!

Amikor a Teleki Intézetbe kerültem, Kosáry Domokos volt a Történettudományi Intézet igazgatóhelyettese, akivel az Eötvös Kollégiumban egy szobában laktam. Én voltam az intézet francia folyóiratának, a *Revue l'Histoire Comparée*-nak a szerkesztője, amit a párizsi *Presse Universitaire*, az egyetemi nyomda adott ki. Ez volt az első olyan folyóirat, amely az egész Dunatáj vonatkozásában gondolkodott a történelemről, és határontúli munkatársaink: románok, szlovákok segítették megvalósítani elképzeléseinket.

1945-ben Kosáry lett az igazgató, én pedig a helyettese. Ez tartott 1948-ig, amikor a Teleki Pál Tudományos Intézetet megszüntették. Szovjet mintára, akkor hozták létre az Akadémia tudományos intézeteit, ahol azonban rám nem volt szükség. Állás nélkül maradtam.

B.M.: – *Meddig tartott ez? Mit csinált akkor?*

B.K.: – Sok mindenből éltem... sehogyan. Egyedül feleségem matematika-

fizika szakos tanárként rendelkezett állandó keresettel, három gyermekemmel és idős szüleimmel éltünk egy háztartásban. Tombolt a jegyrendszer, és mi nem kaptunk jegyet, mert én – mint családfenntartó – munkanélküli voltam. Így a fekete piacon vettük még a kenyeret is!

Mit csináltam? Egyetemi dolgozatokat, szakdolgozatokat írtam mások számára; a frissen kreált népi-munkás értelmiségiek helyett írtam meg doktori disszertációjukat. Egyszer egy vidéki ifjú titánnak az erdélyi fejedelmekről írtam dolgozatot, ő arra kért, hogy ügyeljek, ne legyen a munka túl színvonalas. Esküszöm, nem lett az! Egy éjszaka írtam meg az egészet!

Ezen kívül könyvekkel kereskedtem. Öreg antikváriusoktól megtudtam, hogy mely könyvek iránt nagy az érdeklődés, és azokat, amelyiket tudtam, beszereztem. Kapcsolatot létesítettem orosz katonákkal, és az ő magazinjaikból szereztem olyan portékákat (kakaót, teát, női harisnyát), amiket sehol másutt nem lehetett megkapni. Ezeket aztán jó pénzért továbbadtam. Ilyen munkákból szereztem pénzt akkoriban.

B.M.: – *Mi történt később?*

B.K.: – 1952-ben kaptam állandó munkát: ennek a Ráday utcai, akkor egyházi levéltárnak lettem az igazgatója. 1956-ban pedig egészen rövid ideig a Történettudományi Intézet igazgatóhelyettese voltam. Utána 1980-ig amolyan „megtúrt” munkatársként, beosztás nélkül dolgozhattam, és akkor kért fel a református egyház az egész Ráday Gyűjtemény igazgatói tisztségére betöltésére.

B.M.: – *Érte-e hátrányos megkülönböztetés a „rendszer” részéről?*

B.K.: – Soha nem tartóztattak le, nem vittek be, nem internáltak – így azt mondhatom, szerencsés voltam. A szakmai lehetőséget vonták meg tőlem; ami munkát végeztem, arra senki sem kért fel, „magán-szorgalomból” kezdtem hozzá egy-egy

nagy témához. Szabadon járhattam a levéltárakba, igaz, semmi más támogatást nem kaptam. Egyetemi magántanári címemet még '49-ben megszüntették, onnantól kezdve én elméletileg nem léphettem be az egyetemre.

Egy biztos: az sohasem jutott el a fülemig, hogy pontosan mi a kifogásuk velem szemben. Az igaz, hogy apám katonatiszt volt, ami nagyjából olyan besorolást „ért”, mintha gróf lett volna. Szememre vetették, hogy külföldi egyetemekre jártam... 1954-ben írtam egy könyvecskét a Bocskai-szabadságharc történetéről, ami az évforduló alkalmából a Művelt Népnel jelent meg. Ezt a könyvet az utolsó példányig – bezúzták!

B.M.: – *Mi volt a probléma?*

B.K.: – Közöltem a kötetben Homonnai Bálint fővezér naplójából azt a részt, amelyben arról ír, hogy Füleket török segítséggel ostromolván, a pasa a foglyokat magának követelte. Homonnai a magyarokat szabadon engedte, a németeket, egyebeket a török kezébe adta. És én leírtam azt, amit nem kellett volna, hogy tudomásom szerint ez a nemzeti összetartozás első, igazán jellegzetes példája. Belepillantott a könyvbe Andics Erzsébet, a történészdiktátor, és közölte, hogy ez nem nemzeti összetartozás: Homonnai nem érezhetett egyet egy szegény hajdúkatonával, legfeljebb egy osztrák arisztokráciával. A könyv végén pedig olyan tanulságot vontam le, amely szintén nem találkozott az ő véleményével. Most nagyon finoman fogalmaztam... Nekem egy szót sem szóltak, a könyvet pedig bezúzták!

B.M.: – *Dehát Andics Erzsébetnek nem kifejezetten a Bocskay-szabadságharc volt a kutatási területe...*

B.K.: – Andics Erzsébet volt a magyar történetírás főnöke, függetlenül attól, hogy melyik korszakkal foglalkozott. Úgysem értett egyikhez sem, teljesen mindegy, hogy melyikkel foglalkozott...

B.M.: – *Hogyan került a szegedi főiskolára?*

B.K.: – Hogy dr. Nagy István tanszékvezető milyen úton tudta azt elintézni, hogy az alkotói szabadságra vonuló Szegfű tanár úr pótlására engem hívhasson meg – arról sejtelmem sincs! Ezt tőle kellene megkérdezni! Mindenesetre 1974 és '77 között három évet tölthettem a Történettudományi Tanszéken. Magyar történelmet oktattam az első és másodéveseknek, még szemináriumi gyakorlatokat is vezettem. Mindez úgy történt, hogy, mondjuk,

szerdai napon felültem a reggeli expresszre, kilenckor már órát tartottam, az esti expresszrel pedig visszautaztam Budapestre. Azt hiszem, ez egyáltalán nem példanélküli; sok tanár ma is így tartja meg az óráit. Nagyon jól éreztem magam a tanszéken és szép emlékeket őrzök a kollégákról és a diákokról egyaránt.

B.M.: – *Professzor úr, Ön korát meghazudtoló frissességgel dolgozik a Ráday Gyűjtemény élén, utazik és tart előadásokat. Ehhez a munkához kívánok sok erőt, további jó egészséget. Köszönöm a beszélgetést!*

Benda Kálmán válogatott, magyar nyelvű bibliográfiája:

- Bocskai István. 1557-1606. Bp., 194?, Franklin, 241 p.
- A magyar jakobinusok iratai I-II-III.. Sajtó alá rendezte: Benda Kálmán. Bp., 1952-57, 1142+861+452 p.
- A magyar jakobinus mozgalom története. Bp., 19567, 95 p.
- A Bocskay-szabadságharc. Bp., 1955, 159 p.
- B.K. – Irinyi Károly: A 400 éves debreceni nyomda (1561-1961). Bp., 1961, 432 p.
- Zrínyi Miklós, a szigetvári hős. Bp., 1966, 37 p.
- XII. Károly (svéd király). Bp., 1967, 143 p.
- Habsburg-abszolútizmus és rendi ellenállás a XVI-XVII. században. Bp., 1975, 60 p.
- Emberbarát vagy hazafi?. (Tanulmányok a felvilágosodás korának magyarországi történetéből). Bp., 1978, 449 p.
- B.K. – Fügedi Erik: A magyar korona regénye. Bp., 1979, 253 p.
- Európa és a Rákóczi-szabadságharc. (Rákóczi Ferenc születésének 300. évfordulója alkalmából 1976. május 24-28. között Sárospatakon megrendezett nemzetközi konferencia előadásai). Szerkesztette: B.K.. Bp., 1980, 319 p.
- Magyarország történeti kronológiája, I-IV.. Főszerkesztő: B.K.. Bp., 1981
- Erdély végzetes asszonya. (Báthory Zsigmondné Habsburg Mária Krisztianna). Bp., 1986, 79.
- Bécs 1683. évi török ostroma és Magyarország. Szerk.: B.K. és R. Várkonyi Ágnes. Bp., 1988, 249 p.
- Moldvai csángó-magyar okmánytár. Gyűjtötte, sajtó alá rendezte: B.K., Jászay Gabriella, stb.. Szerk.: B.K.. Bp., 1989, 849 p..

**Az életrajzot, az interjút és a bibliográfiákat
Nagy Tamás készítette**

Bács-Bodrog

Hajdani vármegyéink

Ha a vármegye geológiai viszonyait és geográfiai helyzetét tekintjük, fel kell tennünk, hogy a szárazföldi élet a telecskai dombokon és a titeli fennsíkon kezdődött. Következésképpen az ősemberi megtelepedések első nyomait is itt kellene keresnünk. De éppen ellenkezőleg. A kutatások a Duna és a Tisza mellékére vezetnek bennünket. A nyomok azt látszanak igazolni, hogy a terjeszkedés a két folyó partján indult meg.

Leggazdagabb telep a Duna mellett a gombosi. E község határában az ősemberi megtelepülés nyomaival is találkozunk. A legnevezetesebb ezek közül a „Kántor- és Papszállás”-nak nevezett helyen van, hol 18-20 őskori lakást, néhány vermet, sírokat tűzhelyket, kő- és cseréptárgyakat találtak. A figyelmes kutató, Cziráky Gyula feljegyzéseiből tudjuk, hogy az ősemberi lakások egy része árok-alakban volt a földbe vájva, melyet faalkotmánnyal összetartott rózse- és nádtetőzet védett az időjárás viszontagságai ellen. A másik alak a lengyeli telepről ismert méhkas-alakú verem. Ez utóbbiakban magtartó edények, cserepek fordultak elő. Ilyen vermek szolgáltak a gombosi ősember temetkezési helyeül is. A csontvázak zsugorított helyzetben feküdtek. A neolit korban szokásos zsugorított temetkezési eljárás a bronzkorban már letűnt, s a halottégetéssel helyét az urna-temetkezés vette át. (A vármegye területén elég sűrűn találkozunk urna-sírokkal. Ezzel egy soron kell felemlíteni a kishegyesi leleteket. Ezek: egy urna és egy nagyobb edény oldaltörödéke.)

A legbecsesebb tárgyak e vármegyékben is a kelta sírokban talált mellékletek. Az ott talált hamvveder szájával lefelé volt fordítva, lyukas fenekébe pedig egy kisebb, de szintén feneketlen, hosszúkas fazék volt illesztve. Így borították azt az elhamvasztott keltakori halott hamu-és csontmaradványaira.

A legjellemzőbb kelta emléktípusok sorozatát az a lovas, urnás sírlet tartalmazza, melyet 1902-ben a Hódságon találtak. A sárba temetett ló fel volt szerszámozva. A lovat körülvevő vaspántokból, melyek valamely bőrtakaróval voltak összefüggésben, csupán egy darabka került elő. Az urnában, hamuval keverten csontmaradványok voltak. Az urna körül két, egyenes pengéjű, kétélű vaskardot, öt levélalakú vaslándzsa és lándzsatörödéket és egy-egy karperecet tártak fel.

A megindult néphullámok gyűrűi közül e vármegyét az i.sz.: 80-144 közötti dák szolgálatban és szövetségben lévő szarmaták érdeklik közelebről. A szövetségből azonban ellenségeskedés lett, s mint Plinius említi, a dákokat a vándor szarmaták (janygak) űzték el helyükről.

Az ún. „római sáncz” Apatinnál kezdődött. Ma már három sáncvonalat konstálhatunk. Az egyik Ósáv határában, a másik Apatintól húzódik halmon-völgyön át Szond irányában, a harmadik a Telecska alján, Nemesmilicstől Csonaplya és Kerény határán át Kisszapár felé fut. Ezekre épültek rá az első földvárak. A létért való folytonos harcoknak e küzdelmes idejében az egyes néptörzsek kénytelenek voltak már

meghódított szállásait földsáncokkal megerősíteni. Így tettek az avarok is. Őket később a szlávok utánozták.

Az eddig ismert földvárakat három kategóriába sorolhatjuk: köralakúra, kívül meredek fölfallal, árok nélkül (Apatin mellett); alacsonyabb töltésű köralakúra, mely töltése mellett kívül árok van (Alsókabál határában); négyszögalakúra (Trasnik-pusztán).

Mialatt Swatopluk fiai között kitört belviszály a szávokat a morva birodalomban teljesen lekötötte, azalatt a magyarok megrohanták a morvától függő Duna-Tisza közét és a vidéket egészen a Szerémségig elfoglalták, lakosait leigázták vagy szétszórták. A honfoglaláskori leletek közül kétségtelenül legbecsesebb egy 1899-ben felfedezett temető. A sírok közül kettő vonja magára a figyelmet. Az egyikben egy 15-16 éves fiú csontváza feküdt a lábainál lófejjel, melynek szájában zabla volt. A másik sírban egy harcos csontváza volt, jobb lábszára mellett deltoid alakú nyílhegyekkel ...másik oldalán vaskéssel.

A nemzeti királyság megalapításának idejében, Szent István e megyében két várat vett kezelésébe, megtéve azokat az uradalom igazgató központjaivá. Az egyik vár Bodrog, a Dunától nem messze, Bezdán alatt, a másik Bács, a Mosztonga-ér partjánál emelkedett. Mind a bodrogi, mind a bácsi várszerkezetet kétségkívül Szent István király alapította, okleveles adataink azonban csak 1074-ből, illetőleg 1135-ből vannak felőlük. (1074-ben szerepel ugyanis Vid ispán, aki a bácsi zászlóalj élén részt vett a mogyoródi csatában. Az első bodrogi ispánnak, Lambertnek a nevével csak 1135-ben találkozunk.)

A régi Bodrog vármegye határa a Duna mentén Bogyiszlótól kezdve egész Apátiig (Apatin), s Hájszentlőrincen és Szent-Györgyön át keletre húzódhatott, mely azonban Sztapártól kezdve északkeleti

irányt vett Bajmak és Pacsér felé, melyek a legszélső Csongrád megyei helységek voltak. Bács vármegye északi határa Apatintól kezdve a mai Ószivácig, innen pedig Bajsán át Óbecséig terjedt. E határ azonban sohasem volt állandó, hanem a régi Csongrád megye rovására állandóan változott.

A vármegye székhelye az a helység volt, ahol a vármegye, a törvénykezés véggett (sedes judiciaria) összeült. Bács vármegye székhelye Bács volt, hol nemcsak a törvényszékek, hanem a kögyűlések is tartattak, s a vármegyei hatóságok kiadványai keltek. Bodrog vármegye székhelye azonban változott. Az első székhelye kétségkívül Bodrog városa volt, de például 1360-ban Chente (Csente), 1407-ben Davat (Dávod), 1408-ban Hájszentlőrinc szerepel törvénykezési helyként.

Később, II. Lajos a török érkezésének hírére 1518 Szent Mihály napjára (szept.29.) Bácsra országgyűlést hívott össze, melyen a rendek had és adóügyi kérdésekben 44 cikkelyt alkottak. A második bácsi országgyűlésre a következő évben került sor, de az ország védelmét megoldani nem sikerült, Szulejmán 1521. szept. 29-én elfoglalta Nándorfehérvárt, Szabácsot, Zimonyt. Nándorfehérvár eleste után az ország előőrsét és a naszádosok székhelyét Péterváradra helyezték, a parancsnok Imreffy helyére Tomori Pál került s az 1525-ös év folyamán a vár őrsége nem kapott zsoldot, mire a katonák egy része elhagyta a várat. Pedig ekkor már a törökök betörték a megye területére. Szulejmán 1526. július 26-án érkezett Pétervárad alá, honnan Mohácsra ment. Az augusztus 29-i csatában elesett Tomori Pál főispán s vele együtt a bácsi és bodrogi nemesség színe-virága is.

Jancsák Csaba

A halálba menetelők

Megjegyzések

– avagy mindenki bűnös, aki magyar?

Talán ma már nem újdonság,
amiről írni szeretnék, de sajnos még ma is
kevesen tudnak az 1944-ben történt
délvidéki megszárlásokról.

Ártatlan magyarok tízezreivel végeztek
a legkegyetlenebb, legbrutálisabb
módszerekkel; mindenféle bűnvádi eljárás
és ítélet nélkül. Ezeknek az embereknek
egyetlen bűnük, hogy magyarok voltak,
hogy magyarnak
vallották magukat.

1944 őszén szinte az egész Délvidék „felszabadult”. Az itt élő szerbek és a gyorsan visszatérő kitelepítettek gyűlölete és bosszúvágya legtöbb városban és faluban átcsapott a „mindenért sokszorosos visszafizetünk” válogatás nélküli bosszújába és elkezdődött a vajdasági magyarság elleni atrocitás. A történelemnek bizony vannak sötét oldalai... 1944 ősze is ilyen volt, főként a vajdasági magyarság számára. Igaz, csak szájhagyomány útján terjed, hiszen a Titó-rendszerben erről még beszélni sem volt szabad, csak az itteni magyarok, a tömegsírok pereméről megszökött ruhátlan emberek mesélték egymásnak hideg téli estéken.

Nekem édesapám mesélt először ezekről a napokról. Akkor tudtam meg, hogy nagyapám, akiről addig azt hittem, hogy a háború forratagában veszett el, szintén valamelyik tömegsírban nyugszik.

Édesapámat életemben egyszer láttam sírni, akkor, amikor ezeket elmesélte. Tizenhárom éves fejjel, akkor talán még nem is értette mi történik körülötte, hiszen

a háború forrataga nem is lehet világos egy fiatal gyerek számára. Azt tudta, látta, hogy egy késő őszi estén az apját elviszik a helybéli felfegyverzett szerbek. Ekkor még nem tudhatta a szörnyű jövőt. Hisz nagyapámnak, aki Martonoson hentesmester volt, nem volt bűne, hacsak nem bűn magyarnak lenni. A gyilkosok nagy kegyesen megengedték apámnak, hogy élelmet hordjon be az apjának. Apám látta őt, és látta a többi megkínzott, megalázott ember arcát. A kivégzés előtti este valamelyik jobbérzésű szerb megsúgta a nagymamámnak, hogy másnap kivégzik a fogvatartottakat. Az utolsó ebédet is apám vitte be. Kérve kérte az apját, hogy próbáljon megszökni, de nagyapám akkor felhúzta az ingét és megmutatta a rohamkéssel megszúrt, elüszkösödött oldalát, és csak ennyit mondott:

– Én nem bírok már innen elszökni, fiam.

Apám ekkor látta az apját utoljára. Otthon az ágyra borulva egész nap sírt. Másnap hajnalban agyonkínzott nagyapámat egy tömegsírba géppuskázták. Előtte a szintén halálra ítélt Werner Mihály plébános meggyóntatta a 23 halálba menetelő embert.

Sokáig az a hír járta, hogy nagyapám a Tiszába ugrott és elszökött Magyarországra. Hol itt, hol ott látták feltűnni (pl. Szeged környékén), de valószínű, hogy ezt a lelkiismeretfurdalással küzdő gyilkosok terjesztették. Nagyanyám magát nem kímélve egy éjszaka, nagyapám testvére segítségével átúszott a Tiszán, és átszökött a jugoszláv-magyar határon. Hetekig hiába kereste és egyre jobban világossá vált előtte, hogy nagyapám már nem él. A megbeszélt napon a nagyapám testvére várta a

határon és sikeresen visszajött. A tragédiára akkor döbbsenek rá, amikor a nagyapám kabátját meglátták az egyik gyilkoson. Ekkor már nem volt kétséges, hogy nagyapám meghalt. Ebben az írásban nagyapám tragédiájával akartam megvilágítani az eseményeket. Rajta kívül Martonoson még 24 embert végeztek ki válogatott kínzások után. Sörös Sándornak szíjat hasítottak a hátából, úgyhogy járni sem bírt, a vesztőhelyre is hordágyon vitték. Különleges kínokat élt át Werner Mihály apátplébános, akinek hímvesszőjét megcsonkították kivégzése előtt. (Általában a papoknál ezt a kínzást alkalmazták.)

Beszámolómban nem szóltam a kanizsai temetetlen halottokról, akiknek testét az erdész disznajai kezdték ki; Zomborról, ahol a kivégzés előtt parázson futtatták a halálra szántakat; Szivácról, ahol M alakban ásták meg sírjaikat; Bajmokról, ahol a halottakkal megszentelt földön évekig nem tudtak szántani, mert az emberbarát lovak

megéreztek, hogy milyen talajon járnak és visszahőköltek.

Nem a túlfűtött bosszúvágy írta velem ezt a visszaemlékezést. Bosszúnak helye nincs, a bosszú csak bosszút szül. De felejtetni sem szabad, sőt talán még megbocsátani sem. Ahogy Nietzsche mondaná: „Nem emberi áldani ott, hol minket átkoznak.” Mert bizony a szerb nép teli torokból olvasta rá a magyarokra az 1942 januári (később „hideg napok” néven ismertté vált) gáztetteket. Valóban, ott is szörnyű dolgok történtek: 1942 januárjában több ezer ártatlan embert lőttek a Dunába. De hol itt az igazság, ha a 40 000 meggyilkolt magyarról még szólni sem (volt) szabad?! Miért nem nyugszanak tisztességesen eltemetve? Mikor helyezhetünk majd egy szál virágot sírjaikra? Meddig vigyorognak ránk a még élő gyilkosok az utcán? Mikor jön el a megbocsátás órája?

Forró Lajos

Demokrácia és liberalizmus

**Most, amikor a nyugat-európai liberális demokráciák felé fordul mintáért Kelet-Európa – így Magyarország – közvéleménye is, fontos tisztáznunk, milyen demokrácia-modelleket állítottak fel legjelesebb XX. századi gondolkodóink. Ezeknek a demokrácia-felfogásoknak egy szeletét a polgári radikálisok alkották meg, melyek közül két programdót szeretnék kiemelni:
Jászi Oszkárt és Csécsy Imrét.**

A mai fordulatot nem számítva, a magyar polgárságnak utoljára 1918 októberében nyílt alkalma a liberális demokrá-

cia megteremtésére. Az októbristák derékhadához tartozott a fent említett két gondolkodó is, azonban a kísérletet az antant és a bolsevisták együttes fellépése megbuktatta. Az 1945 utáni zűrzavarban a haladó polgárság már csak erőtlén hangját hallathatta, az eseményekre már nem igazán lehetett befolyással.

Jászi Oszkár és Csécsy Imre két világháború közötti munkásságának közös vonása, hogy merész kritikával állnak ellen az antiindividualista irányzatoknak. A fasizmust és a bolsevizmust egyaránt bírálják, kiindulópontjuk mindig az emberi szabadságjogok kérdése. Mindketten a nyugat-európai típusú individualista demokráciában hisznek, bár Csécsy a háború után a szovjet berendezkedésre célozva tesz egy kísérletet

a kollektív demokrácia fogalmának kialakítására, ez inkább egy réalpolitikus taktikai megfontolásának tekinthető. Ekkor még együtt haladnak, a gazdaságban minden ponton ellenzik a kényszerszabályozást. Tudatosan foglalnak el egy balközép álláspontot, Csécsy a monopóliumokat szeretné visszaszorítani, Jászi a csak tőkéből élő, inproductív réteget készítené nagyobb áldozatokra, s kétségeit fejezi ki az örökösödési jog iránt is. Jászi ugyan elutasítja az etatista megoldásokat, de liberális szocializmusa nem mentes az illúzióktól: munkásdemokrácia megszervezésén gondolkodik az üzemekben. Érthetően, hiszen a fasizmus és bolsevizmus szorításában sokan tervezték a kapitalizmus megreformálását. A liberális szocializmus elmélete felfogható egy sajátos harmadik útnak, igaz, „kurucos” felhangok nélkül. Csécsy ekkortájt még ezt sem fogadja el, „tisza liberalizmusa” kizárólag a versenyszabadság újraélesztésétől várja a monopolizmus egyenlőtlenségeinek felszámolását. Általában azonban a gazdasági liberalizmus mellett foglalnak állást. Mondanom sem kell, a politikai divathullámokkal ellentétben...

A magyar liberalizmus természetesen az angolszász parlamentarizmustól kapott ihletet. Ennek vívmányaihoz következetesen ragaszkodik. Vallja, hogy a demokráciában az összesség akaratának kell érvényesülnie, de figyelmeztet, hogy a többség uralma még nem demokrácia. A demokrácia lényege a kisebbségi elv – írja Csécsy, vagyis a kisebbséggel szemben elengedhetetlenül szükség van valamilyen igazságos korrektívumra. Az a többség, amelyik a kisebbség jogait, érdekeit nem veszi figyelembe, vagy csorbítani kívánja, még nem igazán érett meg a demokráciára. A demokrácia egyrészt az összesség szabadságát védi a hatalomvágyó egyénnel szemben, másrészt az egyén szabadságát az összességgel szemben. Az egyén védelme pedig a szabadságjogok elméletéből fakad, amit

közkeletű néven politikai liberalizmusnak neveznek. A demokrácia tehát semmiképpen sem lehet antiliberális, hiszen ez ellentmondana a szabadságelvnek. A polgári radikálisok felfogásában tehát demokrácia és liberalizmus: egy. Jászi a balról és jobbról jövő veszélyt és a közöttük lévő párhuzamot egyaránt felismeri. Az állam bálványozása, a politikai és szellemi terror, a szakmai képviselőlet egy fajtájának előnyben részesítése a parlamentarizmussal szemben, közös vonások a bolsevizmus és a fasizmus között. A szakmai képviselőlettel szemben élesen állást foglal, és csak a parlamenti pártrendszert tartja megfelelő formának. A szakemberi elit uralmától is félti mind Jászi, mind Csécsy a demokráciát: a társadalmi élet legfontosabb kérdései nem szakkérdések, s legjobb, ha ezekben az összesség minél teljesebb bevonásával döntenek.

Csécsy még ennél is tovább megy. Jobboldali demokrácia nincs és nem is lehet – vallja, mivel szerinte – a jobboldaliság nem más, mint a szabadság tagadása, tekintélyelvűség, termelés és elosztás állami irányítása, szubvencionizmus, ár- és bérszabályozás, szabadkereskedelem helyett önellátás. A baloldalt sem magasztalja, a szélsőbalt az államdespotizmus felé hajlónak minősíti és a forradalmi erőszak elismerését egészen Marxig vezeti vissza. Ebben a helyzetben hite szerint csak egy mérsékelt baloldali középpárt védheti meg a demokráciát.

Csécsy a háború után megpróbál a réalpolitika igényeinek megfelelni, Jászi ezért szakít vele, szovjet társutazónak nevezi őt. Csécsy hiába erőlködik, hogy tanácsaival segítse a „munkáshatalmat”, a bolsevikok étvágyát sohasem tudja kielégíteni. Megfáradva, megtörve vonul vissza. Életműve azonban máig ható érvényességgel bír, s méltán helyezhető mestere, Jászi Oszkár mellé.

Paládi Zsolt

Ha megdobnak kővel...

Napjainkban sajnálatosan elmérgesedett az önállósodó Szlovákia és Magyarország viszonya. Nem érdektelen talán a történelem segítségével áttekinteni, milyen kérdések terhelik ezt a kapcsolatot.

Problémát okoz mindenekelőtt az a tény, hogy Szlovákia Európa új állama, az eddig megkötött szerződések tehát nem érvényesek rá. Vonatkozik ez Trianonra éppúgy, mint akár Párizsra vagy Helsinkire. A fiatal országnak minél hamarabb rendeznie kell helyét Európában. Ebben, úgy tűnik, a magyar külpolitika partner is, hiszen hivatalosan senki nem emlegeti az előbb elmondottakat, sőt, többször hangoztatjuk az egyezmények tiszteletben tartását.

A történelmet ismerőknek feltűnhet, nem szóltam az eddigi egyetlen Szlovákiáról, Tiso fasiszta államáról. Nos, bár ez az ország létezett a II. világháborúban, a nemzetközi diplomácia sohasem ismerte el. Az elismerést a csehszlovák emigráns kormány kapta meg, s ezzel biztosította az I. világháború után alakított Csehszlovákia (*Szlovákia) jogfolytonosságát. Ettől kezdve Tiso államát és embereinek tevékenységét egyszerűen terrorizmusnak minősítették.

Ez a jogi felállás, bár nyilván nem volt a szlovák fasiszták ínyére, egyedülálló lehetőséget nyújtott az emigráns csehszlovák kormánynak arra, hogy törvényesítse vágyát: a nemzetállam megteremtését, azaz a német és magyar ajkú népesség eltüntetését.

A lehetőség a következő volt: mivel

Csehszlovákia a győztes nagyhatalmakhoz tartozó állam, más pozícióból tárgyalhat – egyáltalán beszélhet – a háború alatt is nemzetiségeiről, mint belső gondról. A Nyugaton elfogadott Watson-féle szlávbarát történetírássra alapozva elhitették a győztesek közvéleményével: a háborút a nemzeti kisebbségek okozták.

Eduard Benes, a londoni csehszlovák kormány feje a háború végére már elfogadtatta Sztálinnal, Roosevelttel, hogy a német kisebbséget egyszerűen telepítsék ki. Mivel mindezt nem sikerült a magyar nemzetiséggel szemben maradéktalanul elérnie (a potsdami konferencia konkrétan nem engedélyezte) 1945-48 között „saját hatáskörében próbálta rendezni az ügyet”, amit egyébként személyes kérdésnek is tartott.

Janics Kálmán ezt a három évet tárgyaló könyvének „A hontalanság évei” címet adta. A teljes jogfosztottság alatt a szlovákiai magyarsággal felsorolásszerűen a következők történtek:

– A kassai kormányprogram kollektív háborús bűnösöknek bélyegezte őket. Jogilag megfosztották a magyarokat minden egzisztenciájuktól. (Gyakorlatilag kis számban került erre sor.)

– Katonasággal körülvett falvaiban rettegésben tartották a lakosságot. 1946 őszétől aztán beindult a gépezet: a magyarság egy részét Csehországba deportálták, ahol egy-egy gazdánál kellett dolgozniuk – akárcsak egy előző századbéli amerikai ültetvényen. A családok egy része végleg Csehországban maradt. Számukat még ma sem ismerjük.

Míg a falvak és családok részei cseléd-sorukat élték, létrejött a lakosságcsere-egyezmény, amelynek alapján ahány ma-

gyarországi szlovák el kívánta hagyni Magyarországot, annyi szlovákiai magyart a csehszlovák kormánynak jogában állott kitelepíteni.

A lakosságcsere, bár nyilvánvalóan ilyen formában és méretekben a népirtás, a genocídium egy formájának tekinthető, viszonylag még a „leghumánusabb” módszer volt. Abban, hogy a háború utáni helyzetben legalább ennyit sikerült elérni Benesék más terveivel szemben, nagy szerepet játszott a magyar sajtó, amely egységesen tárta Európa elé az akkori sérelmeket. Hangsúlyoznám, a sérelmeket, s nem a magyar kisebbséget, mint problémát! Az utóbbi ugyanis TÉNY és nem probléma! Ezt a csúsztatást fogadtatta el a háború alatt az emigráns csehszlovák sajtó.

A lakosságcsere, ami a szlovákiai magyarság emlékeiben kitelepítésként maradt meg, mindkét népnek rengeteg fájdalmat okozott, gyógyíthatatlanul.

Történelmi tény tehát, hogy a magyar kisebbséget Csehszlovákiában a II. világháború után fel akarták számolni. Jogaitól megfosztották, egzisztenciájában megsértették. Ezekért a bűnökért senki idáig bocsánatot nem kért, kárpótlást nem nyújtott. A kassai kormányprogramot, amely ezekhez az intézkedésekhez alapot adott, a mai napig nem nyilvánították törvénytelennek.

A szlovákiai magyarság nemzetiségi jogait természetesen a testvéri negyven év alatt sem gyakorolhatta. 1968 valóban sötét emléke sem vetett jó fényt a magyarul szólókra. (Ezt elismerve kért bocsánatot a magyar kormány.)

Mint látható volt talán, Bős-Nagymaros problémája egy, már a történelemben felgyűlt megoldatlan kérdéssorra rakódott rá. Az új szlovák kormány úgy tűnik, nem kívánja még tárgyalni sem ezeket az

ügyeket, szükségtelenül ellentéteket gerjesztve saját országában is. Azonban a nagyszámú kisebbség ellen fordulni rendkívül veszélyes dolog.

Elsősorban azért, mert a meglévő gazdasági gondokat nem szünteti meg. Másrészt a mai Európa remélhetőleg egyetlen pillanatig sem fogja eltérni az egy népcsoport kollektív bűnbakká tételére irányuló kísérleteket. A harmadik fontos szempont pedig az ország geopolitikai helyzete, hiszen Magyarország természetes partnerül kínálkozik.

Bízunk abban, az új szlovák kormány lesz olyan bölcs és felülemelkedik a populizmus napi sikerein. Óriási most felelősségünk, hogy segítsük ezt a váltást, s indulatainkat fékezve kenyeret dobjunk vissza, hiszen a következő kövek már a szlovákiai magyarokra szállhatnak.

Oláh Kálmán

KOVÁCS JÓZSEF

Bratislava nyara '92

(Már csak lelkeimmel jártam Pozsonyban)

Kapualjból

kilépve

– megtépvé –

omladozó cementernyő, talán túl régi,

lehetett?

s az Építő

méla arccal forgatná fejében MÁS nevét;

– MONDJÁK: Petőfi nem tudott magyarul,

nevét az idő foga apjára rágta,

anyja s az Alföld elfelejtetett –

Furcsa fordított emésztés

nem jussot épít a történelem,

mert CSAK salakot nyújt a semmire épült

rablóvárnak.

Bakal Nicolette

Parthiscum

A szegedi Árpád-páholy helye és szerepe a magyar szabadkőműves mozgalomban

„Én nekem a kőművesség oly társaság,...amelyben kiki igyekszik embertársainak nyomorúságát a szerint, a mint tehetsége engedi; könnyíteni; a melyben kiki...szerzetes atyafit munkál, iratai, példái által tanítani tartozik...”

(Kazinczy Ferenc)

Helytörténeti kutatásaim során a dualizmus kori Szeged gazdasági és társadalmi életével foglalkozván bukkantam rá a szabadkőműves mozgalomra. Kezdetben a mozgalom általános kérdéseivel foglalkoztam. A munkásmozgalom-centrikus és hagyományos szemléletű munkák nem tudták felszínre hozni a helyi társadalom szerveződésének ezt a rejtett dimenzióját. Vagy egyszerűen feltérképezhetetlen a jelenlétük, vagy pedig mintegy függelékként képzelik el őket a társadalomban.

Mivel a szegedi páholyok (Árpád-páholy, Szeged-páholy) történetéről nem jelent meg feldolgozás, a források felkutatása, értékelése és a helytörténet megállapításaival való összevetése elsőrendű feladat. A forráselemzésen túl statisztikákat is készítettem kb. 400 személyi adatlap alapján (foglalkozás, lakhely, belépés időpontja).

A szabadkőműves mozgalom a polgári átalakulás megindulásának, a felvilágosodás eszmei kiteljesedésének idején született. Sokan visszavezetik a szabadkőművesség eredetét a középkori templomépítő mesterek tevékenységeire és ceremóniáira.

A középkori építőmesterek nem állottak a hatóságok hatalma alatt, a körükben felmerült egyenetlenségeiket saját főnökeik intézték el.

Innen ered a jelző, „szabad kőműves” (aki felszabadult a hatóság beavatkozása alól). Idővel inasokat és legényeket is felvettek a szövetségükbe.

1717. június 24-én avatták fel az első nagypáholyt Londonban, a Grand Lodge of England-et. A szabadkőművesség szigorúan zárt szervezet volt és maradt, nem fogadott be akárkit soraiba. Titkossá akkor és ott vált, ahol és amikor betiltották. Más nézetek szerint addig működtek, míg a hatóságok engedélyezték.

Szertartás és tanításmód tekintetében kétféle szabadkőműves főhatóság működött:

- a) skót vagy filozófikus rítus
- b) szimfónikus rítus

Az egyes páholyok önkormányzattal bíró önálló társulatok. Vagyonukat maguk kezelték, főmestereiket és hivatalnokaikat a páholytagok saját törvényeik szerint titkos szavazással választották.

A szabadkőműves mozgalom sajátos szimbólumrendszert dolgozott ki. A sokféle szimbólum három csoportra osztható:

I. Jelek használata írás közben:

- 1: páholy
- 2: szk.: szabadkőműves
- 3: o szabadkőműves
- 4: tv.: testvér

II. Fogalmak

–golyózás: felvételt megelőző szavazás (A szavazás fekete és fehér golyókkal történt. Ha a golyók között 3 fekete volt, a felvételt megtagadták, a kérelmezőt nem értesítették.)

–nővér: szabadkőműves női hozzátartozója

–örök keletbe költözött: meghalt

III. Képi ábrázolás

Saját időszámítást alkottak, az ószövetségi zsidó minta nyomán: a Gergely-naptár szerinti dátumhoz négyezer évet adtak hozzá. A hónapok sorát a zodiákus csillagöv képeit követve szabták meg. Az évnnyitó hónap így a március, a záró hónap pedig a február lett.

1770-ben Budán és Pesten is alakultak páholyok, tagjaik voltak: gr. Bacsányi jános, gr. Festetics György, Kazinczy Ferenc, Kölchsey Ferenc, gr. Széchenyi ferenc.

A Martinovics-mozgalom következménye, hogy valamennyi páholyt betiltották a birodalom egész területén.

A kiegyezés különösen kedvező feltételeket teremtett a Duna-medence szabadkőművességének történetében.

A kiegyezés megszüntette a jogi gátakat, a megindult gazdasági fejlődés és az erőteljes polgárosodás pedig megteremtette az igényeket a liberális eszme iránt. 1867 után a kormány Magyarországon nem tiltotta többé a szabadkőműves páholyok munkáját.

A Magyarországi Jánosrendű Nagypáholy (alapítva 1870. január 30.) és a Magyarország Nagy Oriense Nagypáholy (alapítva 1871. július 11.) 1886. március 21-én egyesült Magyarországi Symbólikus Nagypáholy néven. Az egyesülés nagy fellendülést hozott a magyar szabadkőművesség életében, mindaddig, míg 1920-ban az 1550/res. B.M. sz. rendelettel a belügyminiszter beszüntette az egész ország területén működésüket.

Reimann Ede a temesvári páholy főmestere fáradozott a legtöbbet a szegedi Árpád-páholy megalapításán, 1870-ben.

Az alapító tagok foglalkozását vizsgálva, a kereskedők voltak túlsúlyban (420 adatlap alapján):

kereskedő	86	20,47%
hivatalnok	78	18,57%
ügyvéd	54	12,85%
tanár-tanító	47	11,19%...

Érdekes, ez az eredmény nem változott, 1920-ig meghatározó szerep jutott a kereskedőknek.

A páholy érdemi munkája elsősorban a működésén keresztül vizsgálható. Már az első évben szinte indíttatva érezte magát arra, hogy a külföld világraszóló eseményének folyásába beleszóljon:

„A világ két legműveltebb nemzete a német és a francia, egymással élet-halálra küzd. Németországban 442, Franciaországban 344 páholy terjeszti az emberiségnek szentelt tanaink igéjét!”

A páholy azonban hamar belátta, hogy feladatait nem a távoli messzeségben kell keresni, hanem azon befelé irányuló munkásságban, mely tagjait a tökéletesedés útján előre vezeti, az emberszeretet gyakorlására serkenti.

A páholy kulturális tevékenységi köréből említésre méltó a Somogyi Könyvtár számára felajánlott 500 Ft adomány, melyet a természettudományos művek számának gyarapítására fordítottak.

1890-ben népkönyvtárat nyitottak Alsóvároson, 1891-ben három tagú bizottság alakult az „Alföldi Cultur Egyesület” megfigyelésére.

A karitatív tevékenység elsőrendű feladat volt a testvérek számára. (Ezt az alapszabály 8. és 9. pontja határozta meg.) Így szinte kötelességüknek érezték a segítségnyújtást. A város módosabb polgárai szívesen támogatták ezt az igaz ügyet. Gyakran rágaskodtak a névtelenséghez, a felajánlásért nem vártak köszönetet.

Nagy gondot fordítottak a szegény családok megsegítésére, az iskolás gyermekek felruházására.

1872-ben megnyitotta kapuját az Árpád-otthon.

A szegedi árvíz idején a páholy nemzetközi támogatást kért az árvízkárosultak megsegítésére. Az árvízsegély összege: 16 010 forint volt. A siketnémák felkarolása érdekében évi 1000 Ft-ot ajánlottak fel. 1891-ben gyűjtést rendeztek az orosz zsidók megsegítésére. 1892-ben 144 forinttal járultak hozzá a Kossuth-szobor felállításához.

Az Árpád-páholy jelentős szerepet vállalt a közéletben, tiszteletbeli tagként segítettek más egyesületek munkáját (Szegedi Casino, Szegedi Kereskedő Ifjak Társulata). A szabadkőműves eszmék terjedését célozták azok a felolvasó estek, ahol profánok (nem szabadkőművesek) is részt vettek. Néhány testvér szabadkőműves köröket létesített Csongrádon és Zomborban. A zombori kör tagja volt Gozdsu Elek is.

Összességül elmondhatom, hogy a szabadkőművesség egy sajátos típusa a polgári egyesületeknek. A tagság foglalkozási és társadalmi összetételéből azt állapítottam meg, hogy ezek a markánsan polgári rétegek és elemek számarányuknál és gazdasági erejüknél nagyobb hatással vettek részt a városvezetésben, a város modernizálásában, az urbanizációs, gazdasági, társadalmi problémák megoldásában. Természetesen a karitatív tevékenység jelentős volt, de nem oldotta fel a szociális feszültséget. Mind e téren, mind a kultúra területén jelentősen kiegészítette és pótolta az állami- és a helyi, hatósági intézkedéseket. Az egyesületi élet és a sajtó révén jelentős szerepük volt a szabadkőműveseknek a polgári nyilvánosság megteremtésében és a közvélemény formálásában.

Majzik Andrea

Csillag, amely nem esti ragyogást jelent

*„A nagy bünteteket mindig kisebbek előzik.”**(Jean Racine: Phaedra)*

A XVIII. századot megelőző időszakban szabályos bírósági ítéletekre, amelyek meghatározott időre történő elzárást és annak különböző formáit jelölték, aligha találunk példát. A rabokat várak tornyaiban, földalatti kazamatáiban, megyeháza pincéiben helyezték el, gyakran láncraerve, hogy szökésüket megakadályozzák. Sokan mindenféle ítélet nélkül ott pusztultak el.

A szabadságvesztés, mint önálló büntetési nem Magyarországon a XVIII. sz. első felében terjedt el. Az első börtönt 1772-ben gróf Eszterházy Ferenc alapította a Pozsony megyei Sempe községben. Ekkor még fenyítőháznak nevezték, amelyet 1780-ban Tallosra, majd 1785-ben Szegedre helyeztek. Abban, hogy a fenyítőház idekerült, a közmunkában meglévő munkáshiány játszott szerepet. A rendeletet II. József adta ki.

A fenyítőház a vár kazamatáiban működött. Az alkalmazott eszközök között szerepelt szegyenpolc, derékvas, kéz és lábbilincs, megbélyegzés. Mindezek ellenére a szegedi börtön előre lépést jelentett a korábbi állapotokhoz képest. Megszervezték az elítéltek munkával való foglalkoztatását, amely házimunkára és városi közmunkára terjedt ki. A közmunka főleg hajóvontatásban és csatornaépítésben való részvételt jelentett. 1790-ben az embertelen munkából adódó magas halálozási arány miatt II. Lipót beszüntette a hajóvontatást. A szegedi börtönt félévszázados működés után 1831-ben megszüntették. Ezután a megyei hatóság kezelésében lévő fogda vette át szerepét. A fogdában még sokáig kezdetleges körülmények uralkodtak. A szörnyű börtönviszonyok ellen fellépő kezdeményezések hosszú ideig eredménytelenek maradtak. A reformországyúlésen felmerült a büntetési rendszer reformjának kérdése. Deák Ferenc vezetésével büntető törvénykönyv tervezet készült. Az alsótábla az anyagi, jogi eljárásjogi és a börtönrendszer reformjára szóló javaslatot elfogadta, de egyik javaslat sem válhatott törvénné. A szabadságharc bukása után az osztrák BTK volt érvényben. Elrendelték a várak börtönné való átalakítását (Illava, Munkács, Lipótvár). Ekkor létesült a váci intézet és ekkor alakították át a márianosztrai bencés kolostort is.

Szegeden Ráday Gedeon teljhatalmú királyi biztos hozta létre az ún. Vár-börtönt. Börtönéről olyan hírek keringtek, hogy a letartóztatottakat elevenen megégetik, vízbe fojtják, ítélet nélkül kivégzik. Ráday célja a 48-as hagyományok felszámolása volt. Irányításának eredményeként megszüntették a tanyavilág bűnözését, mérséklődött a betyárbűnözés. A várbörtön 1874-ig működött. 1874-től csak a fogház működött tovább, törvényszéki fogház néven, a városháza pincéjében.

Az 1878-as Csemegi Kódex, az első magyar BTK bevezetéséhez a Kormány tíz új központi intézet létrehozását engedélyezte, közöttük a szegedit is. 1885. január 1-jén nyi-

tották meg Szegedi Királyi Kerületi Börtön néven. Az építkezés 1883 tavaszától 1884 őszéig tartott. A börtön Beutham-féle ún. panopticus rendszerben épült. A központi kupolából és csillagszerű, kiágazó oldalszárnyakból álló három emeletes építményt Wagner Gyula műépítész tervezte. A központi helyről négy oldalszárny áttekinthető és ez aránylag egyszerű, könnyű ellenőrzést tett lehetővé.

A tulajdonképpeni Csillag mellett egy kisebb épületbe helyezték a törvényszéki fogházat. 1890-ben az államfogház is itt kapott helyet. Így tehát a szegedi börtön három intézettípust egyesített.

– Kerületi börtön, vagyis a Csillag, amely két részből, a fegyházból és a börtönből állt. Átlagos befogadóképessége 560 fő volt. A rabokkal szemben alkalmazott fegyelmi büntetések lényegében azonosak voltak a fegyencekével, a különbség az alkalmazás módjában és időtartamában volt.

– Törvényszéki fogház (200 fő)

– Államfogház: párvialdal résztvevői, bizonyos politikai vétségek elkövetői kerültek ide. Tulajdonképpen nem volt igazi szabadságvesztés, inkább csak az aktív társadalmi és politikai életből való kikapcsolás.

A szegedi államfogház egyik legnevezetesebb lakója Ady Endre volt. Ady 1899. május 4-én Gerebély Pállal párbajozott Debrecenben, melynek következménye az 1902-ben letöltött ötnapi elzárás. Gárdonyi Géza először 1890, majd 1891-ben volt kénytelen néhány napot itt tölteni, szintén párbaj miatt.

A Szegedi Királyi és Kerületi Börtön és Államfogház igazgatói tisztjét elsőként Törökfalvi Török Kálmán (1884-1902) töltötte be. Irányítása alatt a szegedi intézet az érdeklődés középpontjában állt. Jókai Mór is látogatást tett Szegeden és a tiszteletére rendezett vacsora után felszólalt, a következőket mondta: „Ma tisztelt barátaim szíves kalauzolásából két intézetet néztem meg: a kisdedóvót és a Csillag Börtönt. A Csillag Börtönnek 800 tanítványa van, a kisdedóvónak 80. Ha a kisdedóvóba többen járnának, kevesebben kerülnének börtönbe. Hadd legyen olyan palotája a kisdedóvónak, mint a Csillag Börtön.”

A századfordulóra kiépült az ország büntetésvégrehajtási rendszere. 9 központi intézet, 65 törvényszéki, 313 járásbírósi fogház. A trianoni békeszerződés után az intézetek száma 6-ra csökkent.

A Szegedi Királyi Kerületi Börtön és Államfogház 1918-ban a következő épületekből állt: központi épület, amelyben az igazgatóság működött. Két kisebb fogház, ide kerültek a városi törvényszék által elítéltek és itt tartották őrizetben az előzetes letartóztatottakat. Az egyik kis épületben a nők, a másikban a férfiak voltak. Az államfogház épülete a börtön falain kívül helyezkedett el, bár különálló őrzési objektum volt, minden szempontból a börtönhöz tartozott. A termelő üzem szintén a börtön falain kívül volt, földalatti folyosóval csatlakozott hozzá. A Tanácsköztársaság előtti időkben a Szegedi Büntetésvégrehajtási Intézetet csak köztörvényes elítéltek számára használták. Az első politikai elítéltekre a Szegedi Napló 1919. március 11-i számából lehet következtetni: a Csillag Börtönbe a moszkvai Vörös kereszt küldöttség tagjai kerültek, ezen kívül orosz hadifoglyok is. A francia megszállás alatt Andorka Sándor és Zarecsnik János vezetésével sikertelen támadást indítottak a bebörtönzöttek kiszabadításáért.

A politikai elítélteknek a Horthy-rendszerben két kategóriája volt, kommunista és nyilas elítéltek. Szegeden a kommunisták felett ítélkező igazgató utasítását háromtagú bizalmi tanács tárgyalta és követte. A rabok munkáltatása primitív volt, a szervezett oktatást nem engedélyezték.

A két világháború között az intézet tovább fejlődött, mai formáját 1938-ban vette fel.

1944. szeptember 28-án az Igazságügy Minisztérium rendelete alapján a börtönt, valamint a Széchenyi téri Fiókfogházat, ahol az előzetes letartóztatottakat őrizték, a hadi helyzetre aló tekintettel kiürítették, majd a börtön épületében a szovjet hadsereg hadifoglyokat helyezett el.

1945. nyarán a Bíróság és a törvényszéki Fiókfogházban működő börtönparancsnokság kérésére, a Szovjet Városparancsnokság a börtön területén működő hadifogoly tábort kiürítette és az épületet a Börtön rendelkezésére bocsátotta. Megkezdődtek a helyreállítási munkák. Hivatalos neve Szegedi Országos Büntetőintézet lett. A letartóztató intézeti őrség Szolgálati szabályzata 1950-ben, a büntetésvégrehajtási szabályok szerkesztése 1955-ben fejeződött be. Az elítéltek munkával való foglalkoztatására és élelmezésére Nagyfán mezőgazdasági üzem létesült, később önálló büntetésvégrehajtási objektum lett.

A börtön befogadóképessége a 70-es években elérte az 1200 főt, ezzel szemben a fogvatartottak száma meghaladta az 1300-1400-at. Itt őrizték azon személyeket, akiket halálra ítélték, de kegyelemből életfogytiglanra változtatták büntetésüket, valamint mindazon „nehéz fiúkat”, akiknek a büntetése meghaladta az öt évet; máshonnan szökést kíséreltek meg.

Az elmúlt időszakra jellemző, hogy a fogvatartottak átlagéletkora csökkent, növekedett agresszivitásuk. Csak emlékeztetőül, 1985-ben Richter Richárd elítélt magakészítette késsel több őrt megölt.

A Csillag Börtön szerves részét képezi a Budapesti út melletti átmeneti intézet, ahol olyan személyeket őriznek, akik rövidesen szabadulnak a hosszú büntetésből.

A Csillagban elhelyezett rabok az államosításig a magántulajdonban lévő bútorgyárban dolgoztak, de emellett más munkákat is végeztek. Később cipő, bőripari és vasipari termékeket is gyártottak. Több, mint három évtizede azonban a fő profiljuk a bútorgyártás lett. A bútorgyártást főleg az inspirálta, hogy tömegesen készültek a panel lakások és az olcsó „börtön” bútorokat meg tudta a lakosság fizetni. Termékeik több kiállításon kiemelkedő díjakat nyertek.

Szegedről indult a Börtön Pasztorációs Társaság mozgalom, amely a vallási eszközöket is bevonja a nevelésbe. Időszakonként általános és középiskolai képzést is folytattak a nyolcvanas években, sajnos nem sok sikerrel.

A börtön célja mindenek előtt a nevelés, az elítélt megjavítása lehet, mert ha nem sikerül, akkor nincs megállás –

Jean Racine Phaedra című művében írta: „A nagy büntetteket mindig kisebbek előzik.”

Köszönet Puljer Fülöpnek a Szegedi Fegyház és Börtön parancsnokhelyettesének a munkámhoz nyújtott segítségért.

Előző lapszámunkban meghirdetett helytörténeti pályázatunkra hat pályamunka érkezett. A Dr. Kovács Zoltán és Dr. Marjanucz László alkotta zsűri Takács Judit (III. évf.) dolgozatát ítélte a legjobbnak. Második helyezést ért el Bogdány Gyula (I. évf.) Kecskemét demográfiájáról írt tanulmányával. A helyezettek könyvjutalmukat 1993. május 6-án vették át a tanévet és a IV. éveseket búcsúztató szakesten. Ígéretünkhöz híven az első helyezett pályamunka megjelenik a Belvedere-ben:

Takács Judit

Táp község története 1881-ig

Táp, Győr-Moson-Sopron megyéhez tartozó község: eredete már az 1100-1200-as évekre visszavezethető. A község neve Táp, török eredetű személynévből származik. A tap török szó jelentése: mozogni, élni; ebből alakult ki a Tapan mozgó, élő jelentésű személynév, amely időközben lerövidült, és kialakult belőle a Táp szó.

Táp községre 1292. évi oklevélben találunk utalást, miszerint III. Endre a pannonhalmi apátságnak adta Táp és Szentmiklós falut a benne lakó udvarnokokkal együtt, akiket állítólag IV. Béla király helyezett át a veszprémi várnépek közül. Ez az oklevél – mint utóbb kiderült – XV. századi hamisítvány, amelyet a hamisítványnak előképül szolgáló oklevélből írtak ki.

Sajnos, erre az adatra nem építhetünk. Az azonban biztos, hogy a falu egy része Géza fejedelem és Szt. István által alapított szentmártoni (pannonhalmi) apátság birtoka volt. Ezt IV. Béla is megerősíti, mert elismeri az apátságnak Szt. István király által adományozott birtokait, jövedelmeit és jószágait.

Az apátság falurésze a Taápy nemzetségbeliek ősi fészke, ahol négy lovasjobbágy lakott, Prych, Paul, Eldu és Mortunus, akik lovas szolgálattal tartoztak a monostornak. Rajtuk kívül még két szántóvető élt itt, Ilba és Maug, akiknek két ekére való földjük volt.

A falu másik része a királyi lovászok birtoka volt Tapau néven. Ez az 1237-40-i összeírásból derült ki.

IV. Béla király idején az apátság birtoka e faluban kitett 240 holdat, amelyből a 6 házra (2 szántóvető, 4 lovasjobbágy) egyenként 40 hold esett. A hat család kb. negyven személyből állt.

A tatárjárás végigseperzte ezt az országrészt is, de nem érintette olyan katasztrofálisan, mint a keleti részeket, mert Pannonhalma alatt kapták a tatárok a hírt a mongol kán haláláról, és visszasiettek Ázsiába. A Dunántúl egy része így menekült meg a teljes pusztulástól.

A falu lakói a Bakony hegység barlangjaiba és a Cuha völgyébe menekültek. Amikor elmúlt a veszély, mindenki visszatért rejtékhelyéről a faluba. A falu helyén kormos falakat, parlag földeket találtak. Mindent elpusztított a tatár sereg. Elhajtották állataikat, és egy betévíz falatjuk sem maradt. A falu lakói nem tehettek mást, eladták az egész falut összes földjével együtt a szentmártoni apátságnak. Másfél évtizedig éltek a falubeliek nyomorúságban és nélkülözésben. 1258-ban az apátság belátta a falu lehetetlen helyzetét, amelybe a szükség szorította őket, és olcsó váltságdíjért visszaadta a falu 2/3-ad részét a tápiaknak, 1/3-a pedig az apátság birtokában maradt. 1271-ben V. István Győrt várossá emelte, valamint a heti vásáron kívül (szombati), tetszése szerint tarthatott vásárokat. Ilyen heti vásárt gyakran tartottak Szentmártonban is, ahová a tápi emberek is eljártak, vittek állataikat, mezőgazdasági terményeiket. Ebben a faluban is földművelésből éltek meg az emberek. A faluhoz került még időközben Borba és Taápi puszták, Lapostag, Prágai tag és Újmajor. Borba pusztája neve már 1250-ben Barba néven van említve IV. Béla egyik oklevelében.

A tápaiak és az apátság között azonban nem állt helyre a rend. A falu szerette volna visszakapni azt az 1/3-ad részt is, amit még az apátság birtokolt. Ezért sokszor háborgatták a monostor földjeit, és az többször kénytelen rendszabályozni a rakoncátlan falut. A tápi halastavat eltöltja előlük, a föld bérletét elveszi kezükből. A tápiakat nagyon elkéséríti a dolog, s 1450-ben fegyverrel támadnak Szentmártonra, Hédervári Imre macsói bán biztatására. Később 1519-ben az úton levő szentmártoni apátot támadják meg Török Imre nándorfehérvári bán jobbágyl.

1535 körül Enyingi Török Bálint protestáns főúr birtokába jut Táp, sok más községgel együtt.

Ekkor már elindult Európában a reformáció, és eljut ebbe a kis községbe is, amely eddig tiszta katolikusok lakta falu volt.

Természetesen Enyingi Török Bálint, a tulajdonos is gondoskodott a reformáció terjedéséről, mivel ő maga is protestáns volt. A református templom a század végére épült fel.

1592-ben Enyingi Török Bálint fia, István öröklí a birtokot, ami az 1609-i összeírásban is említve van, majd 1618-ban leányágon Nyáry Pál (István veje) öröklí a falut.

Valószínű, hogy sokáig török lakosság lakott itt, mert egyes családok nevei, s arcvonásai erősen török eredetűek, és török jelleget mutatnak.

A törökdúlásig tiszta magyar nyelvű a vármegye. Táp a török világ kezdetén igen jómódú falu volt. Megpróbáltatásai az 1627-es évtől kezdődtek.

1590-ben a Táp szomszédságában fekvő Tápszentmiklós már adót fizet a töröknek. Ez a sors várt Táp községre is, de csak 1627-ben. A falut már korábban elfoglalta a török, de csak ekkor hajtotta adó és iga alá Táp falu lakosságát. Török földesura Fer aga lett, és évről évre több adót követelt és hajtott be a falu népen.

Ennek következtében a korábban jómódú falu elszegényedett. Fer aga nemcsak súlyos adókat követelt, hanem rendkívül rosszul is bánt a falu népével. Ha nem fizettek, súlyos testi büntetést rótt rájuk, és ha valaki időhaladékot vagy adóelengedést mert kérni, halállal büntette.

Az adók egyre növekedtek. 1630-ban (az összeírás szerint) 70 szekér fát, 70 szekér szénát, 100 pint vajat kellett fizetniük. Ezen felül a lakosokat munkára hajtották.

1683 júniusában a török Bécs ellen indult. Ehhez a nyugati országrészen kellett keresztül vonulniuk. „A sereg útjait gyász, siralom és üszkös falak jelölték.”

Táp sem kerülhetett ki a veszedelmet. A török had felégette az egész községet, kol-dus és nyomorult lett a falu. Természetesen romba dőltek a templomok is. 1684-ben érkezett a faluba Újvári János prédikátor, aki híveivel együtt új templomot kezdett építeni a református gyülekezet számára.

A falu népe sokáig a szabad ég alatt tengette életét, és összefogva elkezdték eltüntet-ni a törökdúlás nyomait. Néhány év alatt összeszedte magát a falu, és szebb lett, mint a török veszedelem előtt volt. 1692-ben a református templom mellett iskola épült, amelynek tanítója Filepszállási István volt.

A török hódoltság után Esterházy nádor vásárolta meg a falut és a hozzá tartozó birtokot. Ekkor Győr megyében a kipusztult falvakat németajkúakkal telepítették be, akik lassan elmagyarosodtak, de eredetüket ma is őrzik egyes családnevek. Arra a kérdésre, hogy Tápra telepítették-e be németajkúakat, adatok hiányában nem tudunk válaszolni.

1701-ben a győri jezsuitákhoz és Beccaria Virgilhez került a falu zálogbirtokként. Ez újabb megpróbáltatásokat jelentett a község számára. A jezsuiták elvették a templomot és az iskolát, elűzték az akkori papot, Újvári Jánost. Több mint 73 esztendeig harcolt egymással a két felekezet. A Rákóczi szabadságharc idején Újvári János visszatérhetett Tápra (1706. márc. 18.) és újra elkezdte erős kézzel a munkát. Az istentiszteleteket csűr-ben tartották, „míg a régi templomban üres falak között prédikált a pap”.

1710. június 8-án a győri jezsuiták Rudolf Ferenc jezsuita procurator és Posgai Ádám, Győr megye szolgabírájának vezetésével, 24 német zsoldoskatonával törtek a falura és kimondták a törvényt, hogy „Tápon többé reformátusok nem dicsérhetik Istent szívük szerint”.

A jezsuita-református harcon is látszik, hogy itt a protestánsüldözés sajátos formája alakult ki. Táp falut és annak birtokait megszerezve építik ki hatalmukat a jezsuiták. Ennek a basáskodásnak a pápa rendelete vetett véget 1773-ban, amellyel betiltotta a jezsuita rendet; II. József 1781-es türelmi rendelete pedig engedélyezte a protestánsok szabad vallásgyakorlatát. Most már nem kellett titokban imádkozni. Táp, Tápszentmiklós, Mezőörs együtt folyamodott a helytartótanáchoz templomépítésért. 1784-ben a vármegye megadja az engedélyt.

1764-ben a falu egyik részének Balog, a tatai uradalom jószágkormányzója volt a birtokosa. Neki nem lévén örököse, minden birtokát a közelben „uralkodó” Esterházy János grófnak adta, aki az egész falut birtokba vette. Az ő idején elég jól fejlődött a falu, lélekszáma is gyarapodott. Ezt támasztják alá az 1784-87-es magyarországi népszámlálás Táp községre vonatkozó adatai. A falu lélekszáma 1134 fő. Az adatokból kiderül, hogy a lakosság földműveléssel foglalkozott. 114 zsellér, 94 paraszt, 87 polgár, paraszt örököse. A faluban 148 ház volt, amelyekben közös háztartásban 197 család élt. A faluban két pap volt, (1 református, 1 katolikus), a gyermekek száma pedig 248. A községben a férfiak száma (574) meghaladta a nőké (560). Még tisztségviselőkről sem tudunk, ezért valószínű, hogy a falu ügyeit a birtokos gazda, gr. Esterházy János intézte. A község lakói fogyasztási és hitelszövetkezetet tartottak fenn. 1848-ig úrbéres falu, 1871-től nagyközség. A falu életében hosszú ideig nem történt változás. A sok megpróbáltatás után egy kis nyugalom szállt a vidékre. Ez a békés időszak mindössze 1881-ig tartott, amikor hatalmas tűzvészben szinte az egész falu leégett. A tűzvészről Győrffy József prédikátor írásából tudunk a legtöbbet. Tőle idézem a történeteket:

„Az 1881. év augusztus 28. napján épen vasárnap volt, szép meleg nap, délután az istentisztelet végeztével falusi szokás szerint a gyülekezet egyes tagjai azon tudatban, hogy hat napon keresztül munkálkodott a testért, a hetedikén pedig megadták az Urnak ami az Uré, lelki munkában foglalkoztak, nyugodtan adták neki magukat a beszélgetésnek. Nők és férfiak, meleg lévén az idő, felső ünnepi ruhájukat is lehányták magukról. Kevés idő múlva azonban vészkiáltás hallatszik, azt füstgomoly, s harang bús kongása követi. Lótásfutás áll be, keresik, hogy merre a tűz. Midőn megtudják, hogy a hegyben Borbély Dávid háza ég, kissé lecsillapodva arra tartanak. Eközben roppant szélvész, s szárnyain vihar keletkezik. Az üszkők repülnek a légben, oltani többé nem lehet. A kicsinek vélt veszély a vihar miatt óriási kiterjedést vett. A falu több helyen égett egyszerre. Néhány óra múlva a tehetős, jó módú emberek kenyér és munka nélkül földönfutó koldusokká lőnek. Mintegy 94 ház lett a lángok martaléka. A csapást szenvedettek 3/4 részben reformátusok. A református egyház lelkései és tanítói laka, temploma mind romok. A kár az egész községben meghaladja a 150 000 forintot, s benne a református egyháznak 8000 forint vesztesége van. Leégett a torony is, leolvadtak a harangjaik. Biztosítva csupán a tanítólakás volt 700 forintban. A vésznek 2 leány és 1 fiúgyermek is áldozata lett. A rendkívül hideg, esős napok alatt a mindenüktől kifosztott lakosok, heteken keresztül a szántóföldeken tanyáztak, vagy pincékbe és a szomszéd falvakba elvonulva húzták meg magukat. Több időn keresztül az idő is nagyon rossz lévén, semmit sem tettek, semmiről sem gondolkoztak.

A falut tehát hatalmas csapás érte. Ezután gyűjtés kezdődött a környék falvaiban, kérvényeket nyújtottak be a Belügyminisztériumhoz. Maga a király, Ferenc József is küldött 200 forintot a falu újjáépítésére.

Az újjáépítés sok küzdelmet és nélkülözést vont maga után, de ez már egy másik fejezet Táp község történetében.

Az ún. metternichi rendszer és alkonya

Referátumok

A „régí épület”

220 éve született Európa „kőművese”, Clemens von Metternich

Bevezetés

Már a kortársak is, az európai politika kiemelkedő képviselőjének nevét kölcsönözve, metternichi rendszernek nevezték a dunai Habsburg Monarchia negyedfél évtizedes történetét a bécsi kongresszustól 1848-ig. Azonban már a korszakolásnál felmerül néhány probléma. Napóleon bukásának előkészítésétől az 1830. évi forradalmi hullámig talán nem lenne túlzás egész Európa történetét az ő nevével fémjelezni, oly döntő szerepet játszott a kontinens diplomáciai életében. I. Ferenc császár halálát (1835) követően, az udvari kamarilla életre hívásával politikai szerepe jelentősen csökkent. Mondhatjuk, hogy csak a nevét sikerült megőriznie, és azt sem előnyös értelemben, hisz 1848 majd' minden jelszavában őt fogják átkozni bűnbakként.

Rövid dolgozatomban megpróbálom Metternich életét, politikai módszereit, rendszerének zenitjét és alkonyát körvonalazni.

Munkásévek a hatalomért

Klemens Lothar Wenzel, Metternich-Winneburg (1773–1859) a diplomata jövőt örökölte apjától, Franz Georgtól, ezen kívül az örökletes grófi (és csak 1813-tól hercegi!) címet, pártízezer hold Rajna-vidéki birtokot és cirka félmilliót. Legalábbis az bizonyos, hogy a bécsi udvarban a „családi” hivatás az utóbbiaknál eleve többet ígért, főleg azután, hogy a forradalom éveiben a vagyon francia kótyavetyére került. Németalföldi, angol kirándulások következtek az elzászi iskolaévek után, az ifjú gróf ekkor kezd megismerkedni a diplomata szalonok és női hálósobák világával. A metternichi módszer már ezzel jellegzetesen XVIII. századi: a megfelelő körben forgó dámák elcsábítását mindenkor az egyik legjobb diplomáciai eszköznek tekintette. Ilyen értelemben házassága is példa értékű: Kaunitz herceg unokáját, Eleonórárt vette feleségül.

Politikai pályafutása 1797-ben kezdődik, amikor a rastatti birodalmi kongresszus

kárpótolja az országukat veszített német fejedelmeket – elsősorban a Habsburgok kárára. 1801-ben a gyászos lunéville-i békét követően Thugut háborús politikája megbukik, és az új államkancellár, Cobenzl gróf az ifjú Metternichet nevezi ki drezdai nagykövetnek. Innentől kezdve diplomáciai pályafutása töretlen: 1803-ban berlini követ (ahol sikerrel végzi el feladatát: osztrák szövetségbe szervezi a poroszokat és az oroszokat, amiért a Szent István-rend nagykeresztjét érdemli ki), majd 1805-ben Ferenc Párizsba rendeli. Ez a megbízatás nyílt elismerése annak a ténynek, hogy a bécsi vezetés kizárólag a fiatal német gróftól remélheti megtépzott nagyhatalmi pozícióinak diplomáciai rendezését Napóleon császárral.

Párizsban hagyományos módszerei (Karolina, Bonaparte nővére és Junotné, a császár spanyol marsalljának felesége – soron következő hölgyismerősei) mellett hivatalból megismerkedik Talleyrand-nal, a minden rendszert túlélő francia külügyminiszterrel. Kevésbé hivatalosan Talleyrand közli vele, hogy Napóleon hódító tervei a francia népet egyáltalán nem lelkesítik, a császári uralom alig kendőzött katonai diktatúra. „A közhangulat fásultan fogadja a császár győzelmi jelentéseit...a nép nem örül a császár sikereinek, sőt ellenszenvvel veszi tudomásul őket, mert előre látja a következményeket.”

Az 1808-as erfurti találkozót követően Napóleon Ausztria megfenyítésére indult (fegyverkezésük miatt), és a wagrami ütközet után befészkelte magát Bécsbe. A Tatára menekült Ferenc és a „schönbrunni” Napóleon között Metternich közvetíti a megalázó békefeltételeket. Stadion kancellár lemond, és utódja a kétségbeejtő helyzetben nem is lehet más, csak Metternich.

Napóleon ellen

A Habsburg Monarchia új államkancellárja, vagyis külügyminisztere tisztában volt az – egykori – birodalom katasztrofális helyzetével. Ausztria elvesztette Salzburgot, Galíciát és Dalmáciát, gyakorlatilag vazallusi minőségben csatlakozott Napóleon kontinentális zárlatához. Metternich egyetlen lehetősége a Habsburgok évszázados diplomáciai eszköze lehetett: I. Ferenc fogcsikorgatva fogadta vejéül a korzikai ügyvédfit. Napóleon számára azonban Mária Lujza nemcsak a trónutódlás megoldását jelentette, hanem – dinasztikus kapcsolatot létesítve Európa ekkorra legnagyobb múltú dinasztiájával – hatalmának legitimációját is. A francia császár egyetlen kontinentális ellenfele Oroszország volt, és amikor 1812-ben kontinentális ármádiájával I. Sándor cár birodalma ellen fordult, gyakorlatilag minden függő állam támogatását élvezte. Ausztria gazdasági válságát az 1811-es nagymértékű devalvációval – úgy, ahogy – leküzdve (amelynek érdekében még a magyar országgyűlést is összehívták), Metternich zseniális húzással csupán egy segéderőt (30 000 katona) bocsátott Napóleon rendelkezésére. Miután a hadjárat kudarcba fulladt (fagyott!), a következő év (1813) tavaszán már a Monarchia is a hatodik koalícióban, Napóleon ellen szervezkedett. 1813 nyarán Drezdában utoljára találkozott egymással a kor legnagyobb hadvezére a legkitűnőbb diplomatával. A korábbi években Napóleon a hatalom erejével kényszerítette Metternichet az engedelmességre. Fordult a kocka. Ausztria hivatalosan a dinasztikus kapcsolatra hivatkozott az ellentámadás elmulasztása érdekében. Valójában Napóleonnak időre volt szüksége, hogy csapatait összevonhassa, az osztrákoknak szintén, hogy a várható ellentámadásnál ne csupán a poroszok és oroszok arassák le a babérokat. A száz fővárosban már Metternich diktálja a békefeltételeket (minden elvesztett Habsburg-terület visszaadása, az itáliaiakat leszámítva), amelyeket Napóleon nem fogadhat el. Nyolc

és félórás szenvedélyes vita után negyvennapos fegyverszünetben egyeznek meg. (Ilyen időtartamú fegyverszünetre Metternich a koalíciós partnerek részéről nem volt felhatalmazva!) 1813. október 16-19. között Napóleon a Lipcse melletti csatatéren veszti el hatalmát. A koalíciós seregek év végére a Rajnán túli területek visszafoglalását kezdik meg. Metternich drezdai jóslata („Felség, Ön elvesztette a játszmát”) 1814. áprilisára teljesedett be: az arcis-sur-aube-i ütközet után a szövetségesek bevonultak Párizsba. Napóleon hajója Elba szigetén kötött ki, I. Sándor cár és III. Frigyes Vilmos Párizsban tetszelgett, Metternich pedig Bécsbe visszahúzódva új Európai államhatárokon tűnődött.

Felidézve, hogy milyen körülmények között nyert Metternich vezető beosztást, mit tett Ausztriáért hat év alatt, többszörös diplomáciai köpönyegforgatással elért eredménye – bámulatos. A Habsburg Monarchia 1809-ben bukott birodalom volt, 1815-ben Európa jövőjében szavazásra jogosított nagyhatalom. Ráadásul a Napóleon bukását követő visszarendeződés negyedszázados háborúskodás után hozott békét a kimerült kontinens számára.

A rendezés célja világos : ahol lehet, ott mindent vissza kell téríteni a rendes – 1789 előtti – kerékvágásba, ahol nem, ott belenyugodni a megváltozhatatlanba. A forma, a kongresszus az 1708-as Erfurtot idézte. Metternich Castlereagh angol külügyminiszterben és az újra, a Bourbon-kormányban visszatérő Talleyrandban olyan partnereket talált, akik az európai egyensúlyi politikáról ugyanúgy vélekedtek. Hármuk műve volt a bécsi kongresszus, az uralkodók példátlan összesereglése, a 30 millióba kerülő udvari multság csak a körítést jelentette. A francia-angol-osztrák titkos megegyezés szerint történt meg az osztozkodás: Poroszország nem kapta meg egész Szászországot, Oroszország nem sajátíthatta ki Lengyelországot. Harmincnégy német fejedelemség, Habsburg vezetéssel alkotta az ekkor életre hívott német Bundot. Az első európai pikniket ideig-óráig megzavarta Napóleon visszatérése. A kísérlet még szorosabbra fűzte a nagyhatalmi érdekeket. 1815 kereteket adott a dinasztikus államok életképességének meghosszabbításához. Szövetséget kötöttek Európa restaurálására, ez a szövetség a gyakorlatban minden forradalmi változás elleni közös fellépést deklarálta. Utóbbira különösen Ausztria számára volt fontos, hisz itáliai és német térnyerése folytán két tűzfészekben kellett rendet tartania. A szövetség „szent” jellegét felesleges lenne keresnünk. A világ- és politikai nézeteit sűrűn váltogató I. Sándor cár egyik extatikus pillanatában (vagy inkább azért, mert hiába próbált a szalonokban kitörni Metternich árnyékából) 1815. szeptember 26-án szent frigy, a „Szent” Szövetség formájában testvéri összefogást sürgetett a politikában porosz és osztrák szövetségeseivel. Ez azért túlzás volt!!! I. Ferenc nem tudta, hogy imádkozzon vagy nevéssen... Metternich és Castlereagh hűledezve hallgatott... A Szövetséget mindenesetre megkötötték. Ausztria később emiatt veszítette el az angol támogatást.

Metternich államrendszere

1815-ben Metternich Európa legnépszerűbb politikusa volt. Ehhez a kortársak azon tévhite nyújtott támpillért, hogy neki köszönhető kizárólagosan Napóleon bukása. Valójában Ausztria utolsóként állt a hatodik koalícióba, ám Metternich volt a szövetség egyetlen tárgyalóképes diplomatája. Napóleon bukása után többször hirdette, hogy Franciaországban a dinasztiaaváltás, a restauráció nem szükséges. Nemcsak Napóleon legnagyobb ellenfele volt (utóbb ezt hirdette magáról), hanem utolsó jóakarója is. Franciaországot megóvta a porosz-orosz seregektől, Európát pedig egy esetleges újabb, orosz

szupremáciától. Egyensúlyi törekvésekben Talleyrand és Castlereagh támogatta, hogy azok mégsem örvendhettek népszerűségnek, az azzal magyarázható, hogy Franciaországban ill. Angliában már eljárt felettük az idő.

Ha Klemens Metternichet, az embert vizsgáljuk, valószínűleg a század leghiúbb emberét fedezzük fel benne. A későbbi években nyíltan hirdette, hogy Napóleonban az egyetlen, hozzá méltó ellenfelet vesztette el. Magát tartotta a világ legértelmesebb emberének, aki gyakorlatilag mindenhez ért. Gyűlölte a szertelenséget, a szélsőségeket, megannyi kalandja ellenére példás családapának tartotta magát. („Személyem 9-től 10-ig mindennap a családomé.”)

Metternich politikai elveiről hasonlóan szélsőségesen vélekedett. A szövetség feladatának a legitimitás megőrzését tekintette, legyen szó Spanyolországról (1822-23), a görög felkelésről (1821-25) vagy az újabb francia forradalomról (1830). Ilyen értelemben, hasonló szerényselenséggel nevezte magát „Európa orvosának”. Ha bárhol, bármilyen intézkedést tett a változás elkerülése érdekében, azt nem elsősorban a Habsburg Monarchia érdekeit, hanem egész Európát figyelembe véve követte el. Ezt a „tespedés nyugalmát” próbálta összegyeztetni nagyhatalmi reformtervekkel. Ő támogatta az osztrák ipari fejlődést (ellenben Ferenczel, aki a vasútban, a gőzben is a forradalmat látta), a közlekedés fejlesztését. Több alkalommal dolgozott olyan javaslatokon, amelyekkel Magyarország barbár állapotain próbált javítani. (Az egyik ilyen tervezete tizennyolc éven át porosodott a császár íróasztalán, egészen Ferenc 1835-ös haláláig. Tehát még az államkancellár, 1826-tól miniszterelnök lehetőségei sem voltak korlátlanok.) Abban az államban, ahol állítólagos jakobinus szervezkedésért másfélévtizednyi börtönbüntetés, néha bitó járt, ahol bármilyen kérelmet 48 hatóság előzetes ellenőrzése után gyakran maga a császár bírált el egyetlen felülről jövő, mérsékelt reformtervezetnek sem lehetett hosszú jövőt jósolni. Ennél a „bebalzsamozott” XVIII. századi államalakulatnál egyetlen ésszerű kérdés merül fel: meddig működhet? Erről még megalkotói is eltérően vélekedtek: „a Metternichet meg engem még kibír” – vélekedett Ferenc császár. A kancellár sorsa adja az ő válaszat: hatalmát csak 1848 töri meg. Fellengzős eszmefuttatásai szerint, azért nem mondott le idejében, mert magát pótolhatatlannak tartotta. Valójában pontosan tudta, hogy ezt valamikor 1819 körül kellett volna megtennie, amikor rendszerét felépítette.

A rendszer első törése Anglia kilépése volt. (A Szent Szövetséget a britek sohasem fogadták el.) Castlereagh öngyilkos lett, és a whig párti Canning külügyminiszter 1823-tól nyíltan ellenezte a Szent Szövetség politikáját. a whigek a harmincas évektől nevükben, politikájukban is liberálisra válva végleg elszakították az együttműködés utolsó lehetőségét is.

A bécsit követő kongresszusok idején (Aachen, 1819; Troppau, 1820; Laibach, 1821; Verona, 1822;) Metternich még joggal feltételezte, hogy a rendszer továbbra is jól megállja a helyét. Európa minden államában a hivatalos és titkos rendőrség, a besúgórendszer, az „ideiglenesen” elszállásolt hadsereg mutatta a szisztéma valódi arculatát. Az 1820-as és '30-as évek elején feltörő mozgalmak, akár értelmiségi-polgári, rendi, népi mozgalom keretében, liberális-demokratikus vagy nacionalista jelszavakkal az oktrojált államrendszer elleni tiltakozások voltak. 1819-ben Karlsbadban a német, Troppauban a görög, Laibachban a nápolyi-szicíliai, Veronában a spanyol problémát próbálták a szövetségesek a maguk módszereivel elrendezni.

A legnagyobb változás 1830-ban következett be. Újabb forradalom tört ki Franciaországban, miután X. Károly megtagadta a liberális kormány kinevezését. A

Bourbonok elűzése mozgósította Metternichet, de közbelépésre (nem utolsósorban a Rotschildok pénzügyi érdekei miatt) nem gondolhatott.

A francia események hatására a forradalmi hullám kiterjedt szinte egész Itáliára, míg Lengyelországban a nemesség kelt fel az orosz uralom ellen. Sikeretelenül. Sándor utódja, I. Miklós a belga függetlenség ellen szervezett haderejével Osztrónkónál leveri a felkelőket.

Az egyik pfalzi birodalmi városban, Hambachban éppen a lengyel emigránsokat támogató bankett vált nagyarányú liberális megmozdulássá. Metternich, egyeztetve III. Frigyes Vilmost, az 1832-ben összehívott frankfurti birodalmi gyűlésen fogadtatott el súlyos korlátozó rendszabályokat. A következő évben a „Németország felszabadítása” felhívást kibocsátó, elkeseredett értelmiségi mozgalom okozott fejtörést a rendcsinálóknek. Münchengraetzből I. Ferenc és I. Miklós kötött egyezményt egymás kölcsönös megsegítésére (aminek majd Magyarország látja kárát).

A rendszer alkonya

I. Ferenc, Ausztria császára 1835. március 1-jén elhunyt. A trónutódlás némi gondot okozott. A korábban kijelölt utód, Ferenc fia, (V.) Ferdinánd szellemi képességei tényleges regnálásra nem tették alkalmassá. Nem volt alaptalan az a mendemonda, miszerint Metternich, a legitimitás jegyében, megígérte a halálosan beteg Ferencnek egy-egy fia hatalmának biztosítását. Metternich magyar monográfusa kizártnak tekintti, hogy ebben a kancellár személyes ambíciói is szerepet játszottak. Ilyen méretű önzetlenséget senkinél (de különösen Metternichnél) nem feltételezhetünk. Az események azonban nem úgy alakultak, ahogy a kancellár tervezte. Az Államtanács (népszerűtlen) nevén a kamarilla intézte V. Ferdinánd helyett a birodalom ügyeit. Elnöke Ferenc legifjabb öccse, Lajos – tagjai: Ferenc Károly, Ferdinánd öccse, Kollowrat és Metternich. A harmincas években a cseh származású Kollowrat gróf egyre nagyobb szerepet játszott az Államkonferencia belügyi és pénzügyi vezetésében. Az Államtanácsban szinte azonnal Metternich vetélytársává, ellenfelévé vált. Ennek a szembenállásnak köszönhető viszonylagos népszerűségét, pedig politikai felfogása (tettei ezt bizonyítják) még Metternichénél is konzervatívabb volt. Ő volt az Államtanács legbefolyásosabb tagja, ami Metternich számára azért is kínos volt, mert a közvélemény még mindig neki tulajdonította a tetteket, tehát nevét adta ahhoz, amit a legkevésbé sem nézett jó szemmel.

„A monarchia olyan, mint valami régi épület. Lehet-e azon falakat áttörni...?” – A kérdést Metternich önmagának tette fel, és belátta, hogy egy ember nem építhet új falakat. A szövetségi rendszer „régie épületét” a spanyol, görög, lengyel, belga, francia események sorra megrepesztették. 1848 robbantással felérő pusztításához a gyutacsokat a francia, német, olasz liberális polgári mozgalmak, valamint az ekkor porondra lépő magyar ellenzéki párt – szolgáltatták.

A karlsbadi határozatok után emigrálni kényszerülő német értelmiség Jung-Deutschland, a francia liberálisok Jeune France, az olasz egységért küzdők Ifjú Európa, utóbb Ifjú Itália nevű mozgalmakban egyesítették a konzervatív rendszer ellen fellépőket. Porosz vezetéssel 1834-ben létrejött a német vámszövetség (Zollverein), és a 18 állam 1839-től ezt a szövetséget eredményesen működtette. Ausztriának a fellazuló Bund után, (be)lépnie kellett volna (a vámszövetségbe). Erre azonban, a gyökeresen ellentétes magyar érdekek miatt életre hívott Országos Védegyelet jelentősége miatt, nem került sor. A kor-

mány a korábbi évtizedekben biztos alapokkal bíró osztrák-cseh ipar számára a magyar piacot csak politikai erőszakkal bírta visszaszerezni. Metternichnek a magyar politikára gyakorolt hatását a szakirodalmak igen szélsőségesen ítélik meg: van olyan nézet, amely a magyar szabadság legnagyobb ellenfelének tartja, és van olyan, amelyik jóindulatú reformert lát benne. Egy biztos: a kancellárnak, bár döntő befolyással bírt, nem volt feladata a magyar politika irányítása. Ehhez, ha csak nem tartotta elkerülhetetlennek közbeavatkozását, Metternich tartotta magát. A szerinte a magyar felemelkedést megelőlegező reformtervezetei viszont meddő, eredménytelen filozofálgatások a magyar kormány és a rendi országgyűlés működőképességének tárgyköréből. Valódi, felülről jövő reformokat eleve kizárt az a tény, hogy Metternichben az együttműködés cseppnyi hajlama sem volt meg a magyar ellenzék iránt.

Visszatérve az omladozó épülthez, Ausztria utoljára 1846-ban tudta eljátszani az európai rendcsináló szerepét, a galíciai parasztfelkelés szításával és leverésével. Az osztrák hadsereg Ferrarát megszállta az 1847-es itáliai forrongások idején. Ez súlyos bonyodalmat okozott, mert Ferrara pápai város volt. Amikor a mozgalom Svájcra is áttért, és ott a jezsuiták kiűzése miatt kisebbfajta polgárháborút okozott, Metternich már csak tehetetlenül figyelt, mint bögoly az első téli fagy után.

A szövetségi rendszer – Anglia és Franciaország liberalizálódásával – már korábban háromtagúra csökkent, és Ausztriának a porosz és orosz állam alapvető célokban (német egység ill. Balkán) vetélytársa volt.

Az 1848 februári francia forradalom az év eleji lombardiai események után, nem érthette váratlanul a Habsburg Monarchiát. Hogy az 1848-as év jelentős változásokat hoz, ezt Metternich már szilveszterkor készített emlékiratában megjósolta. Ilyen változtatásokra persze aligha gondolt... Ausztria már 1830-ban megismerhette, mi az a forradalmi hullám, de ilyen gyors láncreakcióra (febr. 22-25. Párizs, márc. 13. Bécs, márc. 15. Pest, márc. 17-18. Berlin, Milánó) nem volt felkészülve. Pedig Lajos Fülöp bukásáról, hála a Rotschildok kereskedelmi hálózatának, valószínűleg Metternich értesült leghamarabb Bécsben. A bécsi és pozsonyi elégedetlenség hátterében a Monarchia súlyos pénzügyi válsága húzódott. A közhangulat forradalmi változását a párizsi forradalom segítette elő, és az a tény, hogy az éppen üléselő magyar országgyűlés és az akkor összehívott alsó-ausztriai tartományi gyűlés politikai teret nyújtott az ellenzékiek számára. Sedlnitzky rendőr-miniszter március első napjaiban még azt jelenti, hogy minden rendben van – azon a napon, amikor Alexander von Bach, a liberális ügyvéd lakásán emlékirat formájában beterveztést készítenek az osztrák liberálisok; azon a napon, amikor Kossuth felolvassa döntő fontosságú felirati javaslatát (márc. 3.). A tartományi gyűlés megnyitásának napján az egyetemi ifjúság kezdeményezésére Bécsben forradalom tört ki. Este az István nádorral bővült Államtanács, teljesítve a nép akaratát, lemondásra szólította fel a rendszert nevével fémjelző Metternichet. Ő ezt a dinasztia egyöntetű óhajának tekintette, és még aznap lemondott. Kollowrat végnapjai után a belpolitikai rendszerváltás megtörtént. Ezzel egy időben a forradalmi hullám végleg ledöntötte Európa régi épületét.

Nagy Tamás

Egy szélhámos a cári trónon

I. Ál-Dmitrijel veszi kezdetét a „hamis” cárok korszaka Oroszországban. Utána (mintegy 250 év alatt) száz álcár bukkant fel. Mi volt az oka ennek az álcár-invázióknak, ami szinte egyedülálló Európa történetében? Ki volt valójában I. Ál-Dmitrij? Hogyan sikerült eljutnia a cári trónig, milyen belpolitikai és milyen nemzetközi körülmények között sikerült fanatikus tervét megvalósítania? Ezekre a kérdésekre választ keresve teljesebb képet kaphatunk az orosz történetírás által szmutinak nevezett „zűrzavar időszakáról”.

Az első hamis cár története 1603-ban kezdődött, amikor a litvániai Wisniewiecki család orosz határ menti birtokán nem mindennapi dolog történt. Adam Wisniewiecki herceget fürdette éppen az egyik szolgáló, ezt azonban valószínűleg nem a kellő ügybuzgalommal tette, mert hatalmas pofont kapott a gazdájától. Ez még nem volt senki számára sem meglepő, azonban a megütött szolga kifakadt: „Tudnád csak, Adam herceg, ki vagyok én, bizonyára nem neveznél kurafinak, még kevésbé csapnál a nyakam közé ilyen apróságért! De hát túrnöm kell, ha már a szolgád lettem” – „Miért, ki vagy te?” – bukhatott ki a kérdés a meghökkent herceg száján. A szolga ezután felfedte titkát, és nem kevesebbet állított, hogy ő a húsz éve halott Rettenetes Ivánnak a fia. A herceg természetesen nem tudhatta, hogy szolgálja előtte már jónéhány udvarházban megpróbálkozott meséje „eladásával”. Először a kijevi Pecserszkij kolostorban próbálkozott, ahol halálos betegséget színlelt, és „utolsó szavakként” lehelte ki információját. Ezután a kijevi vajda következett, ahol ugyanolyan eredménnyel járt, mint a kolostorban: azonnal kihajították. A következő színhely a gorcsai Hojszkij úr háza volt, ahol nem árult el semmiféle titkot, viszont egyes források tudni vélik, hogy itt kuktaként élte dolgos hétköznapjait.

Ahogy fentebb már elhangzott, Adam herceg szolgálja azt állította, hogy ő a cárevics, vagyis Rettegett Iván fia. Az állítás hiteléhez szükséges volt egy furfangos mesét kanyarítani a cárevics hányattatásairól, hiszen mindenki tudta, hogy Rettegett Iván három fia közül már régen nincs életben egyik sem. A legidősebb fiút hirtelen haragjában maga az apja ütötte agyon 1581-ben, a második fiú, Fjodor, a későbbi gyengeelméjű cár természetes halált halt 1598-ban. A legkisebb fiú, Dmitrij pedig még előbb, 1591-ben vesztette életét. A szolgáló Dmitrij ezzel a cáreviccsel azonosította magát, ugyanis halálának körülményei annyira tisztázatlanok voltak, hogy azzal már lehetett valamit kezdeni. Dmitrij Uglics városában halt meg, a kiküldött hivatalos vizsgálóbizottság szerint úgy, hogy ismét hatalmába kerítette időről-időre visszatérő epileptikus rohama, és késdobálós játék közben a palotaudvaron halálra sebezte magát. A korabeli források mind ezt a variációt fogadják el, az idők során azonban a történészek egy része arra a megállapításra jutott, hogy a gyermeket Borisz Godunov tette el láb alól. Így 1598-ban Fjodor cár halálával sor kerülhetett arra, hogy Godunov formálisan is megszerezze a legfelső hatalmat.

A szolgáló természetesen nem azt állította, hogy csoda történt és feltámadt, csupán azt, hogy sikerült megszabadulnia a Godunov által ráküldött bérgyilkosoktól. Másvalakit fektettek akkor a helyére, őt pedig elrejtették, majd megmenekítették. Ezután hosszú évekig bújdosásra kényszerült, hogy most végre ki merje mondani az igazat.

Elgondolkozhatunk azon a kérdésen, hogy Adam Wisniewicki hitt-e a mesének? Valószínű, hogy a herceg sem volt naivabb a kijevi vajdánál, éppen ezért megsejthette, hogy ebből a történetből még sok kellemetlensége lehet Oroszországnak, sőt Borisz Godunov cárnak is. A Wisniewickiek pedig kevés dolgot kívántak jobban, mint borsot törni az orosz uralkodó orra alá. Határ menti birtokaik miatt ugyanis ezekben az években viharos viszonyban voltak az orosz állammal. A következő hetek eseményei is azt mutatják, hogy a herceg kételkedett Dmitrij valódiságában. Nem habozott ugyanis hírt adni rokonainak arról, hogy milyen vendége van, sőt, közvetve III. (Vasa) Zsigmond, lengyel-litván király is értesült a herceg vendégéről. Akkor azonban, amikor a király „tisztánlátás végett” magához kérte az „orosz trónörökös”, Adam minden lehetséges módon késleltette volna az utazást, s a végén nem is került sor rá. Wisniewicki tehát nem használta ki az adódó lehetőséget, nem ment „Dmitrijel” Krakkóba. Vagy nem volt jó szimatú politikus, vagy túl bölcs volt ahhoz, hogy a tűzzel játsszon és belekeveredjen egy lehetséges lengyel-orosz konfliktusba. Adam herceg helyett rokona, Konstantin Wisniewicki herceg kísérte Krakkóba a „cárevicset”.

III. (Vasa) Zsigmond nem rettent vissza a kalandor politikától. A király – tanácsdói ellenzése dacára – szerepet szánt az ál-cárevicsnek. 1604 elején megbízta a litván kancellárt az „igazság” kiderítésével. A kancellár előkészítette Petruska nevű emberét, aki Uglicsban annak idején állítólag látta a cárevicset, s aki most az ifjú arcán végigvonuló barázdaszerű ráncról, illetve egyenlőtlen hosszúságú kezei alapján „felismerte Dmitrijt”

Úton Krakkó felé mentora betért vele Sambor várába, apósához, Jerzy Mniszechhez, az ottani vajdához és szenátorhoz. Mniszech éppen rendkívüli pénzzavarban volt, mert hosszú évekig nem fizette a kincstárnak a rábízott vajdaság adóit, ezért zár alá vették birtokai egy részét. A szélhámos szolga pedig rájött, hogy megtalálta igazi pártfogóját, akit érdekeltté tud tenni célja megvalósításában. ez a cél valószínűleg éppen Sambor várában kristályosodott ki. Mniszech segítségével fog majd létrejönni a két szomszédos ország közötti háború lehetősége az ő személyének „jogaiba való visszahelyezéseért”. Mit ajánlott ezért cserébe „Dmitrij”? Természetesen sok pénzt és kiváltságokat, amennyiben trónra kerül. S hogy az alku kellő módon megpecsételődjön, arra is vállalkozott, hogy feleségül kérje Mniszech legkisebb leányát, Marinát. Habár a vőlegényjelöltet nem nevezhetnénk kora szépségideáljának, a magasabb politika és méginkább Mniszech zilált pénzügyi helyzete igent mondott „szerelmükre”.

1604. március 15-én fogadja III. Zsigmond Krakkóban a „cárevicset”. A király formálisan nem ismeri el vendége igényeit, hiszen ezzel megsértené a nemrég aláírt, húsz évre szóló békét Oroszországgal. Nem hivatalosan azonban támogatja, leginkább azzal, hogy felszabadítja a sambori vajdaság kincstári adóit, így Mniszech csapatokat toborozhat „Dmitrij” számára

A „cárevics” hasonlóan jó benyomást tesz Rangoni pápai nunciusra, aki találkozásuk hatása alapján informálja VIII. Kelemen pápát. A katolikus egyházfő egyelőre nem osztozik krakkói megbízottja lelkesültségében. Megváltozik azonban a véleménye akkor, amikor értesül az orosz álcárevics katolikus hitre való átkeresztelkedéséről, hogy valamilyen alattvalóját a katolikus hitre fogja téríteni, amint visszahelyezik őt „cári jogaiba”.

A pápa és „Dmitrij” közti levélváltás idején az orosz kormányzat már lépéseket tett a csalás leleplezése érdekében. 1604 augusztusának közepén Krakkóba küldtek egy Szmirnov-Otrepjev nevű embert, aki – egyebek között – egy levelet hozott, amely igazolta, hogy ő egyszerű szolgáló nemes és a magát cárevicsnek kiadó személy nagybátyja.

Meglepő azonban, hogy Szmirnov-Otrepjev nem hivatalos küldetésben jött, és megbízatása is úgy szólt, hogy csak mellékesen hozza szóba a kérdést. Ebből arra következtethetünk, hogy Borisz Godunov még ekkor sem vette komoly ellenfélnek az álcárevicset, és rangján alulinak érezte, hogy a nagypolitika szintjén foglalkozzon vele. Így nem okozott gondot „Dmitrijnek” kitérni a „nagybácsival” való találkozás elől: arra hivatkozott, hogy a cár ismét orgyilkost küldött rá.

Szmirnov-Otrepjev küldetése tehát kudarccal végződött. Hazatérte után a moszkvai kormányzat hivatalosan is közölte az álcárral kapcsolatos állásfoglalását: „Juska” Otrepjev, ahogy leleplezése előtt nevezték, ezen elfajzott fiú nem hallgatott apjára, eretnkségbbe esett, lopott, rabolt, szerencsjátékot űzött és részegeskedett, apjától sokszor elszökött, majd lelepleződvn szerzetesnek állt.” Ezzel párhuzamosan megindult „Juska” Otrepjev előéletének aprólékos felderítése. A vizsgálat szerint a magát Dmitrij cárevicsnek kiadott szélhámos nem más, mint egy Grigorij Otrepjev nevű egykori szerzetes. Ősei Litvániából telepedtek át Galicsba és Uglicsba, később szolgálati birtokot kaptak Kolomnában. Apja korán meghalt, anyja pedig Moszkvába küldte a gyermeket, hogy papnak tanuljon. Grigorij mégsem a papi pályát választotta, hanem beállt a befolyásos Romanov család szolgálatába. Borisz Godunov 1600-ban kegyvesztettnek nyilvánította gazdáit, így Grigorij jobbnak látta, ha egy Moszkva környéki kolostorban húzódik meg. Szerzetesként óriási karriert fut be: a nagyhírű moszkvai Csudov-kolostorba kerül, majd innen a pátriárka udvarába, ahol az egyházfő befolyásos embere lesz. Innen megszökik a határon túlra, nem tudni pontosan, miért. A szökés körülményeit évekkel később egy Varlaam nevű szerzetes mondja el. 1602-ben, a nagyböjt második hetében, a moszkvai Varvarka utcában sétálgatva találkozott Grigorij Otrepjevvel. Griska azt ajánlotta, menjenek el a Szentföldre. Először egy hozzájuk csapódott szerzetessel pénzt kéregettek egy nem létező kolostor számára, majd átszöktek a határon. Itt egy ideig együtt maradtak, majd Grigorij elhagyta őket, így kútba esett a szentföldi vállalkozás. A történet hitelét növeli, hogy a volhíniai Zagorovszkij-kolostor egy könyvében pontos dátummal ellátott bejegyzés olvasható, amely mindhárom szerzetes nevét tartalmazza. Ráadásul „Dmitrij” saját verziója is jórészt Varlaamhoz hasonló állomásokat jelöl meg litvániai tartózkodásaként. Ezért ma a történészek többsége szintén a korabeli hivatalos orosz magyarázatot fogadja el: Ál-Dmitrij nem más, mint egy Grigorij Otrepjev nevű kiugrott szerzetes. Egy szempontot azonban a tisztánlátás érdekében érdemes figyelembe venni: az egybeesést korabeli szembesítés nem bizonyította, így az nem egyéb, mint – helyes vagy helytelen – utólagos logikai konstrukció.

1604 októberében a „cárevics” kihasználva a lengyel király beleegyező hallgatását és leendő apósa energikus propaganda-hadjáratát 3500 emberével betör Oroszországba. Egy évvel a Hlopko-féle éhséglázadás leverése után Borisz Godunovnak nem volt kétsége afelől, hogy az álcárevics csapatait is könnyedén leveri. Pedig a mostani helyzet más volt, mint a Hlopko-felkelés idején. Amint „Dmitrij” cárevics átlépte a határt, a parasztok, szolgák és kozákok tömegei özönlöttek táborába. Az álcárhoz való tömeges csatlakozás okát az orosz néplélektan egyik jellegzetes jelenségében kereshetjük. A „jó” cárban való hitről van szó, amely hit garantálja, hogy a nép nem fog fegyvert cárja ellen, akkor sem, ha minden oka megvolna erre. Ez a vallásos áhítat a jó cár iránt Rettegett Ivánra vezethető vissza, ő volt az első orosz cár, és egyben „jó” cár is. Miről van szó az adott helyzetben? Elterjedt a hír, hogy a trónon ülő cár trónbitorló, s éppen a Lengyelországból jött „cár-

evics” a jog szerinti örökös. A „jó” cár ideológián belül és azt meg nem ingatva tehát születik egy álcár-ideológia, amely végül tömegformáló erővé válik.

Ott tartottunk tehát, hogy Griska Otrepjev 3500 emberével Oroszország területére lépett. Ellenállásba először Novgorod-Szeverszkijnél ütköztek, ezután a cár csapatokat küldött Otrepjev ellen. 1605. január 21-én Dobrinyicsnél csaptak össze, ahol a trónkövetelő katasztrófális vereséget szenvedett. Miközben Otrepjev Putyivl várába menekült, a cár főserege egy Kromi nevű jelentéktelen erődöt próbált bevenni – eredménytelenül. Eközben – a fősereg veresége ellenére – Kromi hátában a kozákok sorra hódították „Dmitrij” nevére az erődítményeket, a „cárevics” pedig kiterjedt szervezőtevékenységbe kezdett, lázító leveleket juttatott el az ország különböző részeibe. Még fontosabb, hogy harcosai kínosan ügyeltek a lakossággal való jó viszony fenntartására. Az álcárevics tehát mindenben megpróbált eleget tenni a „jó” cárral kapcsolatos elvárásoknak. Ennek része volt mindenkor látványos ájtatossága is: gondot fordított arra, hogy buzgó imádságai minél nagyobb közönség füléhez jussanak.

A Borisz Godunovot alacsony származása miatt gyűlölő bojárok Moszkvában „sutogó propagandába” kezdtek a cár ellen, amelynek következtében egyre jobban kicsúszott lába alól a talaj. Félelmét az utolsó hónapokban terrorral igyekezett palástolni: statáriumot vezetett be Moszkvában és most már tényleg bérgyilkosokat küldött Otrepjevre. Végül egy még 1604-ben kapott szélütés következtében 1605. április 13-án meghalt. Ezután az álcárevics számára viharos gyorsasággal követték egymást az események. Felesküszik rá a még mindig Kromi alatt álló sereg, Moszkvában a nép – a bojárok segítségével – betör a Kremlbe és megöli Borisz fiát és egyben kijelölt utódját, Fjodort. A bojárok küldöttséget menesztenek „Dmitrij cárevicshez” és hűségükről biztosítják. Ezután a kiugrott szerzetes 1605. július 21-én elfoglalja az orosz cári trónt.

Átgondolva az eseményeket tisztán láthatjuk, hogy Otrepjev azért kerülhetett trónra, mert a bojárok nem elleneztek trónra kerülését, sőt, támogatták is. Miért? Az ok talán abban keresendő, hogy a bojárok érezve a fenyegető közhangulatot (Otrepjev minden társadalmi réteget meggyőzött hitelességéről) taktikusabbnak ítélték a csaló iránt tanúsított lojalitásukat. Annál inkább, mert ez távolról sem ártott nekik, hiszen az alsó néprétegek mozgalmá megbukatta az általuk gyűlölt Godunov-rendszert úgy, hogy a kisujjukat sem kellett mozdítani. Ezzel megteremtődött számukra a Rettegett Iván óta várt hatalomújraelosztás lehetősége. Természetesen a bojárok mindvégig tudták, hogy „Dmitrij” szélhámós, csak a kellő pillanatra vártak, hogy leleplezzék. Ezt alátámasztja az a tény is, hogy három nappal a Moszkvába való bevonulás után le kellett fogni Vaszilij Sujszkij bojárt, az egykori uglicsi vizsgálobizottság vezetőjét, mert az terjesztette, hogy „Dmitrij” önjelölt cár.

Otrepjev számára még hátra volt a legnehezebb feladat: a mese hitelesítése a „valódi” Dmitrij még élő anyja által. A trónkövetelő először titokban találkozott vele, s csak amikor biztos volt a pozitív válaszbán, rendezte meg az egymásra találás jelenetét. Az egykori cárné a szélhámós elismerésével természetesen visszakapta régi méltóságát...

Nézzük át, milyen politikát folytatott ál-Dmitrij, és miért okozta ez végül bukását! Megállapíthatjuk, hogy Otrepjev elhivatottságot érzett az uralkodásra, és képességek dolgában sem maradt el az előző és utána következő cároktól, sőt, sokukat felül is múlt. Néhány kiváló reformelképzelése volt, amelyeket uralkodása rövidsége miatt nem tudott megvalósítani. Például lengyel mintára ki akarta szélesíteni a nemesi jogokat, nemesi szenátust akart létrehozni. Iskolákat, esetleg egyetemet akart alapítani (nem volt ugyanis

megelégedve bojárjai szellemi szintjével). Megvalósult intézkedései ezzel szemben óriási fejetlenséget okoztak. Legelső dolga volt, hogy a szolgáló nemesség kegyeibe férkőzzön. Lengyel titkára, Jan Bucinski szerint uralkodása első fél évében 7,5 millió rubelt osztott szét közöttük. Rendeletet hozott arról, hogy az uraiktól elszökött szolgák öt év öt hónapra visszamenőleg felkutatóandók legyenek. Ezzel megnyerte a szolgáló nemesek egy részét, de maga ellen fordította azokat a délvidéki nemeseket, akikhez a „nagy éhínség” idején ezek a holopok szöktek, és akik az új cárt a kezdetektől támogatták. A legkevésbé természetesen a szolgák voltak megelégedve ezzel az intézkedéssel. A birtokos osztályt az háborította fel, hogy tudomásukra jutott: új törvénykönyvet készít elő a cári kormányzat, amely visszaállítja a parasztok szabad költözésének jogát. Otrepjev belpolitikájában tehát nem leljük fel az egységes vonalvezetést, minden ígétét meg akarta tartani, mindenkinek juttatott valamicskét, ami természetesen senkit sem elégített ki. Külpolitikáját pozitívnak ítéltjük, ugyanis az ország társadalmi és területi integritásának megőrzésére törekedett.

A felszínen a rendeleteinél sokkal sérelmesebbnek mutatkoztak a cár magánéletének dolgai. Szerette a jó italt és a nőket (ezen még senki sem botránkozott meg) ám mulatozásai során táncra is perdült. A délebéd után nem sziesztázott, helyette inkább medvevidalokon vett részt. Kedvelte a borjúhúst is. Ezek már vérlázító szokások a pravoszlávok szemében, de a legtűrhetetlenebb esemény Marinn Mniszecz, a menyasszony megérkezése volt. Az esküvő után kiderült a példátlan tény, ami senki előtt sem maradt titok: a lengyel nemesi kisasszony úgy lett az orosz cár felesége, hogy nem tért át a pravoszláv hitre. Ráadásul állandó volt az összetűzés a helyi lakosság és a menyasszony kétezer főnyi lengyel kísérete között. Felismerve a kínálkozó lehetőséget a bojárok a zajos esküvői ünnepségek egyik hajnalán felverték a várost. „A lengyelek a cár életére törnek” – kiabálták. Majd – kihasználva a zűrzavart – még mielőtt a felfegyverkezett nép a Kremlbe ért volna, megölték a cárt. Otrepjev nem adta könnyen az életét: kiugrott a palota ablakából. Egy fából ácsolt emelvényre akart átugrani, de elvettette és összetörte magát a kövezeten. Nem halt bele sérüléseibe és egy testőrcsapat azonnal körül is vette, de a bojárok megfenyegették a katonákat, hogy otthonmaradt családjaikat felkoncolják, ha nem adják át nekik a szélhámost. Ezután minden teketória nélkül a helyszínen agyonlőtték Otrepjevet.

Két nap múlva, 1606. május 19-én maguk közül választották uralkodónak Vaszilij Sujszkijt. Otrepjevet bohócruhába öltöztetve, síp-pal-dobbal felszerelve agyonlövése helyszínén hagyták. Később a városfalon kívül temették el, de ezzel még nem ért véget története. A sírnál ugyanis egyre-másra csodák történtek. A bojárok azonban már nem akartak további csodákat: kihantolták a hullát, elégették, az égéstermékét puskaporral összekeverték és kilőtték Lengyelország felé, ahonnan az álcár érkezett.

Ilyen dicstelenül ért véget Otrepjev története. Űstökösként óriási karriert futott be, sikeréhez a kiváló képességek, a fanatizmus és az elhivatottság mellett rendelkezésére állt a szerencsés véletlenek sorozata is. Mindenesetre trónrakerülésével egy népmesei motívum valósult meg: egy alacsony származású, de tehetséges és fűfűgöcs fiatalemberből sok viszontagság után az oroszok cárja lett.

Hevesi István

„Oly engedelmesek, mint a bot, és némák, mint a hulla”

(36. regula)

A jezsuita rend soha nem törekedett arra, hogy az engedékenység hírébe kerüljön. Az a bulla, melyet III. Pál pápa 1540. szeptember 27-én hagyott jóvá, s amely tulajdonképpen létrehívta a Jézus Társaságát, a küzdő egyház uralma (Regimina militantis ecclesiae) címet viselte. Akkoriban ez a harcos, új rend időszerű kezdeményezésnek tűnt a katolikus hit terjesztésében.

Kezdetben az alapító Loyola Ignácnak (1491-1556) az volt a célja, hogy maroknyi csapata a Szentföld népeit megtérítse, a XVI. század eseményei azonban más irányba terelték a rend egyre szaporodó tagjait. A protestantizmus térhódítása aláásta a római katolikus egyház tekintélyét. Ekkor kezdték a jezsuiták küldetésük részének tekinteni az eretnekség elleni küzdelmet. Kitzított feladatuk óriási volt, ők viszont kevesen voltak, ezért Loyola elhatározta, hogy minden, a rendbe lépőt alapos képzésben részesít. A nevelés legfontosabb része a lélektani előkészítés volt, amely egyenlő a rendtag egyéniségének megsemmisítésével. Az ehhez felhasznált eszközök voltak: a törvényhozó szervezet (a rendfőnöknek abszolút hatalma van, funkcióját élete végéig tölti be, az előjárókat személyes és megfellebbezhetetlen megítélése szerint nevezi ki), a környezet (a szobáknak, szekrényeknek, fiókoknak nyitva kell maradniuk, a rendtagok be- és kimenő leveleit nyitva rakják egy ládába, minden olvasmányt ellenőriznek, az épületet senki nem hagyhatja el egyedül, a rendtag csak azokkal társaloghat akiket az előjáró kijelöl, novinciátusa idején csak egy útvonalon szabad haladnia), a gyakorlatok (melynek anyagát Loyola Ignác rövid megtérése után, valószínűleg a spanyolországi Manaresa barlangjában töltött „misztikus visszavonultság” idején írta, négyhetes elmélkedésből áll: az első héten minden növénynek el kell képzelnie a pokol gyötrelmeit, a második héten el kell döntenie, kíváncsatlakozni a jezsuita rendhez, a harmadik héten Krisztus halálán és szenvedésén elmélkedik és a negyedik héten „élénken át kell élnie” Krisztus feltámadását) voltak.

Jelszavuk az egyház iránti feltétlen engedelmesség (Xaveri Ferenc, aki Loyola egyik első követője volt, mondta e híres mondatot: „Még az evangéliumban sem hinnék, ha az Anyaszentegyház megtiltaná nekem.”) Ez az alázat azonban nem jelentett erkölcsbeli tisztaságot. Paul Johnson A History of Christianity című könyvében megjegyzi: „A jezsuiták mindenekelőtt azzal a nézetükkel váltak széles körben ismertté, hogy az erkölcsi kódexet bármikor félre lehet tenni, ha a katolikus érdekek forogtak kockán.” (XV. Lajos francia uralkodó gyóntatója azt javasolta a királynak, hogy az illendőség kedvéért építsen egy titkos folyosót a hálószobája és a szeretője hálószobája között.)

Mint láttuk a jezsuita gyóntatók elnézők voltak erkölcsi kérdésekben, azonban látni fogjuk, hogy kérlelhetetlenek, ha az eretnekségről volt szó. XIV. Lajos 1686-ban, jezsuita gyóntatója rábeszélésére vonta vissza a nantes-i királyi rendeletet, azt a törvényt, mely korlátozott vallásszabadságot engedélyezett a protestánsoknak. Ez a lépés borzalmas terrorhadjáratot indított el.

Érdekes a jezsuiták alkalmazkodóképességét vizsgálni. Keleten, az európai szokásokhoz híven, az uralkodók, és rajtuk keresztül az alattvalók megtérítésén fáradoztak. Roberto de Nobili, indiai jezsuita misszionárius a XVII. században úgy élt, mint egy felső kasztbeli brahman, hogy prédikálhasson az uralkodó osztálynak: az úrvacsorát egy bot segítségével kínálta fel az alsó kasztba tartozó érinthetetleneknek.

Miután XIV. Kelemen pápa 1773-ban ármánykodásaik miatti spanyol és francia nyomásnak engedve feloszlatta a rendet, a Jézus Társasága gyakorlatilag megszűnt, s noha negyvenegy évvel később ezt a döntést visszavonták, a jezsuiták nem tudták visszaszerezni korábbi tekintélyüket. Az idő elszállt felettük, s politikai befolyásuk miatt kínos teherre váltak.

A jelen 23000 jezsuitája elsősorban a dél-amerikai forradalmakban való részvételével (Jon Sobrino El Salvadorban) és az abortuszról vallott nézetével tudott a ma emberének tudatába kerülni. E cikk zárásaként a rend szerénységi reguláit idézném, megemlítve azt, hogy ezeket Loyola Ignác vezette be, s hogy ezek a regulák ma is érvényben vannak.

1. regula: „A Mieink (azaz a jezsuiták) beszélgetéseivel kapcsolatban általában azt mondhatjuk, hogy minden külső cselekményükben jusson kifejezésre a vallásos érettséggel párosult szerénység és alázatosság: a továbbiakban azután az alábbi dolgokat kell figyelembe venni.”

2. regula: „Ha szükségesnek mutatkozik, fejünket ingassuk ide-oda, de méltóságteljesen. Ha azonban erre nincs szükség, akkor tartsuk egyenesen vagy hajtsuk kissé előre, anélkül, hogy akár jobbra, akár balra fordítanánk.”

3. regula: „Szemünket általában mindig süssük le kissé és ne nézelődjünk jobbra illetve balra.”

4. regula: „Ha tekintélyes személyekkel beszélünk, ne nézzünk merően az arcukba, hanem inkább kissé lejjebb.”

5. regula: „Homlokunk ráncolását, s méginkább orrunk fintorítását kerüljük, hogy kifelé nyugalmat mutassunk, amely a belső nyugalomra enged következtetni.”

6. regula: „Ajunkat ne szorítsuk össze, de ne is nyissuk ki túlságosan.”

7. regula: „Egész arcunk inkább vidámságot mutasson, mint szomorúságot vagy más indulatot.”

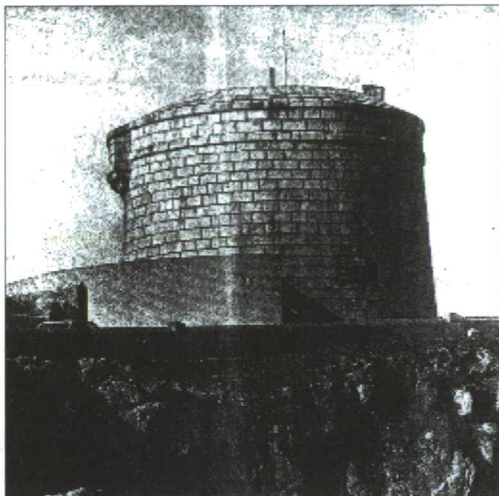
Jancsák Csaba

Ajánló irodalom a Jézus Társasága történetéhez

1. Loyolai Szent Ignác: Visszaemlékezések Bp.1934
2. Gyenis András: A jezsuita rend generálisai Bp., 1935
3. Alighiero Tondi: A jezsuiták titkos hatalma Bp.,1954
4. Alonso Rodriguel: Szerzetesi tekkéletességnek és jóságos cselekedeteknek gyakorlatossága Nagyszombat, 1708., ford.: Illyés András
5. Nagy Tőhötöm: Jezsuiták és szabadkőművesek Szeged, 1990

A dublini Martello-torony

Pihenő

A Sandycove-ban (Dublin) található, 1804-ben épült Martello Tower egyike azon erődöknek, melyet a brit hadsereg építtetett a Dublin-öböl partján a fenyegető napóleoni veszély ellen. Eredetileg létrán lehetett bejutni egy húsz láb (kb. 6 m) magasan lévő nehéz, vasalt ajtón keresztül, a falak nyolc láb (kb. 2,5 m) szélesek.

Az ágyúállás a torony tetején található, melynek közepén egy síneken gördülő, forgatható nagyobb ágyú állt, a sínek még ma is megcsodálhatók. Az ágyúgolyók melegítése a csigalépcső végénél épített kemencében történt.

A Martello Towert és a szomszédos Batteryt 1904-ig a hadsereg birtokolta, mikor a szellemességéről és verseiről ismert orvostanhallgató, Oliver St. Gogarty kibérelte. Ő volt az első civil lakója. Bérletének ideje alatt sok vezető irodalmi figura fordult meg a toronyban. Az ötvenes években egy prominens építész, bizonyos Michael Scott megvásárolta, az Ullysses kiadója pedig, Sylvia Beach pedig Joyce

Múzeumként nyitotta meg 1962-ben. 1965-ben a Bord Failte, az Ír Túrista Hivatal vásárolta meg, mely a felügyelet jogát a Dublin Turism nevű irodára ruházta át.

Mikor Oliver St. John Gogarty 1904 augusztusában berendezte lakását a Martello Towerben, szállást adott James Joyce-nak. Joyce akkoriban huszonnégy éves múlt, írói pályájának kezdetén állt, ki éppen a The Holy Office (Szent Officium) című költeményével volt elfoglalva, mely erősen támadta a kortárs dublini irodalmat. Gogarty magára ismert a sznobizmus vádiratának szánt költeményben, minek következtében Joyce szeptember 9-i toronyba költözését hideg fogadtatás kísérte. De Gogarty befogadta Joyce-t avval a feltétellel, nehogy még egyszer valamit is merjen írni róla.

Néhány nappal később csatlakozott hozzájuk Samuel Chenevix Trench, Gogarty írbárát angol ismerőse, ki erős oxfordi akcentusa ellenére ragaszkodott az ír nyelv használatához, kétségtelenül fokozva a toronybeli feszültséget. Joyce Martello Towerbeli tartózkodásának hatodik éjszakáján Trenchet rémálom gyötörte egy fekete párducról, üvöltve pisztolyáért kapott és a tűzhely irányába leadott néhány lövés után békésen álomba szenderült. Gogarty a pisztolyt felkapva Trenchre kiáltott: „Hagyd békén!”, majd a Joyce ágya fölötti polcra lelőtt egy serpenyőt, ki ezt célzásnak tekintette és másnap elhagyta a toronyt. Soha nem tért ide vissza. Egy hónappal később Nora Barnacle-t megszöktette, s a kontinensre utazva megkezdte önkéntes száműzetését.

Szebenyi Nándor

Új rovatunkban olyan érdekes cikkeket kívánunk közzétenni, amelyek a sok történelem után az olvasó számára – mintegy felüdülésként – pihenésül szolgálnak.

Redukció és/vagy mindent bele?

A szerző festőiskolai tanulmányai során olyan elméleti kérdésekkel szembesül, amelyek a mai képzőművészet irányzatai közötti „azonosulás kényszerszert” hivatottak segíteni.

Az a körülmény, amely a művészetnek és a művészetről való gondolkodásnak mai viszonyát meghatározza, minden eddigénél fontosabb szerepet kap. A mai művészetben uralkodó stíluspluralizmus, olyan választáskényszerszert provokál, amely belső törvényszerűségeit és magánvéleményeit vizsgálva sem válik megoldhatóvá. Bármely – a modernség inspirálta – irányzat, az utóbbi időben egyneműnek, szinte egymással helyettesíthetőnek bizonyul.

A modern művészet K. Malevics és M. Duchamp által, mint két szélső határral lett egészlegessé. Az avantgard művészet pedig egyrészt elvesztette kétpólusosságát – hiszen sem Malevics, sem Duchamp esetében nincs hova tovább –, másrészt a modernséget szándékain is kívül továbbgondolta és kiegészítette, természetesen az addig sehol fel nem lelhető értékeivel.

Az avantgard egyetlen reduktív irányzata sem jelentett és jelenthetett olyan viszonyítási alapot szolgáló kiindulópontot, amelyből szemlélve a vele párhuzamosan jelenlévő irányzatok értelmezhetőek lettek volna.¹ Ugyanakkor az avantgard valamennyi jelenségét áthatotta az a következetesség és elkötelezettségi igény, amely nemcsak hitelesíteni volt hivatott önmagát, hanem lehetőséget nyújtott valamennyi irányzatnak arra az elmélyülésre, amely végül is saját határait érte el és jelölte ki.

A koncept, amely újabb határt jelentett, az avantgardon keresztül kitessékelte a művészetből a művet. A koncept éppen alaptulajdonsága – azaz a gondolat tárgyaltatása – révén vált olyan új művészeti műfajjá, amely valójában nem tartozik a képzőművészet területére, hanem egy a művészet gyakorlatától független új művészeti öntörvényű irányt követ. A moderntől a konceptig létrehozható egy, a folytonosságot igazoló rendszer. A 80-as évek művészete, az avantgard utóéleteként vagy a modern művészet egyfajta manierizmusaként, magában foglalta az egész modernség újraértelmezését és egy sajátos, a már meglévő alapvetéseket variáló megközelítésmódot is.²

Hasonlatossá tette ugyanakkor önmagát egy olyan kirakósjátékhoz, amely a végtelenségig variálható, ám annál bonyolultabb megoldáslehetőséget kínál.

A stíluspluralizmus uralta kor választáskényszerszerének megoldhatóságát a kényszerszerűség megszüntetése hozhatja el.

A modern művészettel párhuzamosan megjelenő – művészettörténet-tudományt létrehozó – elvi alapvetéseket, ugyanaz a látás-gondolkodás, gondolkodás-látás motiválta, amely alapvetésévé lett az absztrakt művészetnek. A művészettörténettudomány értelem szerűen csak korlátozott érvényességgel hivatkozhat kortárs művekre és befolyásoló szerepükre. Az esztétika újraértelmezésének szükségességét egyrészt a művészettörténettudományban felmerülő kérdésekre adott válaszlehetőségek modern példákra való alkalmazásának ellentmondásai, másrészt az esztétikán belüli eleve meglévő nyitott kérdések születtek.

A hermeneutika, dekonstrukció, interpretációelmélet mintegy új esztétikának az alapvetései, olyan paradigmák létrejöttét előlegezik, amelyek alkalmazhatóak lesznek a jelenkort értelmezni kívánó kísérleteknek.

A művészet, mint „néma retorika” arra a területre vonatkozik, amely a fogalom és a kép között van jelen.³

A fogalmi gondolkodás eltávolít a látástól, míg a látás képiség-gyakorlata, közvetlenül igénytelen fogalmiság. „Amit ugyanis a műalkotások tudtul adnak vagy megmutatnak, az mindig ellenáll a fogalmakban történő átfordításnak, vagy elméleti általánosításnak.”⁴ A művészet ellenállása minden érthetővé tételével szemben, nemcsak hogy maradandónak bizonyul, hanem az interpretációk olyan beállítódását követeli, amely tapasztalatának alapelveihez, s nem önnön fogalmi alapelveihez kell ragaszkodni, s mind-e mellett olyan rendszert kell létrehozni, amely a fogalmi gondolkodás keretein belül is megőrzi értelmezhetőségét, hogy megtalálja saját igazágértékét.

Úgy tetszik, a korai absztraktok saját művészetüket interpretálandó megnyilatkozásaik és írásaik, pontosan ezt az alapállást határozzák meg.

Az absztrakt „a festészet matematizálódását jelentette, ami a festészet részéről óriási aszkézis volt”⁵, ugyanis lemondott a realitásról.

A matematika kérdőjelei azt igénylik, ami önmagából való kilépést jelent egy olyan területre, amely miután felhasználhatónak bizonyul, értelmezhetővé lesz a rendszeren belül. Számos tudomány meglévő axióma rendszere alapján definiálhatatlan „eszközt” használnak, amely olyan ismeretek birtokába juttatja, amelyet nélküle nem ért volna el.

Az az alapállás, amellyel a jelenkor művészete bír, záróköve egy átfogható, éppen annak a művészetszemléletnek a módszereivel átfogható kornak, amely alkalmasnak bizonyult meghatározni olyan művészettörténeti korszakok körvonalait, amelyek folytonos egységként voltak jelen.

A kérdések ezután e kor belső talányaira kereshetnek választ.

A modernség létrejöttékor nehezen volt érezhető, hogy irányzatai éppoly szorosan egymáshoz tartoztak, mint előző korok stíluskorszakainak irányzatai, annak ellenére is, hogy látszólag egymástól élesen elkülöníthetőnek tűntek.

A művészet vállalta többlet megoldhatóságának feltételei miatt vált lehetetlenné koncentrálni az egyébként egységesíthető szellemiséget. Nem csak egyes életműveknek kellett a már említett aszkézissel élni, hanem egész szellemi áramlatoknak is. Okkal, ok nélkül, de vádolhatóak lettek volna, következtelenséggel, elkötelezetlenséggel, vagy egyszerűen csak megbízhatatlansággal, ha életművük egymástól elszigetelten, más-más irányzatokhoz kapcsolódik. Az a következtetesség, amely leszűkítette egyes területeit és zárttá avatta a maga érvényességi körét, ugyanakkor az egészlegesség elvét követte. „Az individualitás és a specieshez kötött általánosság egysége ismét egy feszítő ellentmondás: a későbbi „különösség” fogalom egyik gyökere itt keresendő. A műalkotás is individuális képződmény, nem rendelhető alá közvetlenül a stílusnak, koráramlatnak.”⁶

Am az egy irányzathoz tartozó életmű, korlátai ellenére, olyan rendet tudott létrehozni, amelyből visszafejthető egyrészt az irányzat, amelyhez tartozik, másrészt – megfelelő ismeretek birtokában – az a jelenségkör, amelybe az irányzat illeszkedik. Ha egy életmű „alkalmazkodóképes”, akkor veszít egyediségéből és következtetessége mozgékony, ellenkező esetben időlegessége korlátozott.

Az a művészet „amely egyszerre adja vissza a képnek az érzékiség, a személyesség, az egyedi létezés szuggesztív hatalmát, s megőrzi a képteremtés intellektuális feladatát: a sze-

mélység és a történelem, az elvont értékek és a konkrét élettélmény viszonyának hiteles megfogalmazását”⁷, pontosan annak az igénynek felel meg, ami annak a művészetnek is elvárása, amely szintetizálja ezen eredmények megoldási lehetőségeit is.

Olyan következetesség ez, amelyben nem fér meg egyszerre az irányzat zárt-szerűsége és a zárt-szerűségnek mint illesztménynek, az univerzalizmus igénye.

„Kétségbeesés vagy végső kiútként a festészet. A festészet diszkurzív természete meggyőzően használható, annál a jellegénél fogva, hogy az ábrázolás végtelen hálója.”⁸

Elmélet és gyakorlat párbeszéde ma olyan kölcsönös egymásrautaltságot szül, amely mindkettő lépéseit befolyásolja.

Olyan felépítményre van szükség, ahol mindazok a formai sajátosságok, elvi elszigetelhetőségek, tartalmi gazdagságok helyet kapnak, amelyek a művészetben és az elméletben felmerülnek.

Mindez azt is jelenti, hogy mind a fogalmi, mind a képi paradigmaváltás csak az irányzatok közti rokonság, mint korszaktapasztalás válhat alapjává az elkövetkezőeknek; amelynek a fentiekén kívül kívánalma kell legyen, hogy közvetlenül váljék illesztménnyé, abba az egységbe, amely formai újításait, csak új alapjain nyugvó elveinek rendjében nyerheti el.

Annak a rendnek a birtokában, amely ezeknek a feltételeknek eleget tesz, olyan művészet születik, amely új egységében magában foglalhatja azt is, aminek eredményeként lezárult az avantgard művészet korszaka.

Hegyi Csaba

Jegyzetek:

1. A hard-age szellemisége közelebb állt ahhoz a pop-art-hoz, amely rokonítható például a hiperrealizmus alapvetéseivel, ugyanakkor Magritte dadaista beállítódása ellenáll pld. a szuprematizmus szemléletének.
2. Ugyanakkor a radikális eklektika kunstwollenje túlmutat megoldási lehetőségein. Martin Kippenberger „idézetek” önértékkel bírnak, amely jelzi, hogy mindazok a jelenségek, amelyek az avantgardot motiválták, újrafogalmazva többletjelentéssel és következetességgel is megjeleníthetők.
3. Bora Gábor: Gnosologia Inferior Atheneum 4. füzet, 264.o., T-TWINS kiadó, 1993.
4. Gottfried Boehm: Absztrakció és realitás, 105. o., Atheneum 1., 1991.
5. Surányi László: Metaaxiomatikai problémák, 37.o., TYPOTEX, Bp., 1992.
6. Almási Miklós: Anti-esztétika, 155.o., T.TWINS kiadó, 1992.
7. Hegyi Lóránd: A strukturalizmustól az új eklektikáig (Bak Imre művésztéről), Műcsarnok Bp. 1987.
8. Thomas Lawson: „Végső kiút a festészet” A posztmodern, szerk.: Pethő I., 320.o., Gondolat, Bp., 1992.

Howald és Ruth Bukor:

Téka

Springer-Hungarica Atlasz – Világtörténelem

Az olvasó a ma magyar nyelven hozzáférhető legfrissebb világtörténeti kronológiát veheti kezébe. Külsőleg nem mutat sokat a kiadvány, és a betekintést nehezíti a fólia csomagolás is. Belelapozva azonban meglepődve tapasztalhatja a friss tulajdonos, hogy a Springer-Hungarica Atlasz kiválóan ötvözi Az emberiség krónikája és a Times Világtalasz erőnyeit. Nagy előnye azonban Az emberiség krónikájával szemben, hogy a történeti adatok országokra ill. ezen belül korszakokra vannak osztva (pl. Anglia 450-1066 vagy Magyarország 1301-1526). Az évszámok után találhatjuk az emiatt talán nem mindig érthetően megfogalmazott eseménymenetet. A kronológiai táblázatok mindig a könyv jobb oldalán találhatók, a bal oldalon pedig az adott szövegre vonatkozó színes térképek, ábrák, családfák segítik a térben és időben való tájékozódást. 249 színes oldal tartalmazza a mintegy 600 térképet és ábrát, amelyek ugyan nagyon esztétikusak és könnyen áttekinthetőek, de nem mentesek a kapitális tévedésektől (pl. „A normannok államalapításai” c. térképen Magyarország és Lengyelország „a viking kereskedelem révén keletkezett államok” – ként vannak jelölve. Nem is beszélve arról, hogy az Osztrák Birodalmat 1848/49-ben ábrázoló térképen a szabadságharc csatáit észbontó hiányossággal ábrázolták úgy, hogy egy történezhallgató csak a kápolnai csatát ismeri fel.). A hibák ugyan nem értelemzavaróak, de a gyakorlottabb történész számára furcsának tűnik, hogy ilyen komoly kiadványban ennyire elnagyolt adatokat és hibákat talál. Szükséges azonban leszögezni: nem ez a jellemző az atlaszra, hisz ekkora adatmennyiség összegyűjtésénél óhatatlanul becsúszik néhány hiba.

Szembetűnő továbbá, hogy a szerzők egy kronológia kedvéért sem tudtak szakítani a szinte dogmává csontosodott „európai centrum-fennsík-peremvidék” szemlé-

lettel, amely ugyan jó rendezőelv egy európai fejlődéstörténeti elemzéshez, ám nem alkalmas egy kronológia fejezeteinek terjedelmének megszabásánál. A kötetben ugyanis szinte vérlázítóan nagy terjedelmű és részletes a németlakta területek története, míg pl. az európai peremzóna (l. Lengyelország, Csehország, Magyarország) már jóval kisebb terjedelmű (pl. a Német Lovagrend 1226-1410 c. fejezet alig néhány sorral rövidebb, mint az egész középkori Magyarország története (600 év!). Ennek ellenére a világnak talán nincs olyan négyzetcentimétere, amelynek történetét kisebb-nagyobb alapossággal ne tárgyalná az atlasz (pl. prekolumbián kultúrák, vagy Afrika a felfedezések előtt).

Hogy az erőnyekről szóljunk még: a könyvben jónéhány helyen található dupla szöveges oldal, ahol az adott korszak kiemelkedő eszméi, ideológiai áramlatait (pl. A középkori egyház, A skolasztika, A reformáció (több fejezetben, nagyon részletesen), A polgári állam, Munkásmozgalom stb.), technikai fejlődésmentét, találmányait (A neolit forradalom, Az ipari forradalom stb.), taglalják részletesen a szerzők. Néhol a színes térképek mellett sematikus ábrák (pl. az 1871-es német birodalmi alkotmány, vagy az Egyesült Nemzetek felépítése, szervei, működése stb.) és családfák (pl. a spanyol és osztrák Habsburgok, az angol Plantagenet leszármazottak a Rózsák Háborúja idején) segítik a könnyebb megértést és eligazodást.

Átlapozva a Springer-Hungaricát elmondható, hogy meglévő hibái ellenére (még egyszer megismétlem: alapvető hibák, de sosem értelemzavaróak) jó kézikönyv ez a világtörténeti atlasz és kronológia. Akinek nincs még az otthoni könyvtárában valami hasonló, azt ajánlom, ezzel töltse ki az űrt. Az ára: 1490 Ft.

Németh Zoltán

Böszörményi Ede:

Az öngyilkosság múltja és jelene

(Történeti vázlat, Magánkiadás, Bp., 1991.)

Hiánypótló kiadvány. A remekül szerkesztett könyvet a szó etimológizálásával indítja. A rómaiak – írja – körülírással fejezték ki: sibi mortem concissere (saját halálát idézi elő) vagy sua manu cadere (saját kezétől hal meg). A suicide szó megjelenését a 17. századra teszi. Edward Philipp említi először Szavak új világa (New World of Words) című könyvében. A magyarban először 1803-ban, Márton József fordításaként szerepel „önnön gyilkosság, maga megölés”-ként.

Az író kutatásait Hódmezővásárhelyen kezdi, ahol az öngyilkosságok hagyománya több mint száz évre nyúlik vissza. A 19. század végén a lakosság kb. 60 000 fő volt. Szemléletesen mutatja be az öngyilkosságok arányának változásait. Míg 1750 és 1800 között 24 000 halottból négy öngyilkos és 1801 és 1825 között 23 000-ből hét, úgy 1825 és 1850 között jelentős a növekedés (33 000-ből 28). 1851-től ez a szám fokozatosan nő (1860-ig 22 eset, a következő öt évben már 33, 1866-70 között pedig 65 öngyilkosságot jegyeztek). Ugrásszerű emelkedést mutat a század második felének statisztikája (míg 1801-50 között 281, úgy 1851-1900 között 2667 eset).

A második fejezetet az antik és a mitológiai hagyományok (csoportos öngyilkosság) bemutatásának szenteli. Nem vonja kétségbe a durkheimi felosztás használhatóságát, az egoista, az altruista és az anomiás öngyilkosságokat érvényesnek tartja az ókorra is, de véleménye szerint az ókori görögök és rómaiak számára az öngyilkosság racionális cselekedet: nem önpusz-

títás a célja, hanem, hogy valaki növelje boldogságát vagy csökkentse szomorúságát.

A következő fejezetben azzal a gondolatkörrrel foglalkozik, miképpen szembesült a kereszténység első évszázadait meghatározó római katolikus egyház a hívők mártírságra törekvésével. (Szt. Augustinus óta az egyház doktrínája az a nézet, hogy az öngyilkosság ugyanolyan bűn, mint a gyilkosság.)

Érdekes a VII. fejezet, mely a magyarországi öngyilkosságokról szól. A 19. század első felében az öngyilkosságok száma nagyon alacsony: 2-3 eset 1000-ból. A magyar területeken (Erdélyt és Horvátországot is ide számolva) a század második felében jelentős a növekedés. Hivatalos adatokon keresztül mutatja be 1881-től 1914-ig az országon belüli számnövekedést (100 000 lakosból 9,5 majd 21,4 öngyilkos). Az első világháború alatti számarány-csökkenést a trianoni béke után újbóli növekedés váltotta fel. A második világháború árnyéka háttérbe szorította az önpusztítás ösztönét. Meglepő, hogy ez az alacsony szám 1956-ig állandó maradt, míg 1960-tól egy folyamatos emelkedés kezdődött meg (az éves öngyilkossági szám 2500 körüli). Az 1983-as esztendő tragikus fordulópontot hozott. Az éves szám elérte az 5092-es határt.

A függelékben 14 ábra található. Grafikonok teszik láthatóvá a számarányok ciklikus esését-növekedését és a magyarországi öngyilkosok felekezetek szerinti tagozódását.

Jancsák Csaba

Martin Roberts:

Európa története (1789-1914)

Az ipari forradalom és a liberalizmus kora

Magyar fordításban jelent meg egy angol történész tanár középiskolai tankönyve – és ez igazán örvendetes! Az Akadémiai Kiadó 1992-ben jelentette meg Roberts első kötetét, majd az új év ajándékként (immár 6%-os ÁFA-val meghintve) a második kötet, *Az új barbárság kora? (1914-1973)* is a könyvesboltokba került.

Igen, örvendetes, hisz a magyar középiskolai történelemoktatás sok zúrral élte (éli) meg a rendszerváltást. Amit hangoztatni szoktak, hogy nincs új, egységes történelemkönyv – jelen sorok írója szívből reméli, hogy nem is lesz. Új és új sorozatok látnak napvilágot, szerzőik néhány ívnyi terjedelemben ígérk a magyar (és európai) történelem problémás korszakainak kielégítő ismertetését, míg a középiskolás szinten tényleg jól használható Glatz szerkesztette „Magyarok Európában” sajnálatos módon befejezetlen maradt.

Ilyen körülmények között nagy haszon, hogy Roberts műve magyarul megjelent. Remek, oldott stílus teszi rendkívül olvashatóvá a kötetet; való igaz: a szerző tudta, hogy kiknek írja a könyvét – így szerencsésen elmaradnak a szürke, egy formára megszervezett mondathalmazok. (Bár lehet, hogy ez a fordítónak köszönhető.) Az író nagy hangsúlyt helyez a statisztikai adatokra (a népesség alakulása, háborús kiadások, az ipar és a mezőgazdaság aránya, termelési adatok), és viszonylag kevesebb évszámmal fűszerezi olvasóját. Talán éppen ezért nem ártott volna egy időrebbi áttekintést nyújtani a mű végén, ez azonban sajnos kimaradt. (Lehet, hogy az angol középiskolai kronológiának is M. Roberts a szerkesztője...) Lenyűgöző a kép- és kevésbé lenyűgöző a térképanyag. A szerző könnyed alaposággal ismerteti a politikatörténetet, és a nagy egyéniségek életrajzával próbálja kiszínesíteni a korrajzot. A kö-

zépiskolások által „rizsának” tekintett valóság, tudomány, technika, életmód, művészet-fejezetek nagyon jól sikerültek, ezek teszik igazán érthetővé a XIX. század reformjának mibenlétét. Roberts igaz hazafi módjára nagyvonalúan elkerüli azokat a tágakat és eseményeket, amelyek az angol történelem számára nem bírtak (bírnak) meghatározó jelentőséggel. Így, ha az az érzésünk támad, hogy erről az Európátérképről például Magyarország szőrén-szálán hiányzik (mert az Osztrák-Magyar Monarchiáról írt három sommás bekezdés a semminél egy fokkal sem több), nem biztos, hogy a mi sejtésünk téves...

A szerző kötete végén, rendkívül alapos bibliográfiát nyújt olvasóinak. E mellé a magyar kiadó – mondjuk, az Atlasz sorozat eddig megjelent két kötetének (középkori Európa, Róma) mintájára – magyar nyelvű irodalmat is elhelyezhetett volna. Nem valószínű, hogy a magyar középiskolások E. Hobsbawnt vagy A.J. Toynbee-t rövidesen eredetiben fogják olvasni.

Igényes könyvet tart a kezében az olvasó. A kötetnek minden esélye megvan arra, hogy borítójának élénk színével és tiszteletreméltó súlyával nem csupán egyensúlyelosztó legyen a könyvespolc egyik oldalán.

Feltéve, ha valaki megveszi! Nem hinném, hogy létezik Magyarországon olyan középiskola vagy középiskolai történelemtanár, aki tankönyvként használhatná ezt a kitűnő munkát. Mert igaz, hogy túlvagyunk a tankönyvek árforradalmán, de 1200 Ft-ot adni (ennyi a két kötet ára) nem is egészen egy év tananyagáért – ez azért nagyon sok! Jogosan sóhajthat fel a „kedves szülő”: az is boldog, aki iskoláztatja a gyermekét Magyarországon!

Nagy Tamás

Tárlat az OSZK Térképtárában

Az 1992. év szerzeményei – címmel időszaki kiállítás nyílt az Országos Széchényi Könyvtár Térképtárában.

A régi térképek és atlaszok mellett az elmúlt esztendőben készült földrajzi kiadványok is láthatók a Budavári Palotában. A tárlat egyik érdekessége a péterváradai csatát megörökítő térkép: az 1716. augusztus 5-én kelt helyszíni rajzon nyomon követhetjük, milyen csapatmozgásokkal arattak fényes győzelmet a Savoyai Jenő vezérelte császári csapatok a törökök felett. Ugyancsak becses kincs a komáromi vár alaprajzát megjelenítő kartográfiai kiadvány. A terveket egy francia származású osztrák hadmérnök készítette még a XVII. század végén.

A könyvtár térképtárának gyűjteménye vásárlások és adományozás révén bővült. Kilenc térképet például külföldön élő magyarok ajándékoztak.

Biblia Múzeum

A Biblia a keresztény egyház hitének, életének éltető forrása, Krisztus után 350 körül jött létre azon könyvek jegyzékeként, melyeket a keresztény egyház az ún. apokrifus iratoktól különválasztott és zsinórmértékké (görögül: kanón) tett, kanonizált. A kor embere az Istenhez való hűségben élte át emberélete értékét, ismerte meg, mit kell jónak és szentnek tartania. A Biblia gondolatvilágának átélése alapvetően meghatározta és befolyásolta a hívő közösségek kultúráját.

– Ilyesfélén töprengve léptem a Dunamelléki Református Egyházkerület Ráday Gyűjteménye rendezte kiállítás termébe, mely "A Biblia világának három évezrede" – címmel a Könyvek történetét mutatja be, illusztrálva azokat a körülményeket is, melyek között Isten népének története lejátshódott.

A múzeum tartalmilag négy részre osztható: a régészet és a Biblia, a Biblia írás- és szövegtörténete, a magyar nyelvű Biblia története, a Biblia a világ nyelvein.

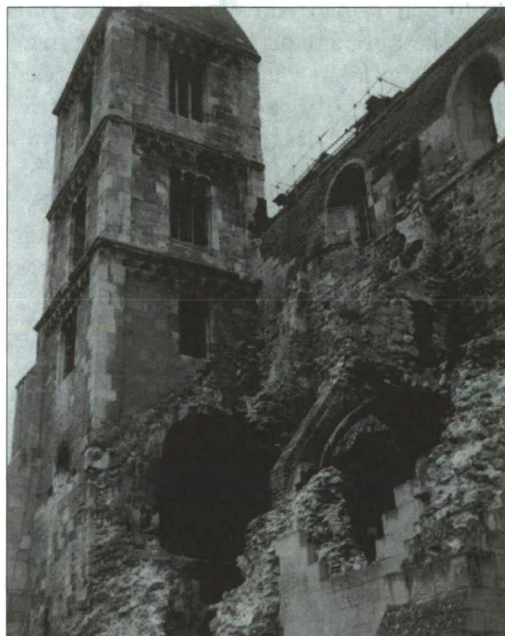
A kiállítást Hubai Péter rendezte.

Megtekinthető hétfő kivételével

10-17 óráig.

1092. Budapest Ráday u. 28.

„A zsámbéki romtemplom, Pest megyének Fehérrel határos szélén, Budától négy órára, kellemes emelkedésű szőlőhegyen egy homorodáson fekszik s zilált fűrtű összellemként tekint a vidéket környező völgyek homályaira alá.” – írta Szabó Károly, a neves helytörténész. A romantikus grafikusok és rézmetszők kedvelte helység neve felett két ágra szakadnak a vélemények. Egyesek szerint a várban sokáig állomásozott Zsan-nevű bégtől ered, mások úgy vélik a deákos sambucum (bodza) szóból keletkezett.

A zsámbéki gótmodorú egyház

A magyar építészet egy-egy különleges ágának, a nemzetiségi monostoroknak jeles emléke. Ezeket elsősorban azért alapították, hogy a szerzetesek a család elhunyt tagjaiért imádkozzanak. A monostorok alapítói általában vállalták az építési költségeket s az épületek elkészültekor tett birtokadományaikkal biztosították a szerzetesek ellátását.

A zsámbéki kolostor (és vár) eredetét kutatva a XIII. század derekáról hiteles diplomatikai adatra bukkanunk. A Fejér Kódex arról ad hírt, hogy a ma már csak helyéről ismert kolostor részére zwlgageuri Cynardi Egyed, Smaragd és Gyletus grófi testvérek tetemes javakat ajándékoztak, s adományukra 1258-ban IV. Béla királytól megerősítést nyertek. A premonstrei prépostság már ez évben állt. Zsigmond király 1401-ben Zsámbékot a Maróthiaknak adományozta. 1467-től Mátyás király birtokába került, aki 1476-ban Ali bégen nyert gyakori győzelmeitől indítva a Szent Pálról nevezett remetéknek adta. 1490-ben Korvin János kezére került. Hat évvel később, mikor Budát dőghalál tizedelte Ulászló király a Vértesbe költözött és a kolostort többször is meglátogatta. Budavár elfoglalása után a török Zsámbékot is megszállta. 1549-50-ben a török őrség létszáma Musztafa dizdár parancsnoksága alatt 275 fő, amely 1558-59-ben 75 főre csökkent, majd 1561-ben 151 főre emelkedett. Noha 1596-ban Pálffy Miklós elfoglalta, Zsámbék 1633-ban ismét a törökké lett. Buda visszafoglalása után, 1689-ben a várkastélyt (mely a kolostor mellett állt) és uradalmát vásonkői gróf Zichy István vette meg 30 000 forintért I. Lipót királytól. Az ekkor kezdődő átépítésekben részt vett Vogel Konrád budai kőfaragómester (1690). A felújítás azonban a templomot és környezetét nem érte el, így az pusztulásnak indult. 1727-ben,

Zichy Péter halálakor készülhetett „Cas-tellum Sambec” -ról az a részletes leírás, melyet ma az Országos Levéltár őriz. A Műemlékek Országos Bizottsága 1889-ben Möller Istvánnal helyreállíttatta a romot. Nagy jelentőségű az a motívum, hogy az európai divattal ellentétben (miszerint egy romtemplom helyreállítása annak teljes kiépítését jelentette) Möller a romot meghagyta romnak és annak állagvédelmét konzerválással végeztette el. Ahol egyértelműen megállapítható volt (a kevésbé romos déli területen a mellékapszisnál) az eredeti állapotot állította vissza, a többi helyen pedig kváderkövek helyett téglával végezték el az állagbiztosítási munkálatokat. 1934 és '39 között Lux Kálmán és Lux Géza végeztek itt feltárásokat. Ekkor kerültek elő az első templom alapfalai s a kolostor kerengőjének pillérei.

A fennálló faldarabok után mérve az egyházrom hossza 225, szélessége 140 lábnyi. Belső területe három hajóra osztott, a középső terjedelmesebb, a szélsők mindegyikétől oszlopsor választja el. Ezeken az oszlopokon nyugodott hajdan a templom tojásdad alakú teteje, olyformán, hogy a tető részei az oszlopokról felemelkedő ívezetre borultak s a templomhajó felső részén egymásba tértek. Miként azt a természet erői meghatározták. A történelem viharai sújtotta templom (elsősorban Möller Istvánnak köszönhetően) ma szabadtéri múzeum.

Zékány Károly Ödön

Anekdotakincs

Adomagazda: FARKAS ISTVÁN
Derű-pirulák a huszas évekből

Csekély különbség

– Mi a különbség Jézus Krisztus és a budapesti korcsmárosok között?!

– Az, hogy Jézus a vizet változtatta borrá, ellenben a budapesti korcsmárosok a bort változtatják vízzé.

Adóvégrehajtás

– Kérem, végrehajtó úr, nem lehetne ezt a dolgot békésen elintézni?

– Hogy gondolja ezt?

– Úgy, hogy ön visszaadná a bútoraimat, én pedig tisztelettel adóznék.

Elszólás

– Hallja, korcsmáros, attól a nyúltól, amit itt tegnap ettem, egész éjjel nem tudtam aludni.

– Az semmi! Nekem fél évig nyávigott a fülembe.

Félreértés

A nagykörúton

– Bocsánatot kérek, nagyságos úr... szegény beteg öreg ember vagyok...

– Hagyja csak, jóember... Nem kell azért bocsánatot kérni.

Hasonlóság

A képviselő úr lent jár a kerületben s az egyik befolyásos választójának, aki a kisleányával sétál a főutcán, így kedveskedik:

– Na, hogy van megelégedve bátyám-uram ezzel a kis lurkóval? Hogy tanul?

– Hát képviselő uram – feleli az apa – úgy van ez a gyerek a számtani tudomány-

nyal, mint a képviselő úr a magas politikában: se nem oszt, se nem szoroz.

A vasúton

A gyorsvonat nem dohányzó szakaszába beül egy természetes úr, és első dolga, hogy szivarra gyújtson. A szakasz többi utasa tiltakozik, a kövér úr azonban oda sem hederít. Végre előkerül a kalauz.

– Itt tilos a dohányzás, uram – szól rá az utasra. – Nem látja a táblát a falon: »Nem szabad dohányozni!«

A kövér úr nagy lelki nyugalommal pöfökel tovább:

– Maga mindennek engedelmeskedik, ami a táblán áll? Nézze csak, itt is van egy felírás: »Viselj Porosa melltartót!«

Családi jelenet

Feleség: Utoljára kérdezem. Kijössz onnan az asztal alól, vagy nem?

Férj: Nem! Azért sem! Egyszer már meg kell mutatnom, hogy ki az úr a háznál!

Nehéz dió

Három ember leül játszani egy kávéházban. Amikor elkezdenek játszani mind-egyiknél egy-egy pengő van. Játsszanak, múltak az órák, és amikor elmennek, mind-egyiknél öt-öt pengő van.

Hogy lehetséges ez?

– Az illetők zseneltek.

Az öreg Dienes

Szigetvárt szolgált vala miként várnagy. 1566 szőlőfejtő szeptemberének 8-adi hajnalán az Zrini Miklósnak kiszaladásakor őt az várban bensőleg hagyatva, miszerint legyen ki őrizze az asszonyi népet, hős Zrini utolsó lovasának borízún utána kiálta: »Tsugd bé az kaput, mer' nagy a csug!«

Hipnózis

Orvos: És maga Irén nagysád, nem hisz a hipnózisban?

Kisasszony: Nem nyilatkozhatom a dolgról egész határozottan, valahányszor hipnotizáltak, mindig elaludtam.

Kísérő körülmény

Anya: Leányom most újra gyakran szenved szívgörcsben.

Orvos: Nem vett észre nála semmi kísérő körülményt?

Anya: Néha-néha egy hadnagyot.

A könnyelmű főváros

Egy vidéki házaspár álldogált egy Dorottya-utcai képkereskedő kirakata előtt, melyben a többi közt egy Vénus-másolat is volt látható. A vidéki atyafi méltatlankodva csóválja meg fejét, s aztán így szól életpárjához:

– Látod, ilyenek ezek a pestiek, ruhára sincs pénzük, de azért lepingáltatják magukat.

A falánk Báthoryak

Báthory István lengyel király 1576-ban a poroszországi Marienweiter községben szállt meg. Ottani egyetlen vacsoráján elkelt a többi között: 28 ökör, 92 juh, 5 schok tyúk (egy schok 60 darabot jelent), 3 schok lúd, 3 tonna só, 10 tonna szalonna, 1 tonna vaj, másfél tereh liszt, 18 tereh zab, 8 átalag magyar bor, azonkívül mazsola és 10 átalag ser. Mind megették és megitták.

Bók

Egy fiatal gróftól, aki először jelent meg az udvarban, azt kérdezte Mária Terézia:

– Igaz-e, hogy X grófnő a legszebb hölgy egész birodalmamban?

– Egy pillanattal előbb magam is azt hittem – felelt mély meghajlással a figyelmes gróf.

A legerősebb testrész

A jóságos V. Ferdinánd királyról köz tudomású volt, hogy meglehetősen gyöngye képességű. Egyszer azonban akadt neki is „jó gondolata”. A napóleoni világban, ebéd közben, amikor úgy szórakoztak az udvarnál, hogy rejtvényeket adtak föl egymásnak, váratlanul azt kérdezte Ferdinánd:

– Melyik az ember legerősebb testrésze?

Legtöbben a kart mondták a legerősebbnek. Ferdinánd erre csöndesen így szólt:

– Az orr.

Az őszinte csodálkozásra Ferdinánd ennyit mondott:

– Igenis az ember legerősebb testrésze az orra. A franciák például már húsz éve vezetik apámat az orránál fogva és mégsem szakadt le...

Petőfi négy paripája

Petőfi egy ízben több barátjával ment végig a Váci utcán. Hirtelen nagy csengéssel vágat el mellettük egy vidéki fogat: négy sárkány-lovát gavallér úrfi hajtotta bő ingben.

A barátok egyike odaszólt a költőnek:

– Hé, Sándor, lesz-e neked valaha ilyen négy paripád?

– Hogyne – válaszolt kurtán Petőfi. – Majd ha kocsis leszek.

A BELVEDERE MERIDIONALE (1989–1993) REPERTÓRIUMA

I. évfolyam, 1. szám

1989. október

Olvasóinkhoz (szerk.) 1:1,2

Hajdani vármegyéink

Háromszék (A.G.) 1:1,3

Erdély

A második bécsi döntés végrehajtása (Közli: Annus Gábor) I. 1:1,4

Soós Mihály: Emlékek a XX. századból 1:1,7

Szigethy Zsolt: Hódmezővásárhely – református ótemplomi ezüstkrajcár 1:1,9

Nagy Vera: A szentesi takácscseh jegyzőkönyve I. 1:1,10

Soós Mihály: 43 éve hirdették ki a nürnbergi ítéletet 1:1,12

Téka

László Gyula: Árpád népe (ism.) 1:1,14

Anekdotalincs 1:1,15

IV.Béla asztala 1:1,16

Tanszéki hírek 1:1,16

I. évfolyam, 2. szám

1989. november

Nemzetté válás?! (szerk.) 1:2,3

Hajdani vármegyéink

Csíkszék (A.G.) 1:2,4

Erdély

A második bécsi döntés végrehajtása (közli: Annus Gábor) II. 1:2,5

Sütő András: Tisztelt Vincze János! (Részletek) 1:2,8

Nagy Vera: A szentesi takácscseh jegyzőkönyve II. 1:2,12

Beszélgetés Henkey Gyulával (Annus Gábor-Soós Mihály) 1:2,14

Téka

Werbőczy Hármaskönyve (ism.) 1:2,16

Tanszéki hírek	1:2,17
Anekdotalikincs	1:2,18

II. évfolyam, 1. szám

1990. február

Változások ideje (szerk.)	2:1,3
Hajdani vármegyéink	
Udvarhelyszék (A.G.)	2:1,4
Erdély	
A második bécsi döntés végrehajtása (Közli: Annus Gábor) III.	2:1,5
Háromszék a forradalomban-forradalom a Háromszékben (Összeállította: Ozsváth Gábor)	2:1,9
Rózsa Csilla: Amiről a fejfák mesélnek	2:1,12
Torda Molnár Ákos: Egy előadás kapcsán	2:1,16
Nagy László: Gondolatok a „Jézus Krisztus utolsó megkísértése” c. filmről	2:1,17
IV. Béla asztala	2:1,19
Anekdotalikincs	2:1,20

II. évfolyam, 2. szám

1990. március

Ünnepek évada (szerk.)	2:2,3
Hajdani vármegyéink	
Hunyad vármegye (A.G.)	2:2,4
Erdély	
Hollósi Zsolt: Levél Marosvásárhelyről	2:2,5
Annus Gábor: Mátyás király Szegeden	2:2,7
Albert Gábor: VII. Edward és az entente cordiale	2:2,10
Kersner Ákos: „Felperzselt múlt és bizzar jövő”	2:2,13
Téka	
Bray-Swanson-Farrington: Az újvilág (ism.)	2:2,17
Anekdotalikincs	2:2,18

II. évfolyam, 3. szám**1990. április**

A 3. szám elé (szerk.) 2:3,3

Hajdani vármegyéink

Marosszék (A.G.) 2:3,4

Erdély

Pulzus 2:3,5

Albert Gábor: A frankhamisítási botrány 2:3,10

A bécsi magyar örökség 2:3,12

Kiss Zsuzsanna: Hívogató 2:3,16

Téka

Patrick Fitzgerald: Az ősi Kína (ism.) 2:3,19

Anekdotalincs 2:3,20

II. évfolyam, 4. szám**1990. szeptember**

Mi lesz itt? (szerk.) 2:4,3

Sütő András levele lapunkhoz 2:4,4

Hajdani vármegyéink

Ugocsa (A.G.) 2:4,6

Erdély

A II. bécsi döntés szövege 2:4,7

A bécsi magyar örökség II. 2:4,9

Annus Gábor: „Zágon felé mutat egy halovány csillag”
– 300 éve született Mikes Kelemen 2:4,13

Anekdotalincs 2:4,16

II. évfolyam 5. szám**1990. október**

Hit, remény, bizakodás (szerk.) 2:5,3

Hajdani vármegyéink

Ung (A.G.) 2:5,4

Kárpátalja

Petőfi szobrának avatása Ungváron – 1990. szeptember 29. 2:5,5

Petőfi szobra már áll 2:5,14

Petőfi Kárpátalján	2:5,16
Anekdotalikincs	
(A hátlapon Ferenczy Béni Petőfi szobra látható.)	

II. évfolyam 6. szám

1990. november

József Attila: (Ős patkány terjeszt kórt...)	2:6,3
Hajdani vármegyéink	
Temes vármegye (A.G.)	2:6,4
Erdély	
Ozsváth Gábor: Halottaink nyomán	2:6,5
Incze Béla: Egy RMDSZ-képviselő beszámolója az októberi bukaresti eseményekről	2:6,8
Kárpátalja	
Zubánics László: A templomos lovagrend vára Szerednyén	2:6,10
Kancsár Attila: A numerus clausus Szegeden	2:6,12
Albert Gábor: Blaskovich-múzeum Tápiószelén	2:6,16
Anekdotalikincs	

III. évfolyam 1. szám

1991. február

Ady Endre: E nagy tivornyán	3:1,3
Hajdani vármegyéink	
Szabolcs vármegye (A.G.)	3:1,4
Kárpátalja	
Zubánics László: Kárpátalja a XX. században	3:1,5
Erdély	
Kersner Ákos: Magyarok vannak Európában! – Gondolatok egy folyóirat ürügyén	3:1,8
Panker Csaba: Melyik Zrínyi Miklós kapott uralkodói kegyként pénzverési jogot?	3:1,10
Soós Marianna: Hidegség (Sopron megye) demográfiai viszonyai a XVII. század második felében	3:1,2
Rózsa Csilla: Látogatás Nagy Bálint bognármesternél	3:1,15
Téka	
Robert Merle: Szenvedélyes szeretet (ism.)	3:1,18

Irving Stone: A görög kincs (ism.)

3:1,18

Anekdotakincs

III. évfolyam 2. szám**1991. március**

Reviczky Gyula: Március tizenötödikén

3:2,3

Hajdani vármegyéink

Nyitra vármegye (A.G.)

3:2,4

ErdélyKapai Éva: Bethlen Gábor –jelleme és politikusi pályája
szépírói és történész szemmel

3:2,5

Ozsváth Gábor: Fekete fellegek alatt

3:2,8

Künsztler László: Hogy emlékezzünk...

3:2,9

Albert Gábor: S a Hókirály nem olvadt el

– Wallenstein és Gusztáv Adolf hadászati forradalma

3:2,12

Molnár Terézia: Kemenespálfa demográfiai viszonyai
(XVIII. század vége, XIX. század eleje)

3:2,4

Téka

Erdélyi református templomok és tornyok (ism.)

3:2,17

Anekdotakincs

III. évfolyam 3. szám**1991. április**

Radnóti Miklós: Száll a tavasz

3:3,3

Hajdani vármegyéink

Torontál vármegye (A.G.)

3:3,4

Erdély

Simó Márton: Tavaszi körút Erdélyben

– kísérlet az események hátterének ismertetésére

3:3,5

50 éve történt...Bácska megszállása

– Shvoy Kálmán titkos naplója és emlékiratai alapján

3:3,8

Zubánics László: Talán igaz, talán nem...

– Magyarok a cári család kivégzői közt?

3:3,11

Kancsár Attila: Képtelenségek tárháza –avagy mit írtak a nyugat-európai
tankönyvek a XX. század elején Magyarországról

3:3,12

Sztálin északra tekint (Hanti-osztyák mese)

3:3,15

Sylvester Lajos: Messzelátó szegediek

3:3,16

Téka

Vég Gábor: Magyarország királyai és királynői (ism.)	3:3,17
Anekdotalikincsek	
Hibaigazítás	3:3,19

Universitas-napi különszám

– válogatás a Belvedere eddig megjelent számaiból –

1991. szeptember 14.

Sütő András levele	3:4,4
Erdély	
A második bécsi döntés végrehajtása	3:4,5
Soós Mihály: Emlékek a XX. századból	3:4,11
Háromszék a forradalomban – forradalom a Háromszékben	3:4,13
Hollósi Zsolt: „Legyünk optimisták?” – Levél Marosvásárhelyről	3:4,15
Ozsváth Gábor: Halottaink nyomán	3:4,17
Simó Márton: Tavaszi körút Erdélyben	
– kísérlet az események hátterének ismertetésére	3:4,20

Kárpátalja

Zubánics László (Ungvár): Kárpátalja a XX. században	3:4,23
Hit, remény, bizakodás – Petőfi szobrának avatása Ungváron (1990. szeptember 29.)	3:4,26
Petőfi szobra már áll	3:4,30
Molnár Terézia: Kemenespálfa demográfiai viszonyai –XVIII. század vége, XIX. század eleje	3:4,32
Kancsár Attila: A numerus clausus Szegeden	3:4,35
Albert Gábor? s a Hókirály nem olvadt el... – Wallenstein és Gusztáv Adolf hadászati forradalma	3:4,39
Kersner Ákos: „Felperzselt múlt és bizarr jövő...”	3:4,41
Nagy László: A küldetés tudatát vállaló férfi... – Gondolatok a „Jézus Krisztus utolsó megkísértése” c. filmről	3:4,45

III. évfolyam 5. szám**1991. október**

Nagy Gáspár: Szerettem az őszi nőket	3:5,3
Hajdani vármegyénk	
Temes vármegye (A.G.)	3:5,4

Erdély

Simó Márton: „A történelem a nemzetek szemétládája...” 3:5,5

35 éve történt...

Irodalmi Újság, 1956. november 2.

Németh László: Emelkedő nemzet 3:5,7

Tamási Áron: Magyar fohász 3:5,9

Nagy László: Friedrich Nietzsche, a „prefasiszta” próféta? 3:5,10

Csipes Attila: Mezőtúr fazekassága, jellemző edénytípusai I. 3:5,11

Arany Ildikó: Az Özönvíz I. 3:5,15

Téka

Magyarok Európában I-IV. 3:5,18

Anekdotalincs

III. évfolyam 6. szám**1991. november-december**

Ady Endre: A téli Magyarország 3:5,3

Hajdani vármegyéink

Szatmár vármegye (A.G.) 3:6,4

Erdély

Simó Márton: Respublica siculorum? 3:6,5

Kárpátalja

Balogh István: Kárpátalja a kőkorban 3:6,8

Széchenyi meggyilkoltatása 3:6,11

Csipes Attila: Mezőtúr fazekassága, jellemző edénytípusai II. 3:6,14

Arany Ildikó: Az Özönvíz II. 3:6,18

Téka

„Minden széllel én vetek.”

A Larousse enciklopédia – magyar kiadásban (ism.) 3:6,21

Anekdotalincs 3:6,22

IV. évfolyam 1-2. szám**1992. december**

Beköszöntő 4:1-2,3

BeszélgetésekEgy másik K. und K. Konferenciánk díszvendége volt: Katona Tamás
(Nagy Tamás) 4:1-2,4„Nyolcvanhétben közölték velem, sehol sem taníthatok!”
Beszélgetés dr. Bíró Zoltán főiskolai tanárral (Nagy Tamás) 4:1-2,6Védenek-e szárnyaid? Nem programozott beszámoló a tatabányai
Turul-szobor újjáavatásáról (Jancsák Csaba-Nagy Tamás) 4:1-2,8**Hajdani vármegyéink**

Pozsony 4:1-2,12

Egykori tanáraink

Kávássy Sándor (Nagy Tamás) 4:1-2,14

Körkép

Újjászülető levéltárak (Jancsák Csaba) 4:1-2,16

Megjegyzések

Szegfű László: Lehetett-e Kolombusz magyar? 4:1-2,17

Tanulmányok

Oláh Kálmán: Magyarság-európaiság a XXI. században 4:1-2,19

Csicsó Antal: A moldvai magyarok vázlatos története 4:1-2,24

Téka

Harry Hearder: Olaszország rövid története (Hevesi István) 4:1-2,28

Szántó György Tibor: Anglia története (Hevesi István) 4:1-2,28

Bertényi Iván-Gyapai Gábor: Magyarország rövid története 4:1-2,29

Aetas 1992/1-2. (Nagy Tamás) 4:1-2,29

Anekdotalikincs (vál.: Farkas István) 4:1-2,31

Helytörténeti pályázati felhívás 4:1-2,32

V. évfolyam 1-2. szám**1993. február-május**

Tartalomjegyzéke a 3. oldalon található.

Megjegyzések:

- 1) A különszám III. évf. 4. számként betagolódik.
- 2) A III. évf. 1. szám (1991. febr.) tévesen II. évf. 1. számként,
- 3) A III. évf. 2. szám (1991. márc.) tévesen II. évf. 1. számként jelent meg.

**A „Hajdani vármegyéink” című állandó rovatban
bemutatott vármegyék:**

I/1.	Háromszék	(Annus Gábor)
I/2.	Csíkszék	(A.G.)
II/1.	Udvarhelyszék	(A.G.)
II/2.	Hunyad	(A.G.)
II/3.	Marosszék	(A.G.)
II/4.	Ugocsa	(A.G.)
II/5.	Ung	(A.G.)
II/6.	Temes	(A.G.)
III/1.	Szabolcs	(A.G.)
III/2.	Nyitra	(A.G.)
III/3.	Torontál	(A.G.)
III/5.	Temes	(A.G.)
III/6.	Szatmár	(A.G.)
IV/1-2.	Pozsony	(Jancsák Csaba)
V/1-2-3-4.	Bács-Bodrog	(J.Cs.)

Kiskönyvtár 1.**Mátyás király emlékére – halálának 500. évfordulóján**

Kancsár Attila: Mátyás német politikája	3
Sulyok Hedvig, dr.: Mátyás és Itália	12
Papp Sándor: Mátyás török politikája	21
Olajos Terézia: Mátyás „cseh” zsoldosai	29
Sümegei József: Adalékok a búcsúk történetéhez a középkori Magyarországon	38

Szeged, 1990

Kiskönyvtár 2.**Széchenyi István – emlékülés születésének 200. évfordulóján**

Illyés Gyula: Széchenyi	2
Megnyitó (Szegfű László)	3
Olajos Terézia: Széchenyi István és a Nemzeti Színház	5
Borbély Eszter: Széchenyi közlekedéspolitikája	11
Takács Erika: Széchenyi és a nemzetiségi kérdés	15
Zakar Péter: Széchenyi és a magyar iparfejlődés	19
Marjanucz László: Változások Széchenyi liberális programjában	22
Tóth Ildikó Éva: Széchenyi 1848-ban	30
Kovács Erzsébet: Széchenyi István vallásossága	34

Szeged, 1991

Kiskönyvtár 3.**Emléklapok – történetünk utolsó fél századáról**

Kováts Zoltán: A forradalom emléke	4
Nyulassy Ágnes: Ifjúság a forradalomban	13
Németh Zoltán: A magyar kérdés és a szuezi válság az ENSZ-ben az '56-os forradalom napjaiban	17
Marschalek Norbert: 1956 alulnézetben – ahogy egy átlagpolgár átélte	21
Nyulassy Ágnes: Magyarország és a második világháború	24
Nagy László: Vezérek, diplomaták, érdekszövetségek (A II. világháború diplomáciai előkészítése)	28
Csordós Albert: Magyarország hadbalépésének háttere és okai, a kassai bombázás	34
Polyák Adrienn: Magyarország kiugrási kísérletei a II. világháborúból	42

Szeged, 1992

Kiskönyvtár 4.**A tatárok kivonulásának 750. évfordulója**

Előszó	3
Papp Sándor: A steppe a XIII. században	4
Dávid Veronika: A mongolok hitvilága	10
Szegfű László: A pápaság és Kelet	14
Nagy László: A koldulórendek megtelepedése hazánkban	26
Majzik Andrea: Tatár attitűd – tatár mentalitás	30

Sulyok Hedvig, dr.: Egy szemtanú, Rogerius portréja	34
Késmárki Zita: A tatárjárás demográfiai következményei	40
Nagy Tamás: Kinga – a másik szentéletű királynő	43
Hevesi István: Az Istennek felajánlott királynő: Szent Margit	46

Szeged, 1992

Szerzők:

Az alábbiakban a Belvedere Meridionale és Kiskönyvtárának valamennyi szerzőjét betűsorrendben ismertetjük. A kimutatásba bekerültek azok a híres költők is, akiknek valamely verse lírai beköszöntőként a Belvedere-ben is megjelent. A nevek után zárójelben közölt információk: III/3-15 – a szerző cikke a III. évfolyam 3. számának 15. oldalán jelent meg; Kk/3-13 – a szerző tanulmánya a Kiskönyvtár 3. füzetének 13. oldalán található.

Ady Endre

(III/1-3

III/6-3)

Albert Gábor

(II/2-10

II/3-10

II/6-16

III/2-12

III/4-39)

Annus Gábor

(I/1-2,3,4,14-16

I/2-3,4,5,14-18

II/1-3-4-5-19-20

II/2-3,4,7,17-18

II/3-3,4,12,19-20

II/4-3,6,13,16

II/5-3,4,5-17

II/6-3,19

III/1-4,18-19

III/2-4,17-18

III/3-4,17-18

III/5-4,18-19

III/6-21-22)

Arany Ildikó

(III/5-15

III/6-18)

Bakai Nicolette

(V/1-2-22)

Balogh István

(III/6-8)

Borbély Eszter

(Kk/2-11)

Csicsó Antal

(IV/1-2-24)

Csipes Attila	(III/5-11 III/6-14)
Csordás Albert	(Kk/3-34)
Dávid Veronika	(Kk/3-14)
Farkas István	(IV/1-2-31 V/1-2-7, 53)
Forró Lajos	(V/1-2-17)
Hegyi Csaba	(V/1-2-45)
Hevesi István	(IV/1-2-28 V/1-2-37 Kk/4-46)
Hollósi Zsolt	(II/2-5 III/4-15)
Huszká László, dr.	(V/1-2-69)
Illyés Gyula	(Kk/2-2)
Incze Béla	(II/6-8)
Jancsák Csaba	(IV/1-2-8,12,16 V/1-2-15, 42, 49, 51-53)
József Attila	(II/6-3)
Kancsár Attila	8II/6-12 III/3-12 III/4-35 (Kk/1-3)
Kapai Éva	(III/2-5)
Kersner Ákos	(II/2-13 III/1-8 III/4-41)
Késmárki Zita	(Kk/4-40)
Kiss Zsuzsanna	(II/3-16)
Kovács Erzsébet	(Kk/2-34)
Kovács József	(V/1-2-21)
Kováts Zoltán, dr.	(Kk/3-4)
Künsztler László	(III/2-9)
Lengyel Zsolt, dr.	(Kk/1-1)
Marjanucz László, dr.	(Kk/2-22)

Marschalek Norbert	(Kk/3-21)
Molnár Terézia	(III/2-14 III/4-22)
Nagy Gáspár	(III/5-3)
Nagy László	(II/1-17 III/4-45 III/5-10 Kk/3-28 Kk/4-26)
Nagy Tamás	(IV/1-2-3,4,6,8,14,29 V/1-2-9-14, 31-36, 50, 55-68 Kk/4-43)
Nagy Vera	(I/1-10 I/2-12)
Németh László	(III/5-7)
Németh Zoltán	(IV/1-2-29 V/1-2-48 Kk/3-17)
Nyulassy Ágnes	(Kk/2-13,14)
Oláh Kálmán	(IV/1-2-19 V/1-2-20)
Olajos Terézia	(Kk/1-29 Kk/2-5)
Ozsváth Gábor Dániel	(II/1-9 II/6-5 III/2-8 III/4-17)
Paládi Zsolt	(V/1-2-18)
Panker Csaba	(III/1-10)
Pannonius, Janus (ford.: Csorba Győző)	(Kk/1-55)
Papp Sándor	(Kk/1-21 Kk/4-4)
Pelyach István	(V/1-2-4)
Polyák Adrienn	(Kk/3-42)
Radnóti Miklós	(III/3-3)
Reviczky Gyula	(III/2-3)

Rózsa Csilla	(II/1-12 III/1-15)
Simó Márton	(III/3-5 III/4-20 III/5-5 III/6-5)
Soós Marianna	(III/1-12)
Soós Mihály	(I/1-7,12 I/2-14 III/4-11)
Sulyok Hedvig, dr.	(Kk/1-12 Kk/4-34)
Sümegi József	(Kk/1-38)
Sütő András	(I/2-8 II/4-4 III/4-4)
Sylvester Lajos	(III/3-16)
Szebenyi Nándor	(V/1-2-44)
Szegfű László, dr.	(IV/1-2-17 V/1-2-55-68 Kk/2-3 Kk/3-3 Kk/4-14)
Szigethy Zsolt	(I/1-9)
Takács Erika	(Kk/2-15)
Takács Judit	(V/1-2-28)
Tamási Áron	(III/5-9)
Torda Molnár Ákos	(II/1-16)
Tóth Ildikó Éva	(Kk/2-30)
Zakar Péter	(Kk/2-19)
Zubánics László	(II/6-10 III/1-5 III/3-11 III/4-23)

A repertóriumot készítette:
Szegfű László és Nagy Tamás

In memoriam

Erzsike néni halálára

Gyásza van tanszékünknek.

Mindannyiunk fájdalmára eltávozott körünkől Szabó Józsefné, szeretett Erzsike nénink. Majd három évtizedes szorgos munkával biztosította a tanszék dolgozói és hallgatói számára a vonzó, tiszta környezetet, meleg, otthonos légkört. Példája átsugárzott az épület valamennyi fizikai dolgozójára, akik megbecsülésük jeleként szakszervezeti bizalmijukká választották, s ő e megbízatásban körültekintően és kellő határozottsággal tudta képviselni jogos érdekeiket.

Aktív idejére esett tanszékünk folyamatos felfordulással, éppen ezért sok-sok többletmunkával, izgalommal, erőfeszítéssel járó átépítése: egyszer az épület vezetékeit cserélték, máskor az ablakokat, megint máskor a cserépkályhákat bontották el, s vezették be a gázfűtést, de a könyvtári berendezéseink és állományunk áthelyezéséből is kijutott neki a munka csakúgy, mint az akkor még gyakori tanszéki rendezvények (töri-bulik, töri-mozi, szakestek, megemlékezések, értekezletek, továbbképzések, nyári akadémiák és jubileumi találkozók stb.) után a rendteremtésből.

Bár munkája nem volt irigylésre méltó, sohasem hallottuk panaszkodni vagy méltatlankodni. Hajnalban indult minden nap, hogy mire a tanítás kezdődik, min-

denütt ragyogjon minden. Pontos, megbízható munkatársunk volt, aki soha nem hiányzott, sohasem késett és soha nem mulasztott.

Szerény volt, jó kedélyű és halkszavú, olykor-olykor mesélt a családjáról, más elfoglaltságáról, s ilyenkor tavaszidőn gyakran érkeztünk reggel arra, hogy íróasztalainkon néhány szál, kis kertjéből hozott virág hirdeti a kikeletet. Családias

tanszéki összejöveleteinkre pedig legtöbbször ő lopta be a hamisítatlan népi ízeket különleges süteményeivel. Szívós természetével és munkáját még keményebben véggezve át tudta vészlni a családi tragédiákat is.

Amikor nyuállományba vonult, nagy úrt hagyott maga után; nem is késlekedtünk, megkövettük és visszahívtuk őt, hogy továbbra is segítse munkánkat, örködjék a rend és tisztaság felett.

A könyörtelen halál hirtelen tört rá, de még így is majd egy hétig kellett tusakosnia, mire legyőzhette őt. Halálhíre váratlanul ért bennünket, s a döbbenet erejével hatott ránk. Bár virágjainkat elhelyeztük sírhantján, tudjuk, nem halhatott meg egészen, hiszen szívünkben is él, s bizonynal elnyerte már a túlvilágon is megérdemelt jutalmát. Isten nyugosztalja, nyugodjék békességben.

Huszka László

Számunk szerzői

- Bakai Nikolette**, tanár (Szeged);
- Farkas István**, hallgató (JGyTF);
- Forró Lajos**, hallgató (JGyTF);
- Hegyi Csaba**, hallgató (JPTE, Pécs);
- Hevesi István**, hallgató (JGyTF);
- Huszka László dr.**, szakmetodikus
(ny. főiskolai docens, JGyTF);
- Jancsák Csaba**, hallgató (JGyTF);
- Kovács József**, hallgató (JGyTF);
- Majzik Andrea**, hallgató (JGyTF);
- Németh Zoltán**, hallgató (JGyTF);
- Nagy Tamás**, hallgató (JGyTF–JATE);
- Oláh Kálmán**, hallgató (JGyTF);
- Paládi Zsolt**, hallgató (JGyTF);
- Pelyach István**, történész (JATE);
- Szebenyi Nándor**, hallgató (JGyTF);
- Szegfű László dr.**, történész (főiskolai tanár, JGyTF);
- Takács Judit**, hallgató (JGyTF).

BELVEDERE

A JGYTF TÖRTÉNE SZHALLGATÓINAK LAPJA

Főszerkesztő: NAGY TAMÁS

Szerkesztők: FARKAS ISTVÁN, HEVESI ISTVÁN, JANC SÁK CSABA

Alapította: ANNUS GÁBOR

Kiadja a JGYTF Történettudományi Tanszéke.

Felelős kiadó: dr. Szegfű László.

Megjelenik tavasszal: február-március és április-május;
ősszel: szeptember-október, november-december hónapokban.

A főiskola Történettudományi Tanszékén megrendezett
konferenciák előadásai

a **BELVEDERE** Kiskönyvtár
sorozatban jelennek meg.

A lap közöl: tanulmányokat, interjúkat, ismertetéseket
és kritikákat a történelem és más társadalomtudományok tárgyköréből.

A **BELVEDERE** munkatársai a szerkesztőségi esteken
(minden páros héten kedd este 8 órakor a Mojo Klubban)
várják az íásaikat megjelentetni szándékozó leendő kollégákat.

Metternich utolsó képe

„...Ausztria utoljára 1846-ban tudta eljátszani az európai rendcsináló szerepét, a galíciai parasztfelkelés szításával és leverésével. Az osztrák hadsereg Ferrarát megszállta az 1847-es itáliai forrongások idején. Ez súlyos bonyodalmat okozott, mert Ferrara pápai város volt. Amikor a mozgalom Svájcra is áttért, és ott a jezsuiták kiűzése miatt kisebbfajta polgárháborút okozott, Metternich már csak tehetetlenül figyelt, mint bögöly az első téli fagy után.”

(Nagy Tamás Metternichről írt referátuma a 31. oldalon olvasható)